

Dukay Barnabás: örökre (vers) 3

Tennessee Williams: Örült éjszaka (próza) 4

Craig Pospisil: Disszonancia (dráma) 13

Sári László: Keleti levelek (Egy korbély és egy komor költő) 28

Bóna László: A Hemingway-titok (esszé) 37

Áfra János: Termésidő (vers) 52

Hegedűs Gyöngyi versei 54

Bethlenfalvy Gergely: „Meg kell bontani a tortát”

(Kezdet-figurációk Hazai Attila írásaiban) 57

Hocza-Szabó Marcell: Megszólalás-alakzatok a mondás-nélküliségre

(Fehér Renátó: *Torkolatcsönd*) 69

Pop Lara: Töredékek a múltból a jelen Dunájában

(Makáry Sebestyén: *Delta*) 75

Fehér Renátó: Másik Alexandria (vers) 78

Süli István: Lábunk nyomát (próza) 79

Makáry Sebestyén: A háttérzajból (versek) 91

A borítón és a lapzárókon Mórocz István grafikái

E számunk szerzői:

Áfra János költő (Debrecen), Bethlenfalvy Gergely kritikus (Bp.), Bóna László író (Bp.), Dukay Barnabás zeneszerző (Bp.), Fehér Renátó költő (Bp.), Hegedűs Gyöngyi költő (Bp.), Hocza-Szabó Marcell kritikus (Bp.), Makáry Sebestyén költő (Nagymaros), Mohai Szilvia fordító (Bp.), Pop Lara kritikus (Bp.), Pospisil, Craig drámaíró (New York), Sári László tibetológus, író (Gyúró), Süli István költő, író (Biatorbágy). Szilágyi Mihály műfordító (Bp.), Williams, Tennessee amerikai író, színpadi szerző (1911–1983)

örökre

a medve fogsága s a bagoly lebegése

köd előttem
köd utánam
magam
mikorban holban
láthatatlan
körülend árnyak
régí formák
fölvett határok útjai
csendben szétesőn
egységet él át
vágya nincsen
érthetlen rejtély
nem követhetőn
lényegét a lét
magához vonja
útélményét befogadja
hagyja ismétелhetetlen fénylő színében
járhat immár a végtelenben
ami maga az út
a holmikor
csak úgy
tett érzület gond messze
feledve minden
erővé váltan mindörökre

A tavaszi szemeszter utolsó éjszakája volt. Őrült Éjszakának hívták, mert ilyenkor, a tanév utolsó buliján, mindenki elengedte magát. Inkább hasonlított a szilveszterre, azzal a különbséggel, hogy anélkül jelezte valami réginek a végét,

4 Tennessee Williams

ŐRÜLT ÉJSZAKA *

hogy bármi újnak a kezdetét ünnepelné. És emiatt, noha nagy vigasságnak látszott, valójában az év legszomorúbb napja volt. A diákok egy része, azt hiszem, élvezte; némelyikük

bármilyen alkalmat megragad, csak hogy berúghasson. De a legtöbbször azért rúgott be, és viselkedett örülten, mert vége lett az évnek. Az ifjúság bánatában jó ösztönnel érez rá a sötétségre, úgyhogy a legszomorúbbak ittak a legtöbbször egy Őrült Éjszakán. Vagyis, mint általában, a végzősök és a kibukott elsősök próbálták eszméletlenül inni magukat.

A közép-nyugati kis egyetemi város, legalább arra az egy éjszakára, karneváli hangulatba került. Az éttermek, az élelmiszer- és italboltok hajnali 2–3-ig nyitva maradtak. Az egyetemi kávézó, a gyorsbüfé, a menza meg az összes ivós és táncos hely tömve volt. Egészen a másnap déli vonatok indulásáig, amikor a nyári táborra nem maradók a régi vasútállomáson gyülekeztek, hogy aztán a társaság egyik fele keletnek, a másik nyugatnak induljon. Néhányan még kótyagosan, de mind ilyen-olyan fokon karikás szemmel a kiválasztatlanságtól.

Ez, egyébként, az amerikai történelem ama sötét időszakában történt, amely a nagy gazdasági válság és az alkoholtilalom feloldása közé esett, amikor a friss diplomásoknak meg a kibukottaknak minden oka megvolt lerészegedni, s ehhez alig vagy egyáltalán nem volt alkalmas ital. Azon a bizonyos Őrült Éjszakán, emlékszem, egy taxis cég által feketén terjesztett kukoricapálinkát ittunk, meg fickósört, melyet mi erjesztettünk fürdőkádban!

Én bukott elsőéves voltam. Legalábbis azt hittem, hogy megbuktam. Valami, akkor előttem homályos okból, ami talán egy érettebb életfelfogás kikínálódásához vezetett, egyik záróvizsgámra se voltam képes felkészülni. Amikor azon a tavaszon kiosztották a tesztfüzetet, valami ellenállt bennem a vonalazott üres lapok fehér kihívásának. Üres tekintettel meredtem rájuk, miközben az ingaóra egykedvűen ketyegett a napsütötte teremben, és mindaz, amit az elmúlt évben tanultam és gondoltam egy lidérc megfoghatatlanságával libbent ki a fejemből.

Szóval, mire eljött az Őrült Éjszaka, eléggé magam alatt voltam. A kollégiumi telefonfülkéből felhívtam Anna Jeant. Vele randíztam egész tavasszal, és valószínűleg a bölcsesség előszobájának tartott szerelem volt az oka annak,

amit szellemi hanyatlásomnak véltem. Abba a körbe tartozott, mely egyetemi társaséletünk léha része volt. Ezeket a lányokat nem illett meghívni táncestre és vasárnap ebédre, amikor a vendégek névsora kikerült a hirdetőre. Ám az Őrült Éjszakákon annál nagyobb népszerűségnek örvendtek, mert kéznél voltak; ittak, sőt vedeltek; és egész éjszakára kimaradtak anélkül, hogy felelősséget kellett volna vállalni értük.

– Anna Jean – szoltam neki –, találkozunk kell ma este. Nem mondhatom meg, miért. Egyszerűen kell, és kész.

– De Phil, mondtam már, hogy ma este Harryvel van randim – felelte.

Anna Jean felsős volt. Harry is, aki komoly srác lévén, kereskedelmet és üzleti ügyvitelt tanult. Anna Jean, mint mondta nekem, nem szerette túlságosan, de megvolt az az előnye, hogy egy évvel idősebb volt nála, nem kettővel fiatalabb.

– De – mondtam neki –, ugye, nem vele töltöd ezt az utolsó éjszakát, amikor tudod, hogy...

Anne Jean valamiért hisztérikus állapotban volt. Talán csak az Őrült Éjszaka általános feszültségének hatására.

– Már épp elégszer csináltam hülyét magamból temiattad. Ha tudnád mennyit cikiztek a csajok, amiért egy újonccal találkoztatok! A fenébe is, ha nem úgy éreznék irántad, ahogy érzek, akkor...

– Tudom, hogy van ez, Anna Jean – tiltakoztam bánatosan. – De én...

– Naná, hogy tudod. Nagyon is.

– Figyelj – lágyult meg a hangja –, ha alkalmas időben visszaérek a sörpartiról, felhívlak. Ha befér, persze, hogy szeretnék találkozni veled ma este. El akarok búcsúzni tőled...

– Vele mész sörpartira?! Hát menj! Menj csak! – kiáltottam dühösen, azzal letettem a kagylót, és lementem az alagsorba még egy kis magányos szeszelésre.

A gondnoknőnk, Mrs. Fox, töksüket volt, és a vacsoránál egymást túlördítva győzködtük, hogy teljesen rendjén van, ha felügyelet nélkül hagy minket az év utolsó éjszakáján. Végül sikeresen föltettük az esti vonatra.

– Ugye jó fiúk lesztek? – könyörögte az induló szerelvény ablakából, és háznagyunk mosolyogva, kalaplengetve így szolt vissza neki:

– Hál'istennek odébbállt a Foxy lady!

Eltelt egy óra, nyolc felé járt az idő. Az Őrült Éjszaka kezdte felvenni szokásos lendületét. Egy-egy hordó sör állt a terem két végében, a közepén pedig egy kád jégen szóda és gyömbéres üdítő. A padló be volt viaszolva a tánchoz. A rádiót lehoztuk a társalgóból, és már volt lent néhány lány is, jócskán becsípve.

Körülnéztem és eltűnődtem, mit kezdjek magammal. A rettegés sötét felhője kezdett gomolyogni agyam hátsó részében. Minden folytonosság megszakadt. Az iskola adta a keretet, melyen mostani életem szövődött, és úgy láttam, e szövőszék odalett.

6 A sör nyers volt. Már két pohár is megviselt belőle. De töltöttem egy harmadikkal.

Charlie odajött hozzám, és ezt mondta: – Hallottad, mennyi csaj jött Saint Joe-ból? Egy egész autónyi, épp most, az Őrült Éjszakára. Lenn vannak az Oroszlánfejű Kocsmában, és Buck szerint csendben becsempészhetünk néhányat. A Gammásoknál és a Szigmásoknál már ott van három, és az Alfások most mentek el a maguk rakományáért. Jobb lesz, ha sietünk, különben egy se marad nekünk.

– Uramatyám, ennél ocsmányabbat! – szakadt ki belőlem. – Buck részeg volt, vagy sose mondott ilyet! Még ha Őrült Éjszaka van is, a dékán, ha rájön, egész jövő évre vesztegzár alá tesz minket!

Eszembe jutott, hogy akkor én már nem leszek itt. Isten tudja, hol leszek! Így hát megvontam a vállam, és nekiláttam a harmadik pohár fickósörnek, pedig elázott macskaként rázkódott a gyomrom.

Úgy negyedóra múlva megjöttek a lányok, és a második emeletre vették be magukat. Ügyködésük helyszíne előtt sorba álltak a fiúk. A többségük elsőéves volt, még sose csinálta ezt, és tudni akarta, milyen. Nagyon szakszerűen zajlott – majdnem úgy, mint az oltás az első iskolai napon –, egyenként öt percet kaptak a fiúk. Sápatagon, kissé remegve mentek be, és nagy hanggal, izgatottan vagy szégyenlős arckifejezéssel jöttek ki aszerint, hogy sikerrel vagy kudarccal zárult az első nemi csetepatéjuk.

A lépcsősor tetején álltam, onnan nézelődtem egy ideig, és nemigen tudtam eldönteni, hogy irigykedjek vagy undorodjak.

– Ennél ocsmányabbat! – ismételtettem magamban. Ám amikor kinyílt az egyik ajtó, és kijött az egyik lány, hogy a mosdóba menjen, úgy néztem csábosan ringó tompora után, hogy az nyilván többet fejezett ki mélységes ellenérzésnél.

Visszamentem az alagsorba. Addigra lent se volt külön a helyzet. Az egyik felsős egy ledér csajt hozott el a városából. Csupán egy fehér szatén báliruha volt rajta. A fiúk két-három tánclépésenként lekérték. Egyiktől a másikig ringott körbe-körbe, végig az alagsoron. Egy darabig a lépcső aljáról néztem, de aztán felizgatott, ahogy a testét mozgatta, és én is lekértem. Rögtön tudtam, mi ajzotta fel annyira a fiúkat. Attól kezdve ahányszor csak tudtam, lekértem. De egyre több lett a jelentkező. A lánynak leesett az egyik cipője. Az egyik srác felkapta és felszaladt vele a felügyelői szobába. A lány követte. Bement a szobába, s az ajtó becsapódott, majd kulcsra zárult mögöttük.

Az alagsorban folytatódott a buli, de reménytelenül ellaposodott. Otthagytam. Az üres könyvtárban, a kártyaszobában, a társalgóban és az előcsarnokban bolyongtam céltalanul. Pezsgő élet híján, egyetlen csillárral halványan megvilágítva, idegenül és nyomasztóan hatottak a stukkódíszes falak, a vastag függönyök és szőnyegek, a masszív bútorok és a borvörös kárpitok. Elszorult a torkom. Gyorsan odamentem a vastag tölgyfa ajtóhoz, és mindkét szárnyát kitértam. Kellemes, hús levegő áramlott be, enyhén begónia illatú. Nem bírtam tovább. Becsuktam az ajtót, a telefonfülkéhez rohantam, és Anne Jean számát tárcsáztam. Persze még nem jött vissza a Harryvel közös randiról. Még csak kilenc óra volt.

– Nem is fog! – nyögtem. – Lőttek az egésznek!

Bejött egy másik elsős, és részegen a korlátpillérnek dőlt.

– Igyál egyet! – kínált. Nagyot húztam a kukoricapálinkájából.

Jerry volt. A Byron-komplexusos. Ő volt a kolesz költője és filozófusa, és leginkább mesterkéltné modoráról, különösképp öltözködéséről volt ismert az egyetemen. Aznap este alig lehetett ráismerni. Az arca kivörösödött, a haja összeköcolódott, és örület, elragadtatás látszott savószínű szemében. Az volt a gyanúm, először rúgott be életében.

– Mi ütött beléd? – cikiztem. – Csak nem jutottál valami új felismerésre az Életről?

Általában megsértődött az efféle megjegyzésektől. Általában nagyon komolyan vette magát. De aznap este csak nevetgélt és megmehúzta az üvegét. Épp félig volt. A karomba kapaszkodva lehuppant a legelső lépcsőfokra.

– Van abban valami felemelő – suttogetta izgatottan –, mikor valaki kitér az utolsó hitéből!

– Uramatyám! Ez nem semmi! – cikiztem, de lesuttantam mellé a lépcsőre, mert titokban azt reméltem, hogy kifejti. Életemben először határozott igényem támadt a filozófiára.

– Mikor az utolsó hitéből is kitér valaki, nos, akkor úgy áll...

– Oké, hogy áll akkor? – türelmetlenkedtem.

Hirtelen titokzatossá vált Jerry tekintete. Ivott még egy kortyot az üvegéből, aztán gúnyosan rám vigyorodott. Aztán feltápázkodott és így szólt:

– Sehogy nem áll akkor. Ül a seggén.

Gyűlölettel néztem utána, miközben a padhoz botorkált, ledőlt, és a térde közé szorította a palackot.

– Magam is rájöttem volna – motyogtam részegen. – Nincs szükségem pojacára, aki megmondja.

Ismét kitértam a tölgyfaajtót, és az Életről elmélkedő fiatalember ősi pózában a csillagokra emeltem tekintetem. Ám azok a csillagok elvesztették

szokásos kötöttségüket. Szerteszét röpködtek az égen, mintha egy óriási petárdából robbantak volna ki. Nagyon megrémültem. Ugyanakkor meg is könnyebbültem. Ha évezredes dolgok így letűnhetnek, az én életem bizonytalansága kevésbé fontos.

8 – Gyere ide! – kiáltottam oda Jerrynek. – Elszabadultak a csillagok!
– A csillagok éppoly elrendeltek, mint te vagy – hangzott józan válasza a padról.

Hát persze, kaptam észbe, csak betett nekem a pia!

Ekkor bukkant fel a behajtón Buck Stewart, a körletfelelős. Úgy rohant, hogy alig kapott levegőt. Beviharzott, és minden emeletre felcsöngetett.

– Az FBI-osok már a városban vannak – tette közhírré ordítva. – Tüntessétek el a részegeket a házból! Fülest kaptunk, hogy félóra múlva akciózna, és fix, hogy egyenesen idejönnek.

Percekre „elszabadult a pokol”. Mindenki föl-le rohangált az üvegével, a flaskájával. Az elsők felcipeltek a két hordót az alagsorból. Minden az épület mögötti szomszédos telekre került, amelyre azt lehetett mondani, hogy a kollégiumnak semmi köze hozzá. Pokrócok és párnák kerültek a földre, és az egyik srác átgurította a furgont, amely apja városi vegyesboltjának szállítóeszköze volt. Beletett egy matracot, és belépődíjat szedett. Az egyik Saint Joe-ból hozott rüfke működött benne. De Bucknak kezdett kitisztulni a feje. Egy farba rúgással sürgősen visszaküldte a hotelbe, és az összes fiút, aki volt vele, meg a másik két cafkát leterelte az ügyeletes patikába, hogy vegyék meg, ami óvatosságból szükséges.

Eme izgalmak után visszaballagtam a koleszba. Negyed tizenegy volt, és halálos csend honolt az épületben. Föl-le mászkáltam az üres folyosókon, és csak a saját lépteimet hallottam. Itt-ott eldobott szódásüvegek hevertek. Összeszedtem és kihajítottam őket az ablakon. Se az FBI, se a kollégium nem érdekelt többé. Túl voltam azon, hogy bármivel törődjek. De ez a kis tevésvetés a céltudatosság illúzióját keltette bennem.

Végül bementem a második emeleti mosdóba. Egy elsőévesbe botlottam, a padlón feküdt egy növekvő tócsa hanyásban. Fölemeltem, ráültettem az egyik klotyóra, és lemostam az arcát benedvesített törülköpappal. Fejjel a térde közt az egyik Saint Joseph-i csajról motyorgott.

– Azt mondta, túl részeg vagyok! Azt mondta, túl részeg vagyok!

– Lehet, hogy ő volt túl józan.

– Azt mondta, túl részeg vagyok! Azt mondta, túl részeg vagyok!

Volt valami szörnyű ebben az egyhangú vartyogásban. Mint amikor elakad a tű a lemezjátszón, és ugyanazt ismétli, oly irgalmatlanul ragaszkodva annak egyedüli valóságához, hogy az ember mindennek a folytatatlanságában kételkedni kezd.

– Azt mondta, túl részeg vagyok! Azt mondta, túl részeg vagyok!

– Friss levegőre van szükséged – jegyeztem meg.

De leginkább nekem volt szükségem friss levegőre. Az ablakhoz mentem, és teljesen feltoltam. A másodikon voltunk, közvetlenül a beton feljáró fölött. A párkányon ültem, és majdnem arra vágytam, hogy ki-
 essek. Még kótyagos volt a fejem. A hűs levegő, a csillagok békés látványa és a kinti részeg örömködés hangjai azonban hamar kijőzanítottak. A mögöttem álló évre gondoltam. Gyönyörű kaleidoszkóp volt egészen a végéig, mert miután sejtelmesen lepergett, feketére sötétült. Megpróbáltam az előttem álló évekre gondolni. Nem ment. Szörnyű zárlat volt az az éjszaka. Semmi előremutató nem volt benne.

Odalent megszólalt a telefon.

– Mondd meg neki, hogy nem vagyok részeg – nyögte az elsős.

– Mondd meg neki, hogy színjózan vagyok.

Ismét a földre zuhant, és mint egy félig megtaposott bogár, se-
 rényen az ajtó felé kúszott.

– Uramatyám – gondoltam, ez aztán tényleg őrült éjszaka!

Lementem fölvenni a telefont. A szívem félrevert. Anna Jean volt az...

– Szia, Phil – sívította. – Mindjárt ott vagyok!

A lépcső alján vártam. Egy perc múlva láttam, ahogy kilő az utca túloldalán lévő diákszállóból. Rohantam elé. Az utca közepén találkoztunk. Nem tudom, melyikünk kezdte, de egyszer csak egymást öleltük, és úgy tapadt egymásra ajkunk, mintha haldokolnánk, és a másiktól szívnanék életet magunkba.

Miután engedett ölelésünk szorítása, lassan elindultunk és be-
 mentünk a koleszba.

– Istenem, micsoda csönd van! – sóhajtotta.

– Igen, mind elpucoltak – mondtam. – Híre ment, hogy az FBI megje-
 lent a városban.

– A hideg kiráz tőle – suttogta. – Mondd, van valami innivalód?

Fölrohantam, és kivettem a szekrényemből a fél liter kukoricapálinkát, melyet neki tartogattam. A padon feküdt, amikor visszaértem. Sírt, mit egy kislány, egyik karját élettelenül lelógatva. Amint mellé értem, felemelte, aztán megragadta és rögtön a szájához emelte az üveget. A negyedét meg-
 itta, mire átadta. Ittam egy akkora kortyot, amekkora a tokomon lefért.

– Ez az utolsó éjszakánk – súgta némi köhécseles után.

Gyerekesen felsóhajtott, elmosolyodott, és összekulcsolta a kezét az egyik orcája alatt.

– Hát nem őrült egy éjszaka? – kérdeztem.

Amikor kezem a vállához ért, behunyta a szemét, és ismét elmosolyodott.

– Igen, valahogy minden felbomlik. Négy évet húztam le itt, és ez a legutolsó éjszaka.

– Nekem is az. Biztos vagyok benne, hogy kiszórnak.

10 – Talán mégse – sugallta különösebb érdeklődés nélkül. – De akárhogy is, nem rosszabb, mint záróbizonyítvánnyal elbocsátva lenni.

A pad szélén ültem, karcsú testét közrefogva támaszkodó kezemmel. Térdem a melléhez ért. Nadrágom szövetén keresztül éreztem moccanását, melegét. Lassan hozzá hajoltam. Néztem lazán elernyedő, majd szétnyíló ajkát. Aztán megcsókoltuk egymást.

– Miért jöttél vissza – kérdeztem rekedten.

Keze a térdemen pihent. Kislányosan, rebbenetlenül, mély ragyogással nyílt meg a szeme.

– Nem éreztem jól magam – suttogta. – Folyton rád gondoltam, és arra, amit telefonon mondtál.

Kicsit durcásan mormolta mindezt. Ujjai szorításától remegni kezdett a térdem.

– Nem kéne... – sűgtam.

De elakadt a nyelvem. Nem tudtam, hogyan folytassam. Anna Jean rám emelte tekintetét. Aztán megrebbentek a pillái, és kissé összébb húzódtott a szemöldöke. Olyan volt, mint egy nő az első ölelés fájdalmas önkívületében.

– Itt nem tehetjük – sűgta végül. – Az FBI-től fenyegetve.

Buck azt mondta, föl nem vihetünk senkit, úgyhogy megemlítettem neki a hátsótelki furgont.

– Furgon?! – sikkantotta. – Kész főnyeremény!

Feltápáskodott a padról, és vállon fogott.

– Ha akarod... – sűgta. – Tudod, ma éjjel elég örült vagyok bármihez.

Hihetetlennek tűnt. Nem tudtam elhinni, hogy tényleg megtörténik. A bentlakóknak nyilvánvaló volt, hogy Anna Jean és én már eljutottunk az intimitás legmagasabb fokára, sőt én még erősítgettem is őket ebbéli hitükben. De valójában nem így volt. És amikor tudtam, hogy tényleg eljött az ideje, éppoly elképesztően valószínűtlennek tűnt, mint minden más azon a fantasztikus éjszakán. Szerettem volna egy kicsit megértetni vele, mit jelent nekem, hogy meggondolta magát, de valami tartósan a torkomra fojtotta a szót.

Szóltanul sétáltunk ki az elgazosodott telekre. Anna Jean mögöttem jött, erősen fogva a kezemet. Sötét haját leengedte, eltakarva az arcát. Amikor odaértünk a furgon halvány fehérségéhez, elszakadt tőlem, gyorsan elsurrant a boltos fia mellett, és egy ideges kuncogást hátrahagyva bebújt a raktér fekete üregébe. Én nála lassabban követtem, a belépődjához szükséges

aprót kutatva zsebeimben. Némelyiket elejtettem, és a gaz közül kellett kiszednem. De én is nevettem. Mint, aki megbolondult. Próbáltam nem nevetni, de minden ízemben remegtem, és a nevetés mintegy kirázódott belőlem...

Sötét volt odabenn. A matraca kiterítettem a pokrócomat, és Anna Jean csendben ráfeküdt. Ő volt-e, vagy csupán egy lány árnya? Aztán megérintette az arcom, és akkor tudtam már! Néhány sötétben tapogatózó mozdulat következett. Olyanok, mint az óceán mélyén keresgélő búvároké. Mindkét kezét felém nyújtotta. Közéjük estem. A többi vakon történt, szinte akaratlanul, valami olyat kihozva mindkettőnkből, ami talán nem is volt önmagunk része.

Valamivel később a telek másik részén, fejünket az öreg fészernek támasztva hevertünk. Fáradt voltam, erőtlen, de csordultig békességgel. Anna keze az enyémben feküdt, mozdulatlanul, hidegen. A csillagokat bámultam, és olyan boldog voltam, hogy alig tudtam levegőt venni. Ezek ugyanazok a csillagok voltak, melyeket egy-két órája a második emeleti mosdó párkányáról láttam. De mennyire másnak láttam őket! Nem ridegnek és távolságtartóknak, hanem annyira közelinek és barátságosnak, hogy úgy éreztem, meg tudnám cirógatni, és közben olyan puhának, finoman lüktetőnek érezni őket, mint Anna tenyerét. Minden, ami darabjaira tört és annak az éjszakának a zűrzavarába omlott, újra összeállt, tökéletesebben, mint valaha.

Mindezt elkezdtem hangosan is kimondani, kevésbé Anne-nek, mint magamnak.

– Ez nem a vég – suttogtam. – Épp csak a kezdet!

– Ne! – rebegte. – Kérlek, ne!

– Miért ne? – kérdeztem felélénkülve. – Egybekelünk, Anna Jean! Még ma éjjel! Hát nem látod, ez nem a vég kettőnknek, csupán a kezdet.

Az ujjai még hidegebbek voltak, ahogy az enyéimhez ért.

– Gyűlölni fogsz, ha elmondom...

– Mit?

– Ma este feleségül mentem Harryhez.

A bensőmben zajló omlás szinte fizikai volt.

– Nem kellett volna – mondtam lassan –, és utána ezt tenned.

– Ma este feleségül mentem Harryhez – ismételte meg. – A hotelnél vár engem. Azt mondtam neki, haza kell mennem, és össze kell pakolnom néhány holmit. Az mondta az ágyban vár rám. Nyilván...

Az ujjaimat szorongatva hisztérikus nevetésben tört ki:

– Nyilván egy szüzet vár!

– Nem kellett volna ezt tenned – suttogtam megint.

Fölkelt a gazból, és nekiállt lesöpörni a szoknyáját.

– Nem ma éjjel kellett volna ezt tennem. Azt hiszem, máskor nem tudtam volna megtenni. De ma éjjel megtettem! Bizony meg! Ma éjjel, igen!

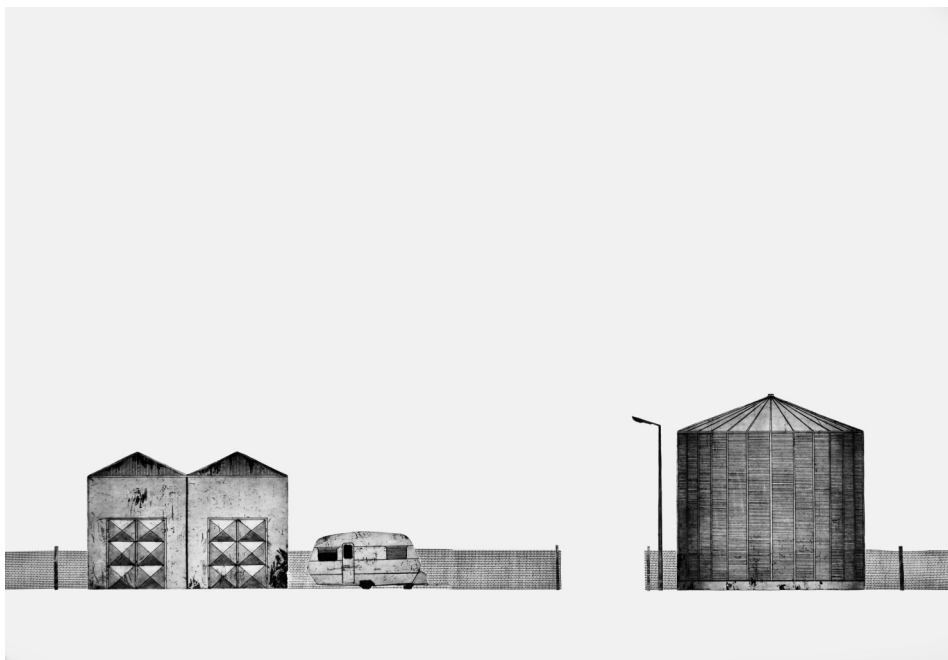
Még mindig nevetve, lassan a kollégium felé indult. Botorkálva
12 követtem, mint akit láncon vezetnek. Bevárt és karon fogott. Együtt mentünk tovább. Az összes ablak csukva volt, s mert az FBI-veszély múltán mindenki visszatért, furcsa árnyak imbolyogtak a sárga függönyökön, és üvegcsörömpölés meg rikoltozás hallatszott, mintegy a messziségből.

– Meg kell veszni – suttogtam.

– Az lehet, és ez egy őrületes éjszaka! – mondta még mindig nevetve.

Szilágyi Mihály fordítása

*Túlzás lenne azt állítani, hogy Tennessee Williams minden műve alapvetően önéletrajzi fogantatású. Ugyanakkor tény, hogy az 1929-1933 közötti időszakban, amikor az *Őrült éjszaka* játszódik, a Missouri Egyetem hallgatója és kollégista volt. 1929-ben, 18 évesen lett „gólya”, 1932-ben pedig megbukott a katonai előképzőn, és az apja kivette az intézményből. Mivel elbeszélését még eredeti nevén, Thomas Lanier Williamsként jegyezte, és a Tennessee-t 1938-ban vette fel, az *Őrült éjszaka* valamikor 1933 és 1938 között keletkezett. Hosszú kallódás után, 2014-ben (!) jelent meg először. Szenzációs felfedezésként a *The Strand* irodalmi magazin közölte. (A ford. megj.)

SZEMÉLYEK

FITZ, negyvenes évei
közepén-végén járó férfi
TRICIA, harmincas évei
elején járó nő

(Egy temetkezési vállalat búcsúztatók megtartására szolgáló terme pár széksorral. Némelyikük ferde. A székek a terem egyik végében álló keskeny, üres asztal felé néznek. A terem másik végében, a duplaajtó mellett magas asztalka áll.)

FITZ kinyitja az ajtót, és úgy hagyja. Egy állványt tesz az ajtó mellé egy táblával, majd egy pillanatra eltűnik. Két hosszú, sötét színű asztali futóval, tollakkal és egy vendégkönyvvel tér vissza. Az egyik terítővel gondosan beborítja az ajtó melletti asztalt, majd elrendezi rajta a vendégkönyveket és a tollakat. A másik asztalhoz megy, azt is leteríti, elsimíttatja a terítőt, és kimegy.

Rövidesen visszatér egy bekeretezett képpel és egy egyszerű fémdobozzal: egy urnával. Átsétál a termen, óvatosan az asztalra teszi az urnát, mellé pedig a fotót. Lesimítja a terítőt, majd ismét a kijárat felé indul, ám az ajtóban megáll.

Megfordul, visszatekint az urnára, és szomorúan szemléli. Pillantása a vendégkönyvre téved. Kinyitja, megfog egy tollat, és írni kezd. Ez azonban láthatóan fájdalmat okoz neki: halkan felszisszen. Amint végzett, visszaejti a tollat, elmélázva kinyújtóztatja az ujjait, és az órájára pillant. Keresztül néz

Craig Pospisil* 13

DISSZONANCIA

a termen, némán megszámolja a székeket, majd kimegy.

A terem néhány pillanatig üresen áll, majd megérkezik TRICIA. Megáll az ajtóban, a táblára tekint, aztán belép. Meglátja az urnát az asztalon, pár pillanatig azt nézi, majd elkapja a tekintetét. Észreveszi a nyitott vendégkönyvet, és meglepődik, hogy valaki már írt bele. Megpróbálja kibogozni az aláírást, de nem sikerül neki.

Ekkor kissé hangos zongoraszó üti meg a fülét; egy klasszikus darab hangjai. Meglepetten tekint a menyezeti hangszóróra, majd az urnára. Lassan megindul utóbbi felé, ám attól kis távolságra megáll.

FITZ ismét megjelenik az ajtóban. Meglepi a látogató jelenléte, egy pillanatra megtorpan. Elfordul, majd tétozva visszanez, végül pedig belép.)

FITZ
Jó reggelt.

TRICIA
(összerezzen) Jaj. Üdvözlöm. Jó reggelt.

FITZ
Roberts asszony búcsúztatójára jött?

TRICIA

Igen, elnézést, tudom, hogy korán érkeztem.

14 FITZ

Semmi probléma. Csak még...

TRICIA

(közbevág) Csak szerettem volna...

FITZ

Semmi probléma, csak...

TRICIA

(folytatja) ... bejönni, körülnézni és... körülnézni.

FITZ

Még nem végeztem a terem berendezésével. Várjon egy percet, épp a zene hangerejét állítom be.

(FITZ kimegy, és a zene hamarosan elhallgat. FITZ visszatér.)

TRICIA

Nagyon szép.

FITZ

Köszönöm. Mármint, szép darab.

TRICIA

Elnézést, hogy megzavartam.

FITZ

Semmi probléma, de még be kell rendeznem a termet a búcsúztatóra.

TRICIA

Nyugodtan. Nem zavar.

FITZ

Általában csak a szertartás kezdete előtt tizenöt perccel nyitjuk ki az ajtót.

TRICIA

De hát nyitva volt.

FITZ

Mert épp rendezgetem a székeket és hasonlók.

TRICIA

Értem. *(Kis szünet.)* Rendben. Nem fogom zavarni, ígérem.

FITZ

A bejáratnál van kirakva egy kis kávé és harapnivaló.

TRICIA

Nem igazán vagyok éhes, köszönöm.

FITZ

Úgy értettem, várhatna ott, amíg be nem rendezem a termet.

TRICIA

Ó, értem. Természetesen. Rendben.

FITZ

Köszönöm.

(TRICIA elindul, majd az ajtóban megáll.)

TRICIA

Körülbelül mikor jöhetek vissza?

FITZ

Hát, a búcsúztató csak egy óra múlva kezdődik, szóval...

TRICIA

(közbevág) De mit kell még elintéznie?

FITZ

Hát, be kell hoznom a székeket, és...

TRICIA

Az nem tarthat túl sokáig.

FITZ

Illetve hagyni szoktunk egy kis időt a családnak arra, hogy elbúcsúzhassanak az elhunyttól, mielőtt a többi vendég bejönne.

TRICIA

Én is a családhoz tartozom. Helen az édesanyám volt.

FITZ

Ó, persze. Sajnálom, nem... őszinte részvétem.

TRICIA

Köszönöm.

FITZ

Nem tudtam. A család érkezésekor rendszerint az igazgatóval szokott beszélni. Idehívom önnek.

TRICIA

Jaj, ne... még ne, kérem.

FITZ

Jól van... kérem, üljön le. Hozhatok önnek valamit?

TRICIA

Nem, köszönöm.

(Álldogálnak ott egy ideig. TRICIA az urnára tekint, de nem mozdul. FITZ táncstalan.)

Elnézést, magamra hagyna egy percet?

FITZ

Természetesen.

(FITZ akaratlanul bólint egyet, szinte meghajol, majd az ajtó felé indul.)

TRICIA

És kaphatnék egy csésze kávé?

FITZ

Hát persze. Tejjel, cukorral?

TRICIA

Feketén, köszönöm.

(FITZ kimegy. TRICIA pár pillanatig az urnát bámulja, majd odalép. Kinyitja a táskáját, és elővesz egy kettétépett koncertjegyet. Az urnáért nyúl, egy pillanatra megtorpan, majd felemeli. Értzi a súlyát a kezében. Megpróbálja kinyitni, de nem jár sikerrel.)

Muszáj, hogy ez is nehéz legyen, ugye, anya?

(Visszateszi az urnát az asztalra, közben FITZ visszatér egy csésze kávéval a kezében.)

FITZ

Tessék.

TRICIA

Köszönöm.

FITZ

Biztos benne, hogy nem szeretne inkább kint várni? Nem túl csendes itt így, hogy ki-be járkálok. Nem akarom zavarni, és biztos vagyok benne, hogy a rokonai hamarosan...

TRICIA

Ön Fizz?

FITZ

Tessék?

TRICIA

Ön írt a vendégkönyvbe? Nem tudtam kibetűzni.

FITZ

Ó, igen. A kézírásom akár egy négyévesé. De igen... ismertem az édesanyját.

16

TRICIA
Valóban?

FITZ

Nyolc évig tanított zongorázni; kilenc-tíz éves koromtól kezdve.

TRICIA

Húha. Az jó sok idő.

FITZ

Csodás tanár volt.

TRICIA

Köszönöm. Imádott zongorázni.

FITZ

Hát igen.

(Elhallgatnak. FITZ észreveszi, hogy a nőnek esze ágában sincs távozni.)

FITZ

Hát... mindjárt visszajövök.

(FITZ kimegy, TRICIA pedig leül a kávéval. FITZ hamarosan visszatér a programfüzettel, leteszi a vendégkönyv mellé, egy példányt pedig átnyúlt a nőnek.)

Kér egy programfüzetet?

TRICIA

Igen, köszönöm.

(Kis szünet.)

Játszik még?

FITZ

Mármint zongorán? Nem. Igazából nem.

TRICIA

Miért nem?

FITZ

Hát... egyszerűen csak nem. Már nincs is zongorám.

TRICIA

De szeretne?

FITZ

Mit?

TRICIA

Az édesanyám zongorája jelenleg egy raktárban áll, és iszonyú sokba kerül a tárolása. Én nem tudok játszani rajta, New Yorkba pedig még akkor sem vihetném magammal, ha tudnék. Olcsón odaadom.

FITZ

Ó... köszönöm, nem.

TRICIA

Esetleg tud valakit, akit érdekelhet?

FITZ

Így hirtelen nem. Elnézést.

(FITZ elfordul, és elkezd egyenletes sorokba rendezni a székeket. TRICIA a táskájába nyúl, a névjegykártyája után kutat.)

TRICIA

Esetleg ha eszébe jut valaki, akinek szüksége lehet egy zongorára, megadná neki a számomat? Olyan rég voltam itthon, és...

(Hirtelen elhallgat, és visszavesz a tempóból.)

Bocsásson meg. Még be sem mutatkoztam. Tricia Roberts vagyok.

(Kinyújtja a kezét. FITZ egy pillanatig habozik, majd odanyúl, és kezét ráznak. Enyhe fájdalommal az arcán mutathatja, hogy a művelet kissé fáj neki.)

FITZ

Fitz Miller.

TRICIA

Tehát Fitz, nem Fizz! Azaz ön... *Fitzhugh.*

FITZ

Már csak Fitz. A szüleim Hugh-nak hívtak, de azt sosem szerettem. A Fitzhugh név apáról fiúra szállt nálunk. Soha senki nem hívott így. Csak az édesanyja.

TRICIA

Fitzhugh Miller. Ön volt a kedvenc diákja.

FITZ

Köszönöm.

TRICIA

Igen, emlékszem is magára.

FITZ

Tényleg? Pedig nem lehetett több hét-nyolc évesnél, amikor a főiskola miatt elköltöztem.

TRICIA

Évekig beszélt még magáról. Azt mondta, igazán tehetséges.

FITZ

Néha-néha találkoztunk. Hozhatok még egy kis...

TRICIA

Tényleg, ösztöndíjat nyert a Juilliardra.

FITZ

Igen... egy ideig New Yorkban tanultam.

TRICIA

Édesanyám is a Juilliardra járt.

FITZ

Tudom. Elnézést.

(Fitz megfordul, és gyorsan kísétál. TRICIA az órájára néz, majd belepillant a programfüzetbe. FITZ újabb két székkal tér vissza.)

TRICIA

Mit csinál itt?

FITZ

Tessék?

TRICIA

Miért nem zongorázik már? Hiszen sikeres művész volt.

FITZ

Hosszú történet. És unalmas.

TRICIA

Sajnálom. Nem kellett volna rákérdeznem.

FITZ

Ugyan, semmi probléma. De az igazgató úr biztosan üdvözölni szeretné. Szólok neki, hogy itt van.

(Fitz megfordul, távozni készül.)

TRICIA

Várjon, tudna segíteni abban, hogy kell ezt kinyitni?

FITZ

Micsodát?

TRICIA

Az urnát. Szeretnék beletenni valamit.

18

FITZ

Van pár csavar az alján.
Az igazgató úr majd segít.

TRICIA

Ön nem tudna?

FITZ

Hát, inkább ő szereti...

TRICIA

Ugyanis igazából önt is érinti a dolog.

FITZ

Hogyhogy?

TRICIA

Egy koncertjegyről van szó. Az anyámmal voltunk ott, olyan tíz-tizenkét évvel ezelőtt. Maga játszott, a Tanglewood zenei központban.

FITZ

Tényleg? Mikor? Többször is felléptem ott.

TRICIA

Debussyt játszott. A Holdfényt. Csodás volt.

(Odanyújtja neki a jegyet, FITZ elveszi és megnézi.)

FITZ

Imádtam játszani. Igen, akkor léptem fel ott először. Miért nem köszöntek oda nekem utána?

TRICIA

Szerettünk volna, de azt mondták, nem fogad rajongókat vagy valami ilyesmi.

FITZ

Ő, tényleg. Akkoriban pár évig eléggé el voltam telve magamtól.

(Kis szünet.)

Elnézést érte.

TRICIA

Semmi probléma. Az édesanyám csalódott volt, de egyben nagyon büszke is önre. Azt mondta, tudta, hogy egyszer sikeres lesz.

FITZ

Muszáj... szóval, be kell hoznom még pár széket.

TRICIA

Tudna hozni egy csavarhúzó-t is az urnához?

FITZ

Hát persze. Keresek egyet.

(FITZ kimegy. TRICIA hirtelen úgy érzi, elfáradt, így leül. Pár pillanatig az urnát nézi, majd elkapja a tekintetét, és próbál nem sírni. Majd összeszedi magát, és az órájára pillant. FITZ viszatér két székkal, amelyeket a már megkezdett utolsó sorba tesz le.)

TRICIA

Nem tudja, jött-e még valaki?

FITZ

Nem, de megnézem.

TRICIA

Mindegy, nem érdekes.

FITZ

Biztosan hamarosan megérkeznek a többiek is.

TRICIA

Talált esetleg csavarhúzó?

FITZ

Á, igen.

(Felemeli az urnát.)

Miért nem megyünk be az irodába, és...

TRICIA

Nem lehetne itt? Csak bele szeretném tenni a jegyet. Nem kell mellé semmi szertartás vagy ilyesmi.

FITZ

De bármikor megzavarhatnak.

(TRICIA az ajtóhoz lép, és becsukja.)

TRICIA

Így már nem.

FITZ

Hát jó.

(FITZ fejjel lefelé fordítja az urnát, majd leteszi az asztalra, és kivesz egy csavarhúzót a zsebéből.)

Miért pont ezt a jegyet szeretné beletenni?

(Míg TRICIA felel, FITZ meglazítja az urna alsó részét rögzítő csavarokat. Egy-két csavar nehezen akar engedni, így kénytelen szorosabban fogni a csavarhúzót, és erőlködni egy kicsit. Ez elég kellemetlen érzés a számára, és felszisszen, amint a fájdalom a kezébe hasít. TRICIA figyel.)

TRICIA

Szép emlék számomra. Az utolsó főiskolás évem előtti nyáron történt. Úgy volt, hogy Európába utazunk

apámmal, de végül lemondta. Ugyanis közben összejött jövődóbeli gyönyörű és fiatal második feleségével, aki hamarosan meg is kapta ezt a címet, szóval inkább őt vitte el helyettem. Biztosan azt gondolja, dühös voltam rá, amiért Pittsfieldben ragadtam egész nyárra – és így is volt –, de mivel ő nem volt ott, inkább az anyámon töltöttem ki a mérgemet.

(Kis szünet.)

De szerintem anya tudta, miért voltam ilyen bunkó, mert ennek ellenére rengeteg helyre elvitt azon a nyáron. Múzeumba, színházba Williamstownba, kisebb baseballmeccsre. De a kedvenceim azok a szabadtéri koncertek voltak a Tanglewoodban, ahol ön is fellépett. Meg James Taylor.

FITZ

Hát persze.

TRICIA

Mire ismét elkezdődött az iskola, visszatértünk a megszokott anyalányca cicaharcainkhoz.

(Kis szünet.)

A következő nyáron állapították meg nála az Alzheimer-kórt. Ő azt hitte, csak azért felejt el dolgokat, mert nem alszik eleget.

FITZ

Sajnálom, hogy nem tudtunk találkozni a koncert után.

TRICIA

Remekül éreztük magunkat. Csodás este volt. Meleg. Feküdtünk a pokrócon, és néztük a csillagokat, miközben Debussy zenéje töltötte be a levegőt.

(Kis szünet.)

Miért nem játszik már?

FITZ

(közbevág) Azt hiszem, sikerült.

(Leveszi az urnáról az alsó lemezt, és helyet adva hátralép. TRICIA a jeggyel a kezében odalép, és belenéz az urnába.)

TRICIA

Ez micsoda?

FITZ

Hamvasztás után egy nejlonzacskóba teszik a hamvakat.

(Szünet.)

Azon dolgok egyike, amelyeket itt dolgozva megtanul az ember.

TRICIA

Miért dolgozik itt?

(FITZben tudatosul, hogy nem menekülhet többé a kérdés elől.)

FITZ

Hát... a kezem miatt.

TRICIA

Mármint?

FITZ

Neuropátiám van.

TRICIA

Az micsoda?

FITZ

A perifériás idegrendszer károsodása. Olyankor alakulhat ki, ha egy fertőzés miatt az idegek körüli burok megsérül. Számtalan különböző tünete lehet. Esetemben némi érzéki-és az ujjakban. Illetve egy olyan dolog, amit az orvosok előszeretettel neveznek „pozitív jelenségnek”. Ez azt jelenti, hogy olyan dolgokat érzek, amelyek nincsenek is jelen. Főként fájdalmat. De nekem elég valóságosnak tűnik.

TRICIA

Úristen.

FITZ

Mindenesetre elég nehéz így zongorázni. Jól meg pláne.

(Szünet.)

Hát, ez a helyzet.

TRICIA

Mitől alakult ki?

FITZ

Nem tudom. Számtalan lehetséges oka van. Néhány éve Lyme-kórban szenvedtem. Attól is lehet.

TRICIA

És mindig ilyen rossz?

FITZ

Néha jobb, néha kevésbé.

TRICIA

Nagyon sajnálom.

FITZ

Vannak azért szörnyűbb dolgok is a világon.

TRICIA

Igen.

FITZ

Kimenjek, amíg beleteszi a jegyet az urnába?

TRICIA

Nem szükséges. Nem szeretem a szertartásokat.

(A jegyre, majd az urnába néz, végül finoman beleteszi a jegyet.)

(halkan) Szia, anya.

(Még egy pillanatig az urnába néz, majd FITZhez fordul.)

Hát, ebben nem volt semmi katarzis.

FITZ

Szerintem az emberek sosem úgy éreznek, ahogyan szerintük kellene. Rengeteg színészkedést látok itt. Egyesek a koporsóra vetik magukat és hasonlók. Nem tudom. Lehet, hogy tényleg ekkora bennük a fájdalom, csak én nem... Talán csak én nem érzek ilyesmit.

TRICIA

Abban bíztam, hogy másmilyen lesz.

FITZ

(az urna felé nyúlva) Szabad?

TRICIA

Persze.

(FITZ visszacsavarozza az urna alját. TRICIA az órájára néz, majd visszaveszi a táskáját. Miután FITZ végzett, fejjel felfelé fordítja az urnát, és visszateszi az asztal közepére.)

Köszönöm, és minden mást is.

FITZ

Szívesen.

TRICIA

Én megyek is.

FITZ

Rendben, biztosan megérkeztek már a rokonai. Felkísérem.

TRICIA

Nem, úgy értem, hazamegyek.

FITZ

Hogyhogy?

TRICIA

Mint már említettem, nem szeretem a szertartásokat. Megtettem, amit akartam.

FITZ

Ezt most komolyan mondja?

TRICIA

Igen, én csak...

FITZ

De hát ez az édesanyja búcsúztatója.

TRICIA

Tisztában vagyok vele, köszönöm.

FITZ

Nem mehet el.

TRICIA

Azt teszek, amit akarok. Nem mintha önre tartozna, de semmi kedvem a rokonaimmal találkozni, és válaszolni a kérdéseikre.

FITZ

Tényleg? Akkor engem miért faggattott végig, miközben dolgozni próbáltam?

TRICIA

Tessék?

FITZ

22 „Miért hagyta abba a zongorázást?“, „Miért dolgozik itt?“

TRICIA

Nézze, nem túl jó a kapcsolatom a nagynénémmel és az unokatestvéreimmel. Egyikük sem mozdította a kisujját sem, hogy segítsen nekünk, miután az apám lelépett, így nem nagyon van mit mondanom nekik, és őket sincs kedvem hallgatni.

FITZ

És maga hol volt, amikor az Alzheimer-kóros édesanyja haldoklott?

TRICIA

(hosszú szünet) Tessék?

FITZ

Meg sem látogatta.

TRICIA

Rengetegszer meglátogattam.

FITZ

Ez nem igaz.

TRICIA

Mégis honnan tudná?

FITZ

Mert én viszont meglátogattam.

TRICIA

Micsoda?

FITZ

Mellette voltam.

TRICIA

Az otthonban?

FITZ

Az édesanyja mellett voltam. Valakinek muszáj volt.

(Csend.)

TRICIA

Talán mégiscsak beszélnem kellene az igazgatóval. Hogy elmondjam neki, hogyan bánik maga a gyászoló ügyfelekkel.

FITZ

Hát, ha meg akarja kockáztatni, hogy összefut a nagynénjével, tőlem.

(TRICIA az ajtó felé indul, majd megtorpan.)

TRICIA

Hányszor látogatta meg?

FITZ

Kétszer-háromszor.

TRICIA

Ennyi?

FITZ

Hetente.

TRICIA

Heti kétszer-háromszor?!

(FITZ bólint. Szünet.)

Mennyi ideig?

FITZ

Az utolsó öt-hat hónapban.

TRICIA

Úristen.

(Szünet.)

Miért?

FITZ

Körülbelül két éve abbahagytam a koncertezést. Eleinte próbáltam a fájdalom ellenére is zongorázni. Összeszeszorított foggal ütögettem a billentyűket. És végig is tudtam játszani a koncertet, de...

(Megvonja a vállát.)

Majd egyre kevesebb felkérést kaptam, de ez valójában megkönnyebbülés volt. Úgyhogy hazajöttem. És semmit sem csináltam. Nagyon sokáig. Amíg az anyám rá nem vett, hogy elvállaljam ezt az állást.

(Kis szünet.)

Az apám hallotta, hogy az édesanyja a Stony Field otthonban van. Tudtam, hogy ő is a Juilliardra járt és koncertezett is, így úgy gondoltam, ő az egyetlen, aki értheti, min megyek keresztül. Azt nem tudtam, hogy Alzheimer-kóros.

TRICIA

Miért járt be azután is hozzá?

FITZ

Amikor először megláttam, haza akartam menni. Végül mégiscsak fogtam egy székot, és leültem mellé. Elcsevegtem neki arról, milyen szép időnk van és hasonlók. Még ki is toltam a kertbe, de ő nem szólt hozzám. Amikor visszavitettem, és áthaladtunk a társalgón, meglátta a zongorát és rámutatott. Így odatoltam, és eljátszottuk a Szamárintulót. A végén azt mondta, „Köszönöm, Fitzhugh”.

(Kis szünet.)

Nem voltam biztos benne, hogy még egyszer meglátogatom. De aztán megtettem. Érte.

TRICIA

„Érte.” Én is látogattam. Évekig, miközben egyre romlott az állapota, ott voltam vele minden hétvégén. Pedig nem volt könnyű. Manhattanben élek, és nincs autóm. Négy órát zötykölöttem a buszon, pénteken késő este értem oda, megszálltam valami szutykos hotelben, majd szombaton taxival elmentem az otthonba. Néha megismert, és veszekedtünk. Néha nem ismert meg, és akkor is veszekedtünk. Néha megismert és sírt. Néha nem ismert meg, és én sírtam. Majd otthagytam, és újabb öt-hat óra után értem haza.

(Szünet.)

Mérgesen és feldúltan indultam el tőle, ő pedig, amint kiléptem az ajtón, elfelejtette, hogy egyáltalán ott voltam. Egyszer, amint hazafelé tartottam, azt vettem észre, azt kívánom, bár csak meghalna. Azt akartam, hogy meghaljon.

(Szünet.)

Így nem mentem többé.

FITZ

(hallgatás után) Akkor most biztosan megkönnyebbült.

TRICIA

Erre számítottam, de nem. Épp a reptéren voltam, és már majdnem felszálltam a gépre, amikor
24 felhívtak a hírrel. Teljesen lefagytam, fogalmam sem volt, mit csináljak, így egyszerűen hazajöttem.

(Kis szünet.)

Átültettek az első osztályra. Nem semmi, nem igaz? Sokat utazom a munkám miatt, és már annyi törzspontom gyűlt össze, hogy megkaptam az ezüst fokozatot. Így átülhettem az első osztályra. Mintha csak tudták volna. Leültem, adtak egy nedves törölközőt; az arcomhoz nyomtam, hogy érezzem a meleget a bőrömlőmön. Majd hoztak egy koktélt. Amikor megittam, hoztak egy másikat. Majd egy harmadikat. Majd valahol Nebraska fölött... valami eltörött bennem. Felálltam, elkezdtem ledobálni magamról a ruháimat, és azt kiáltoztam, micsoda hálátlan gyerek vagyok, mert az anyámnak, akít már öt hónapja nem láttam, egyedül kellett meghalnia.

FITZ

(kis szünet) Nem is dobálta le a ruháit.

TRICIA

De bizony, és ezt egy bírósági idézéssel bizonyítani is tudom.

FITZ

A légiutas-kísérők nem próbálták meg megakadályozni?

TRICIA

Megkértek, hogy üljek vissza a helyemre. Ez számít?

FITZ

És egyik utas sem próbált segíteni?

TRICIA

Persze, hogy lemaradjanak a műsorról? Már szinte teljesen meztelen voltam, épp a melltartómat kapcsoltam ki, amikor az egyik stewardess rám terítette azt a szánalmasan kicsi takarót, amit a gépen adnak. Visszakísértek a helyemre, majd pár utastól kaptam egy kis Xanaxot. Így az utazás többi része egész nyugodtan telt.

(Csend.)

FITZ

Sokat kérdezgetett magáról.

TRICIA

Ó, köszönöm. Úgyszincs még elég büntudatom.

FITZ

Néha sikerült elterelnem a figyelmet a zongorajátékommal. De aznap túlságosan fájt a kezem, ő pedig egyfolytában sírt.

TRICIA

Maga egy seggfej, remélem, tudja.

(Az ajtó felé indul.)

FITZ

Úgyhogy azt mondtam neki, be fog jönni hozzá.

TRICIA

Tessék?

FITZ

Azt mondtam neki, bejön aznap délután. Egyszerűen kicsúszott a számon.

TRICIA

Hazudott neki?

FITZ

Azonnal lecsillapodott. Komolyan, teljesen nyugodt lett. Még rendesen beszélgettünk is utána.

(FITZ elhallgat. TRICIA az arcát fürkészi.)

TRICIA

Kérem, mondja, hogy nem igaz.

FITZ

Mi nem igaz?

TRICIA

Máskor is azt mondta neki, hogy be fogok menni hozzá, ugye?

FITZ

Igen. Minden egyes alkalommal, amikor meglátogattam.

(Kis szünet.)

A végén pedig azt mondtam, hogy bent volt nála.

TRICIA

Tessék?

FITZ

Délután nem emlékezett rá, mi történt aznap reggel. Úgyhogy azt mondtam neki, „Ugye, milyen jó volt ma reggel Triciával? Olyan jót beszélgettek”. Fel-tett pár kérdést... én kitaláltam valamit, hogy miről beszéltek... ő pedig mosolygott és nevetett.

TRICIA

Csudás. Maga kétségtelenül jobb lánya volt anyámnak, mint én. Nézze, sajnálom, hogy ennyire kiábrándítja a viselkedésem, de... 25 nem maga az első. Higgye el, senkinek sem okoztam akkora csalódást, mint saját magamnak. Még az anyámnak sem.

FITZ

Neki nem okozott csalódást.

TRICIA

Ugyan már. Sosem érdekelt a zene, sokkal inkább a politika. Nem volt olyan párkapcsolatom, amelyik öt-hat hónapnál tovább tartott volna, találkoztattam az apámmal... és folytathatnánk a listát.

FITZ

Mindenkinek megvan a maga listája. De nekem azt mondta, hogy büszke magára.

TRICIA

Nem hiszem el.

FITZ

Pedig igaz.

TRICIA

Hazudott az anyámnak. Nekem miért ne hazudna? És még ha mondott is volna ilyesmit... ki tudja, tényleg így gondolta és így érezte-e.

(Kis szünet.)

Köszönöm, hogy látogatta az anyámat, és olyan jó volt hozzá. Bárcsak én is megtehettem volna, de nem sok harmónia volt a kapcsolatunkban, elnézést a zenei kifejezésért.

FITZ

Az emberek sokszor rosszul használják a *harmónia* szót. Valójában az *összhangra* gondolnak, amikor a hangok kiegészítik egymást, és remekül szólnak együtt. Az összhang valóban nagyon kellemes a fülnek. Ám egy idő után rendkívül unalmassá válik. Az ilyen zenében nincs semmi feszültség. Semmi, amit fel kellene oldani. A disszonancia talán nem esik olyan jól a fülnek, de legalább van benne élet. Mindig is jobban szerettem olyan darabokat játszani, ahol az összhang és a disszonancia váltogatja egymást. Ez azt jelenti, hogy történik valami. Hogy az élet küszködve bár, de folytatódni akar, haladni tovább.

(Kis szünet.)

A harmónia nem a tökéletesség angyali kórusa. A legszebb harmóniákban is van egy kis disszonancia. Ott rejtőzik a többi hang mögött, és segít a dallamnak két lábbal a földön maradni. Szerintem ezért tetszik az embereknek az ilyen zene. Gyönyörű, de van benne némi érdekesség is.

(Kis szünet.)

Nem múlik el minden. Voltak napok, amikor zongorázni is tudott. És olyanok is, amikor azt mondta, szereti magát.

(Elhallgatnak, TRICIA emésztli a halottakat.)

TRICIA

Nem kéri a zongoráját?

FITZ

Tessék?

TRICIA

Tartsa meg.

FITZ

Miért? Nem szeretném, köszönöm.

TRICIA

Szerintem szeretné.

FITZ

Nem tudnék játszani rajta. Akkor meg minek?

TRICIA

Tud játszani.

FITZ

Nem tudok.

TRICIA

A Szamárintulót is el tudta.

(FITZ dühösen tekint rá.)

Rendben, talán nem játszik olyan jól, mint egykor. Vagy ahogyan szeretne. De akkor is tud.

FITZ

Mi értelme lenne?

TRICIA

Hogy játsszon egy kicsit, ha épp jó napja van. Hogy lehetősége legyen rá. Régen miért játszott?

FITZ

Tudom, mit akar hallani. Hogy azért, mert imádtam zongorázni, és imádtam a zenét, mire azt felelné, hogy „Más nem is kell, nem igaz?”. Hát nem, nem igaz. Nekem több kell. Az kell, hogy lássanak. Hogy elismerjenek. Vissza akarom kapni a kezeimet.

Az idegeimet, az életemet. Nem akarok egy rohadt temetkezési vállalatnál dolgozni. Ám ma mégis ebből áll az életem, szóval mi a francnak nekem egy zongora? Hogy még valami emlékeztessen rá, mekkora vesztes vagyok? Mi a fenét kezdenék vele?

TRICIA

Taníthatna.

FITZ

Köszönöm, nem.

TRICIA

Anyámnak is megfelelt, pedig ő sem úgy tervezte, hogy kis taknyosokat tanít majd zongorázni Pittsfieldben. Koncertezni akart. Ám aztán megszülettem én.

(FITZ hallgat, TRICIA az órájára pillant.)

Megtenné, hogy megnézi, jött-e még valaki?

FITZ

Persze.

(FITZ kimegy, TRICIA az urnához lép, megcsókolja az ujjá hegyét, majd az urna tetejéhez érinti. FITZ visszatér.)

A nagynénéi épp az igazgató úrnál vannak. De kikísérem a hátsó kijáraton, hogy ne kelljen összefutnia velük.

TRICIA

Nem kell. Azt hiszem, ideje odaköszönnöm nekik.

(Kis szünet.)

Az a zene, ami akkor szólt, amikor bejöttem... ön játszotta, igaz?

FITZ

Csak a hangerőt próbálgattam.

27

TRICIA

Nagyon szép volt. Megtenné, hogy ezt játssza a búcsúztatón?

FITZ

Nem ez szerepel a programfüzetben.

TRICIA

A nagynénéimnek fel sem fog tűnni.

FITZ

(szünet) Odakísérhetem?

TRICIA

Igen. Köszönöm, Fitzhugh.

(kimennek)

Mohai Szilvia fordítása

*Craig Pospisil több mint ötven rövid dráma szerzője, munkáit négy földrész színházaiban adták elő, illetve kínai, dán, görög és francia nyelvre is lefordították. A pályamű eredetijét szolgáló darab a 3Graces Színházi Társaság számára készült, és 2011-ben mutatták be New Yorkban.

*„Mit mondjak néki még,
ha nem tudja, hogy az ember világán túl
van egy másik föld s egy másik ég?”*

28 Sári László

KELETI LEVELEK

Egy korhely és egy komor költő

szankodik, akinek fogalma sincs arról a világról, amelyben ő él, amely nem a hétköznapi szembeűnő világa. A teljes költemény így szól:

*Mért élek a hegyek közt – tudakolja
látogatóm. Csendesen nevetek.
A kék-ezüst patakban leúsztatnak
a rózsapiros viráglevelek.
Hová úsztatnak – kérdezhetném tőle,
de hallgatok. Mit mondjak neki még,
ha nem tudja, hogy az ember világán
túl van egy másik föld s egy másik ég?*

Li Taj-po a 8. században élt, a Kínai Birodalom egyik aranykorában, amikor is, nem túlzás azt állítanunk, hogy költő termelt minden bokorban. Ez a század a költészetnek is fénykora volt Kínában. Sorsukat, egyéniségüket tekintve is különleges költők népesítették be a császári és a főúri udvarokat, közöttük is talán Li Taj-po alakja a legszembeűnőbb.

Egész életét és költészetét az jellemzi leginkább, hogy sokkal erősebben vonzódott a patakokhoz, a virágokhoz, a tavakhoz, folyókhoz és hegyekhez, mint az emberi világhoz. A természeti szépség erős hatása a költőkre és költészetükre megszokott dolog az irodalomban, de Li Taj-po életében ez a szokottnál is nagyobb jelentőséggel bír. Ő egészen szoros, személyes, sőt intim viszonyt alakított ki a természettel, ezt mindegyik költeményéből azonnal érezzük. Leghíresebb versében (*Egyedül ülök a Csingting hegyen*) röviden, végtelenül egyszerűen és őszintén beszél erről. Li Taj-po a természetben természeti lényként helyezi el magát, s nem is tesz mást, csak szelíden szemlélődik a néma társak, a növények, vizek, hegyek társaságában. Így szól a vers:

A klasszikus kínai költészet egyik legnagyobb alakja, Li Taj-po teszi föl magának a kérdést egyik versében (*Beszélgetés a hegyek között*), igencsak méltatlankodva. Látogatója tudatlanságán bosz-

*Madárraj lebeg,
árva felhő megy,
nem únjuk nézni
egymást – én s a hegy.*

29

Ennyi az egész. De ebben a négy sorban benne van a költő egész világlátása, életfilozófiája. Li Taj-po már gyerekkorától rendhagyó életet élt. Valószínűleg Belső-Ázsiában született, s onnan települt vissza szüleivel Kínába. Alig felserdülve elhagyta szülei házát, visszavonult a hegyekbe. Ott madarakat szelídített, aztán egészen váratlanul kóborlásokba kezdett. Kelet-Kínában mint *vándor igazságosztó* tevékenykedett, ami azt jelenti, hogy a vérbosszú végrehajtását vállalta azok helyett, akik erre képtelenek voltak. Jártak ilyen igazságtevők mindenhol, ez elfogadott „foglalkozás”-nak számított akkoriban Ázsiában. S bár nem tudjuk, hogy kapott-e egyáltalán feladatot, nem tudjuk, hogy ölt-e embert, ez mindenképpen meghökkentő fordulat az életében. Ennek vállalása is arra utal, hogy sokkal inkább egy másik világból valónak érezte magát, mintsem az emberekből.

Aki a hegyek bámulása és a madarak szelídítése után könnyedén vállal gyilkosságot, annak alighanem semmi köze az emberekhez. Egyik pártfogója, egyébként a császár befolyásos hivatalnok, el is nevezte őt „Száműzött Halhatatlan”-nak. Vagyis földre tévedt istenségnek. Li Taj-po szép verset írt ebből az alkalomból. A címe:

Bor mellett Ho Cse-csangra emlékezem

Ho úr, a trónörökös udvarnagya, Csanganban, a Bíbor Égsark templomában, amint meglátott, elnevezett engem Száműzött Halhatatlannak. Azzal leoldotta övéről arany teknősbékáját, hivatala jelét, s bort vásárolt rajta, hogy együtt vigadnánk. Erre emlékezve írtam ezt a verset.

*Ho Cse-csang derekas, víg cimbora volt.
Fenyveserdő földjében porlad már a teste,
kendőmbe sűrű könnyeket sírok.
Megtért végső helyére, a Négy Fény hegyére,
föld karolja át ott a Tao-barátot.*

*Tükörtavas birtokán vígan éltünk hajdanán,
tavon és teraszon csudavilág volt!
Lakatlan az öreg ház, meghalt a gazda.
Kinek nyílnak a lótuuszvirágok?
Hihetetlen végzet, nyomasztó álom;
süthet a nap, fázom, szótlanul állok.*

Li Taj-po ezekben a strófákban is a másik világban való létezését firtatja, fűrkézi, egész életében arrafelé kereste szabadulását a földi sors szorításából, a legteljesebb kibontakozást remélte tőle. Szívesen beszélt például égi utazásairól, élményeiről, tündérekkel, démonokkal, istenségekkel való találkozásairól. Kortársai följegyezték, hogy nagyon meggyőzően tudta előadni ezeket a történeteket.

30 Taoista körökben, ahol a lélek túlvilági utazása mindennapos esemény volt, nem csodálkoztak beszámolóin. Rendszerint azt is hosszasan elmesélte, miről beszélgetett az égiekkel. Lenyűgözte hallgatóságát. Magas termetű, vékony testalkatú volt, hosszú hajáról azt írta, olyan fekete, mint a darázs csíkjá.

Magas, éneklő hangon, állva szavalta verseit, mesélte kalandjait, s közben előre-hátra dülöngélt. Olykor lábujjhegyre állt, hosszan nyújtózkodott, mintha föl akarna szállni.

Meggyőződéses taoista volt, ezért is vetette meg a földi, az anyagi világhoz kötődő társait, csakis az anyagon túli, a szellemi, az érzéki érdekelte. Még a taoisták életelixírjének főzésével is megpróbálkozott, vall is róla egyik versében. Ebben sem titkolja: „Fitymálom, amit kínál a világ, örökké élni, más mi se csábít.” Vagyis csak az égi létnek, lehetőleg öröklétnek volt jelentősége a szemében. Ám ezt a túlvilági életet sem a földi lét után képzelte el, hanem itt és máris ebben akart élni.

Költőként Kék Lótusz remetéjének nevezte magát, s határozottan kijelentette:

Kék Lótusz remetéje, száműzött halhatatlan.

Tudd meg: kocs mák rejtették hírnevem harminc tavaszon át.

Aranyköles vagyok. Otthonom már egy másik világ.

A krónikák pontosan számon tartják, hogy 742 őszen Li Taj-pót, egy taoista barátja ajánlására a fővárosba, Csanganba hívták, s bár nem tette le hivatali vizsgáit, kinevezték a híres-neves Hanlin Akadémia tanáranak. Bár ez igen nagy megtiszteltetésnek számított, nem tudta komolyan venni a munkát. Itt sem volt képes „rendesen viselkedni”. Épp olyan szemtelen volt előljáróival, mint minden más főrangúval.

Pedig a császár maga is kényeztette, dédelgette, minden kilengését elnézte. Azon sem sértődött meg, hogy Li Taj-po rendszeresen elmaradt az udvarban rendezett költői versenyekről, s valamelyik csangani kocsmából kellett a császári gyaloghintón a palotába hozatni. Sőt kitüntette őt, egy aranylapocskát ajándékozott neki a következő felirattal: „Li Taj-pónak ezenel »a birodalom e világi gondoktól mentes bölcse, valamint a művészetek lakóhely nélküli vándorló mestere« címeiket adományozom. Mostantól kezdve

kedve szerint íhat bármelyik italmérésben, amelyben ezt az aranylapot felmutatja.”

De a költőt ez sem hatotta meg, képtelen volt fékezni magát, megbecsülni az udvari életet, pártfogóit, jótevőit.

31

Tanár vagyok Csángánban a Hán-lin Akadémián

*Pitymallatkor a Bíbor Intézetbe
futok, ott szorgoskodom estelig,
mikor is az Arany Kapunál várjuk
a császár újabb rendeleteit.
Könyvet olvasok könyv után; köröttem
kéziratok, jegyzetek, ritkaságok.
Ha olykor megértek
egy mondatot, becsukom a könyvemet,
mosolygok és gratulálok magamnak.
Természetemtől fogva
gátlástalan s nemtörődöm vagyok.
Excentrikusnak mondanak, s megrónak.*

*Ha télvíz táján az ég felragyog:
vad vágyat érzek, hogy erdőket lássak,
s hegyek közt járjak.*

*Ha ezt befejeztem,
rögtön magam alá kapom a lábam, s
pecázni kezdek istenigazában.*

Li Taj-po nem panaszkodott. Elfogadta ugyan tanári kinevezését a császár egyetemére, de aztán gyorsan elmenekült onnan. Azt mondják, elbocsátó levelét ő maga írta meg, és könyörögve kérte előljáróját, hogy írja alá. Magányra vágyott, a természet önfeledt, érzéki élvezetére.

*Mezítelenre vetkeztem, ledőltem az erdőben.
Olykor meg-megmozdítom pehelytoll legyezőmet.
Kalapom a bokorban csücsül a patakparton.
A szellőt hívom: gondozd frizurámat, míg alszom.*

Végül ugyanolyan szépen és könnyedén találta meg azt a másik világot odaát, ahogyan itt élt. Az utolsó róla szóló legenda szerint egy este a Jangce folyón magányosan csónakázott, s közben persze borozgatott. Bámulta szépséges

barátait: a vizet, a hegyet, a felhőket, a Holdat. A valóságos Hold odafönt, és vízben tükröződő képe idelent a kínai szimbolikában az égi és a földi világ harmóniáját jelenti. Li Taj-po, amikor a bortól kissé bódultan meg akarta ölelni a vízen a Hold tükörképét, kiesett a csónakból, és elsodorta a
32 víz. Így lelte halálát a száműzött halhatatlan. Folyón, hegyek közt, holdfényben.

Állítólag húszezernél is több verset írt, ebből mintegy kétezer maradt ránk. Nem becsülte sokra a költeményeit. Legtöbbjét alighogy megírta, szélnek eresztette, vagy papírhajót hajtogatott belőle, és patak, folyó vizére bízta. A költészetet mint életformát szerette, nem a versekért, az alkotásért élt. Megengedhette magának a pazarlást, mert nagyon könnyen írt, a versírás semmilyen erőfeszítést nem jelentett számára.

Egészen biztos, hogy nem lehet tökéletesebben megvalósítani azt a kínai életeszmenyt, amelyet képviselt. Könnyed fölénysége a földi világ hiúságaival szemben, és a természeti tüneményekben való extatikus elmélyülése páratlannak mondható.

A 8. század másik kínai költőóriása a birodalom sorsáért örökké aggódó, kötelességtudó, komor Tu Fu. Barátja volt Li Taj-pónak, de csak a borivás művészetét gyakorolták nagy egyetértésben. Egyébként ég és föld a két ember természete. Ennek ellenére Tu Fuban életre szóló, őszinte tisztelet és szeretet támadt a fiatalabb költőtárs iránt. Számos verset írt Li Taj-póról, mindegyikben szépen vall baráti érzéseiről.

*Nem láttam régen Li Taj-pót, szegényt.
Őrültet játszik – be szánom érte!
Élete ellen törnek – jó szívvel
én gondolok csak tehetségére.
Hány merész verset írt magányában,
egy kupa bornál, magát emészte.
A Kuang-hegyi kicsi szobába
bárcsak ősz fejjel végre megtérne!*

Közöttük az alapvető különbség az volt, hogy míg Li Taj-po alkatilag is tűnődő, elvágódó taoista érzelmű volt, Tu Fu meghatározóan konfuciánus szellemű, vagyis a rendezett emberi viszonyokat tisztelő, józan lelkű, igyekvő ember. Ő például mindig is hivatalra vágyott, családra, megbecsülésre, nyugalomra. És csak ezután következett nála a bor, a heverészás völgyek puha ölen.

Tu Fu szinte rögeszmésen becsületes, alapos volt. Ilyen volt hivatalnoknak és költőnek is. Őriási körültekintéssel, erőfeszítéssel írta verseit. Li Taj-po állítólag meg is kérdezte egyszer tőle, hogy „mondd barátom, mennyit vesztettél súlyodból, míg legutóbbi versedet megírtad?” De versben is ugratta őt, már a címe is utal erre:

33

Tu Fuval ingerkedem

*Csanglo lejtőjén, Tu Fu, veled összeakadtam.
Fejeden szalmakalap, jöttél a déli napban;
most, hogy újra láttalak, arcod igen megapadt;
túl sokat gyötröd magad: verset írsz szakadatlan!*

Tu Fu nyilván irigyelte Li Taj-pót, hogy minden könnyedén ment neki, s erkölcsi gátlásai se nagyon akadályozták a könnyű életben. Megpróbált hasonlítani rá. Be is vallja vágyakozását a derűs léhaságra:

Udvari hivatalnok lettem

*A palotából kijövet zálogba csapom a ruhám
s dülöngve érkezem haza vízparti kocsmázás után.
Miért ne innék? Száz közül él-e több mint egy: hetvenig?
Bárhol járok, mindig akad hitelező, ki megsegít.
A rózsakertben lepke száll: a színest vonzzák a színek.
A szitakötő szárnyai szelíden seprik a vizet.*

*Mit mondhatok e változó díszletek közt? Elillannak
a napok meg az évszakok. Vigasznak itt a pillanat.*

Bármennyire könnyed, sőt felelőtlen akart lenni, van ebben a versben töprengés, fontolgtatás, számolgtatás is. „Miért ne innék? Száz közül él-e több mint egy: hetvenig?” Hát így nem lehet inni! Erre mondják a kínai buddhisták, hogy amiben erőfeszítés van, azt megette a fene. Amikor Li Taj-po fölemelte a poharát, egészen biztos, hogy nem gondolt rá, meddig él.

Tu Funak leginkább a természeti képek szemlélése adott nyugalmat. Ebben közel állt Li Taj-póhoz. Ilyenkor tudta magát igazán elengedni.

Örülök a tavasznak (részlet)

34 A dűlőutak végén
fekete felhők ülnek,
a Hoáng-hón egy bárka
lámpása villan olykor.
Hajnalra majd kék, sárga
s piros szirmok esőznek
s brokátszőnyeg terül el
Csángán utcáin.

Tajsan (részlet)

Nyíló felhőkre mellem kitárom,
madárrajt nézek: haza-vonulnak.
Mikor érzem föl a tetőre,
hol a hegyek mind szemembe-bújnak?

Sóhaj a szélkidöntött cédrus felett

Cédrus állt parti nádkunyhóm felett.
Kétszázéves, mondták az öregek.
S most májusban, mint sáskaförgeteg,
szisszent a szél, nőtt s hozott oly vihart,
hogyan folyót, hegyet söpört s kicsavart
minden fát – ki az én cédrusom is.
(Ha ég átka volna, vajon mit akart?)

Hogy állt itt a kék parton ez a fa!
Zöld ernyője, óriás kupola,
esőtől, hótól védett, s muzsika
szólt benne, ezer csodafuvola.
Dőlt tigrisként fekszik most a fűvön,
roskadt sárkányként. Szemem csupa könny.
Kunyhómban sincs nélküle örömöm.

Tu Fu még az áhított és végre megszerzett hivatalból is a természetbe vágyott, erről is van verse. Szegénynek minden nagyon nehezen ment, de legálább őszintén bevallotta magának és a világnak. Talán megkönnyebbült tőle.

Korra ősszel szenvedek az egyre tornyosuló aktahegyek mellett

*Hetedik hónap, hőség, izzik a nap az égen.
Eszem, de ímmel-ámmal, kevéssel is beérem.
A hivatalba érve ordítanak az égre:
toronyban áll az akta, de hozzák még serényen!
Szobámból hegyre látok. Ó, fenyőóriások!
El innen! Hadd tapodjak mezítláb, hóban, jégen.*

35

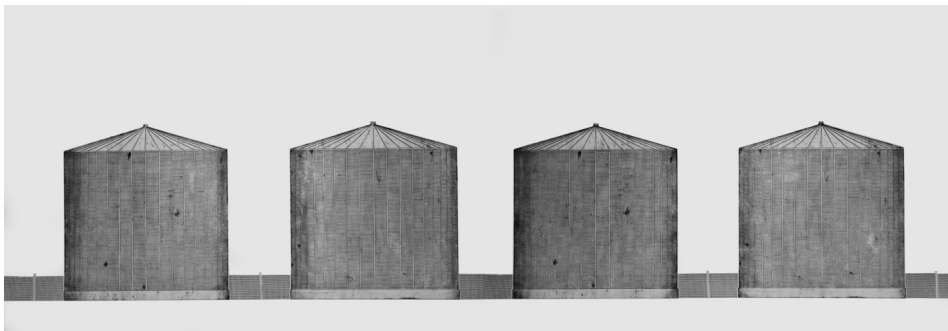
A valaha jó módú, főrangú család elszegényedett, sikertelen fia nagyon fájlalta sorsát. Végül a magányt választva visszavonult a hegyek közé, szalmakunyhójába. Azonban itt is nehezen, aggódva, szorongva élt.

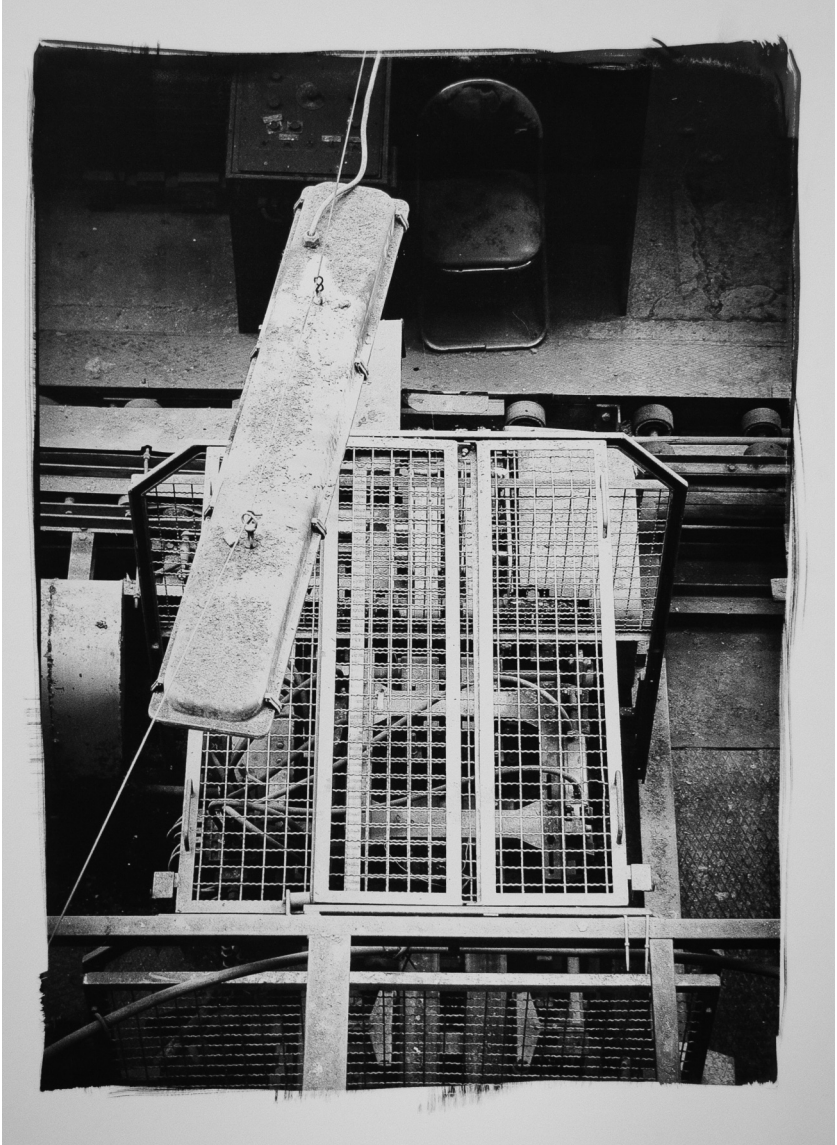
Idős fejjel is állandóan kilincselte valakinél, barátokat, támogatókat keresett. Egy ilyen útján tűnt el kis hajójával együtt a Jangcén. Mások szerint később megkerült, betegen találtak rá a hajóban, aztán másnapra meghalt. A folyótól északra áll a sírja, tisztelői ma is fejet hajtanak előtte.

Unokája temette ide.

(Az idézett verseket András László, Faludy György, Képes Géza, Kormos István, Lator László, Orbán Ottó, Szabó Lőrinc és Weöres Sándor fordította)

Új Forrás 2022/8 – Sári László: Keleti levelek
Egy korhely és egy komor költő

Kezdsnek olvassunk bele Hemingway *Afrikai vadásznaplójába*. Azért ebbe, mert kevés olyan műve van, ahol ő személyesen megszólal, saját nevében, egyes szám első személyben. Talán ezért is fordította a fordító *Afrikai vadásznaplónak*. Pedig eredetileg ennek a műnek semmi köze a naplóhoz. Az eredeti címe az, hogy *Zöld hegyek Afrikában*, ami sokkal többet mond, mert a hegyeknek jelentősége van az ő egész életművében, visszatérő, jelentéssel bíró

Bóna László 37

A HEMINGWAY-TITOK

1. rész

motívum. De bizonyára azt gondolta a fordító, hogy a magyar közönség jobban megérti, ha vadásznaplónak nevezi ezt a furcsa, önéletrajzi regényt, jobban illeszkedik a magyar irodalom vadászíróinak sorába. És így sajnos elsikkad az eredeti szándék, hogy Hemingway ebben a művében a regény műfaji megújításán is dolgozik, és eredetileg is regénynek, nem naplónak szánta.

De ne vágjunk elébe a dolgoknak! Csak egy rövid részlet:

„Nagy multság volt, ha közelről lőtték le a hiénát. A golyónak az a nevetséges puffanása, s a hiéna réműlt meglepetése, mikor testében érzi a halált. Még multságosabb volt, ha nagy távolságról lőttek hiénát a síkság izzó remegésében. Látni, mikor felbukik, látni, ahogy elkezdi azt az eszeveszett körözést, látni azt az elektromos sebességet, amint versenyt fut a testébe ékelődött kis nikkelezett halállal. De a legeslegnagyobb tréfa az volt, arcuk elé kapkodták a kezüket, előfordult, hogy rázta őket a nevetés. A hiéna helyett is szégyenkeztek.” És ezeken az oldalakon a legnevetségesebbnek Hemingway azt a hiénát írja le, amelyik „futtában hátul kapott találatot, s őrülden körbeforgott, s harapdálta, tépte magát, míg ki nem rángatta a saját beleit, aztán ott állt, ráncigálta, és jó étvággal ette.”

Nem hiszünk a szemünknek, komolyan viccesnek írja le azt, ahogy meglovik a hiénákat. Hemingway elment Afrikába, hogy ő maga, saját kezével öljön. Az *Afrikai vadásznapló* sok öléséről szól, arról például, hogy milyen felemelő érzés, amikor egészen közelről sikerül a rinocéroszt orrba lőni. Leírja, hogy micsoda élvezet, amikor egészen közelről leteríti egy ekkora állatot. És az is, hogy utána saját kezűleg ki tudja zsigerelni. Valóban megtanulta, hogy kell a beleket kitépni, hogy kell a trófeát leszedni, az orrszarvú szarvát levágni.

Ebben a könyvében többször leírja, hogy ez micsoda öröm. Ez az egyik legborzasztóbb jelenet ebben a regényben, hogy milyen jót lehet nevetni azon, amikor a hiéna a saját belét tépi ki a saját fenekéből. És ezt viccesnek találja. Ez megbocsáthatatlan. Ez a Hemingway egy borzasztó ember. Ezen a ponton, ha olvasóként ebbe botlok, érthető, ha egy sort nem olvasok tőle többet.

Arról nem is beszélve, hogy ő szenvedélyes bikaviadal-rajongó volt. Több könyvet írt a bikaviadalokról. A *Halál délután*, meg a *Veszélyes nyár*, mindkét könyv teljes egészében a bikaviadalokról szól, sőt mondhatjuk, hogy legelső regénye, a *Fiesta* is gyakorlatilag a bikaviadalok körül játszódik. Kallódó fiatalok értelmetlen életük, eltékozolt szerelmeik és a folyamatos ivásba való züllésük elől a bikaviadalok felrázó világába menekülnek. Hemingway magánéletében is torreadorokkal barátkozott, többek életét kísérte végig, és úgy írt róluk mint nagy művészekről.

Azt is leírja róluk számszerűen, melyikük hány bikát ölt meg, ez ötezer megölt bikát jelent körülbelül torreadoronként. Szóval Hemingwaynek szenvedélye volt az ölés, jó közléről ölni, és a halált közléről végignézni.

Mondhatjuk nyugodtan, hogy nem volt normális. Hogy beleőrült a háború borzalmaiba. Elment haditudósítónak a háborúba, egészen közléről látta a bombák, aknák, lövegek által cafatokra tépett testeket, és onnantól, mondhatjuk, megőrült. Nem tudott mással foglalkozni, csak a halált látni újra és újra. Ha nincs háború, akkor keresni valami gyilkolást, amit közléről lehet nézni. De amint van valahol háború, egyből ment a közlébe.

De mi nyugodtan mondhatjuk, hogy nekünk gyakorlatilag semmi közünk nincs ehhez az emberhez. Borzasztó életet élt, ráadásul menthetlenül súlyos alkoholista volt. Ha csak a regényeiből gyűjtjük leltárszerűen, hogy a szereplői mennyi alkoholt isznak, hektoliterszámmra írhatnánk össze. Volt egy mondása, hogy „nem azért kell inni, hogy az ember berúgjon, hanem azért, hogy fenntartsa a részegséget”. Már fiatalon elkezdett inni, és onnantól kezdve egész életében nem józanodott ki. Bár bevallása szerint ez nem így volt, mert este abbahagyta az ivást, hogy ne legyen másnapos, reggel korán fölkel, írt délig, és azután látott neki az ivásnak.

Tulajdonképpen nem lehet elnézni neki azt, ahogy élt. Amit az életéről tudunk, arra sem tudunk jószívvel nézni. Négy felesége volt, az elsőtől gyereke, őt otthagya rögtön, amikor még kicsi volt, bár mindig is ezt a feleségét szerette legjobban, saját bevallása szerint. Azután volt egy második házassága, ettől a feleségétől volt két gyereke, velük se nagyon törődött. Volt egy harmadik felesége, akivel szintén kegyetlenül bánt, és aztán lett egy negyedik, vele is kíméletlen volt. Kegyetlenül bánt a nőekkel, folyamatosan részeg volt, vadállatokat ölt és hatalmas halakat, a barátai gyilkosok voltak. Egyszerűen, mi közünk van nekünk ehhez az emberhez?

Most belemehetnénk abba a régi kérdésbe, hogy a zseninek megbocsátjuk-e a megbocsáthatatlant is, mert zseni? Akkor is, ha bűnöző? Lehetünk elnézőek? Aki zseni, az nem feltétlenül jó ember, nem azért szeretjük. Na de akkor meg miért szeretjük? Van itt valami titok, ennyi bűnt felülírhat a tehetség?

Én például nem vagyok alkoholista, nem érdekel, hogy issza el az eszt és életét valaki, hogy mit lát alkohalmámorban, nem öltem sosem embert,

sem állatot. Ki nem állhatnék bikaviadalra menni, mert rosszul lennék tőle. Nem sokszor ájultam el életemben, de abból a kevésből az egyik épp disznóvágáson történt. Halat sem fogtam, még csak horgászni se nagyon szeretnék, mert nem bírnám fejbe vágni a halat bunkóval, hát még egyből kibelezni. Ő meg szenvedélyes horgász is volt, azt is élvezettel írja le, hogyan trancsírozta föl a halakat, amelyeket fogott. Szóval akkor mi közöm van nekem ehhez az emberhez egyáltalán, azon kívül, hogy mondjuk az írás, mint művészet, érdekel?

39

És mi köze van bárkinek is ehhez? Miért nem lázadunk fel, hogy márpedig ezt az embert nem olvassuk. Nem érdemli meg.

Huszonéves voltam, amikor egyszer Prágában beültünk egy kávézóba leendő feleségemmel. A szomszéd asztalnál ült két öltönyös, fekete ruhás, idősebb férfi. Irodalomprofesszorok lehettek, mert nagyon intellektuálisan beszélgettek, nem értettem őket, csehül beszéltek, de neveket kihallottam, akik írók voltak. Egyszer csak letesz az asztalunkra a pincér két konyakot. Azt mondja: – Ez két Calvados. Az a két úr küldi attól az asztaltól. – De miért? – kérdeztem. – Azt mondják, hogy azért, mert Hemingwaynek ez volt a kedvence – mondta a pincér. – És miért kapunk azoktól az uraktól éppen azért Calvadost, mert ez volt Hemingway kedvence?

– Azt üzenik, hogy maga nagyon hasonlít Hemingwayre.

Huszonéves bölcsész egyetemista voltam akkor, és addig nem olvastam tőle mást, mint talán a *Búcsú a fegyverektől*-t. Még gimnazista koromban olvastam, úgy emlékszem, untam, rossz háborús, szerelmes történet. Nem sok közöm volt az ilyen első világháborús történetekhez. Na meg hát *Az öreg halászt*, azt biztos olvastam, de azt mindenki olvasta. Még az is, aki nem.

Az öreg halász és a tenger olyan, mint egy mese. Azt az egyet mindenki ismeri Hemingwaytől. A címe is olyan, mintha mese lenne. Van is ehhez hasonló című mese: *Az öreg halász meg a nagyravágyó felesége*.

Egy esős nyári napon, mikor a két fiammal nyaraltunk, felolvastam nekik *Az öreg halászt*. Egyértelmű volt. Mit is olvashattam volna, ami belefér egy esős nap pár órájába, amit egy szuszra el lehet olvasni, mégis regény, szépirodalom, és amit egy apa olvashat fiainak, mert olyan férfias, apától fiainak szóló? Adódik Hemingway öreg halásza. Egyértelmű.

Amikor az egyetemre jártam, akkor az összes édességboltot átnevezték Bonbon Hemingway-re. Minden édességbolt Bonbon Hemingway lett.

Nászutunkon véletlenül a Hemingway Beach-en rendeltünk koktélt.

Most annyi éves lettem, mint Hemingway volt, amikor megölte magát. Hemingway öngyilkos lett hatvanegy éves korában. Amikor betöltöttem a

hatvanat, akkor olvastam el a *Veszélyes nyár* című könyvét, amelyben ő a hatvanadik születésnapját ünnepli. Én szűk családi körben ünnepeltem, ő nagy társaságban. Kibéreltek neki egy vándor céllövöldét, ahol az egyik torreador barátjával célba lőtt, úgy, hogy a barátjának a szájában egy cigaretta
40 volt, azt kellett messziről ellőni. Szóval akkor sem volt egy jó ember.

Hemingway nem sokkal azután ölte meg magát, amikor én születtem. És most annyi éves lettem, mint ami után ő megölte magát. Akárhová nézek, akárhol járok az életemben, állandóan Hemingwaybe botlok. Valami közöm lehet ehhez az emberhez, akinek pedig egyetlen mondata, gesztusa, cselekedete sem hasonlít hozzám.

Amikor annyi éves lettem, mint ami után ő megölte magát, elhatároztam, hogy vele töltök el egy évet. Azt az évet, ami az én hatvanadik születésnapom és az ő öngyilkossága között van, amikor ő hatvanegy volt. Elhatároztam, hogy

ezt az egy évet vele töltöm, és elolvastam egy év alatt mindent, amit írt. Tényleg mindent.

Amikor elkezdtem beszélni arról, hogy mostanában Hemingwayt olvasok, nem volt olyan ember, akinek ne lett volna valami köze hozzá, ne lett volna valami személyes története Hemingwayjel. Mindenki olvasott tőle valamit, ha csak egy-egy novellát vagy történetet is tőle vagy róla, vagy megragadta őt egy mondata, vagy csak járt Kubában az ő házában, vagy járt Pamplonában, ahol szobra van, mindenki valahol összefutott vele. Tehát itt van velünk, közöttünk, mindenkinek van valami köze hozzá. Ha más nem, akkor minimum *Az öreg halász és a tenger*.

Van egy Hemingway-titok, nyomába akartam jutni, hogy mi fog meg ennyi embert belőle, amikor megbocsáthatatlan minden cselekedete. Miért vonzó? Mi érdekes benne? Csak az, hogy ennyit ír a halálról vagy a borzalomról, és az embert vonzza a borzalom? Valóban csak ennyi lenne? Tehát csak egy bulvárjellegű érdeklődés lenne az olvasói részéről? Úgy lapozgatjuk, ahogy rémhíreket olvas az ember, és már annyira rémes, amit ír, hogy éppen azt szeretjük? Ennyi lenne? Vagy szeretünk egy ennyire kalandos, vagány ember életével foglalkozni, tehát csakis ez a bulvárszintű érdeklődés köt hozzá? Vagy emiatt a szép mese miatt szeretjük, *Az öreg halász és a tenger* melankolikus szépsége miatt felejtünk el neki mindent?

Az öreg halász és a tengernek is baj van a címe fordításával. Eredetileg *The Old Man and the Sea*. Az öregember és a tenger. Magyarul sajnos ez rosszul rímel, ember, tenger, és a véletlen rímelésként a címekben érdemes elkerülni. És az is nehézség, hogy nem találhatunk a magyarban olyan címet, ami hat egymást követő három betűs szóból áll. Az eredeti egy címadási bravúr, be kell látni. De semmi halász nincs benne.

A „Man”, mondhatnánk, általános alany is, vagyis egyszerűen Az Ember és A Tenger. Sajnos így még jobban rímel. A „Man”, lehet az Akárki, egy Bárki, maga az Ember szemben a tengerrel, vagyis egy ember, bárki, akárki szemben az életével. Az Ember, aki öreg lett, és szembenéz az életével, a tengerrel. Ehhez képest *Az öreg halász és a tenger* mese- 41
szerű cím.

Zalán Tibor író kifogásolta is ezt a címadást, azt írja, hogy nem csak azért nem jó a cím fordítása, mert a címben nincs is halász, nincs „fisherman”. Hanem ráadásul – írja Zalán Tibor –, ha komolyan vesszük a történetet, akkor az öreg halász egyáltalán nem halász, hanem horgász, mert nem halászik, hanem horgászik. Hát az öreg horgász a címben még hülyébben hangzana. Az öreg horgász és a tenger.

De miért hagyta meg a címben a halászt a fordító, aki nem más, mint Ottlik Géza, aki bizonyára alaposan meggondolta? A szöveg később mélyebb értelmet ad a címnek, mert egy ponton az öreg halász azt mondja, hogy halász vagyok, olyan, mint San Pedro, vagyis Szent Péter. Egy apostolhoz hasonlítja magát, aki halász volt. És ettől a bibliai utalástól értelmet kap a cím is, de az is, hogy az egész regény három nap alatt játszódik, a keresztfeszítés és a feltámadás közti három napban. Valóban az öreg halász egész élete játszódik le három napba sűrítve, vagyis így érthető, hogy nem mese ez, hanem Az Emberről szól, aki élete végén keresztre feszül, és feltámadása előtt szembenéz egész életével.

A regény valódi ideje három nap, valóban a keresztre feszítéstől a feltámadásig tartó három nap, ami negyven napnyi szerencsétlenség után következik be. Negyven nap telt el, ami alatt az öreg halász, Santiago, nem fogott halat, majd három nap, ami az ő keresztre feszítése és feltámadása.

Hemingway ebben a fő művében jut a legközelebb ahhoz, hogy mitikus archetipusokat és motívumokat használjon. Egyébként egész életében Istent és vallást tagadó életet élt. Egyszer leírta, hogy talán majd a halála pillanatában lesz csak hívő. Úgyhogy reméli, sokáig fog élni, és akkor hitetlen marad.

Az öreg halász és a tengert azért is könnyebb szeretni, mert benne van az a bizonyos sokat idézett mondat, amit mindenki ismer, amit érettségien el lehet mondani, mert ez Hemingway kulcsmondata, és nyilván erre kapott Nobel-díjat is. És akkor tudjuk, hogy Hemingway, a nagy Nobel-díjas író nagy humanista, mert arra a bizonyos jól idézhető mondatra még Nobel-díjat is kapott: „az embert el lehet pusztítani, de legyőzni nem lehet”. Milyen hősiesség ez, és milyen szép ez az igazság, és ezzel Hemingway mennyibe ment sok pocsék cselekedete ellenére, és lehet idézni tőle ezt, mintha megtért

volna, régen akár még emlékkönyvbe is be lehetett írni, most posztanak is megfelel, sok lájkot hozna. Mindenki tudja, hogy ez megért egy Nobel-díjat, ez az igazság.

42 Csakhogy éppenséggel ez a mondat egyáltalán nem igaz. Tehát az, amit mi szépségként kiemelünk a Hemingway-életműből, hogy „az embert el lehet pusztítani, de legyőzni nem lehet”, hogy testileg meg lehet ölni, de végül is legyőzhetetlen – egyáltalán nem igaz. Ezt maga az öreg halász mondja a regényben, nem az író, és nem a történet végén, hanem közben. Ezzel biztatja magát az öreg halász, amikor még azt hiszi, hogy nincs veszve minden. Ez egy illúzió. Ezzel áltatja magát, hogy talán menni fog. Talán minden sikertelenség ellenére marad neki valami, amitől tovább tud élni, de amikor ezt mondja, akkor még nem ették meg a cápák az egész halat, amit kifogott. Még reméli, hogy marad neki is, ha csak egy kevés is. De nem marad. Mindent el kell veszteni. Mint a halálban.

Ha tovább olvassuk a regényt, mint ez a mondat, akkor szembe kell néznünk azzal, hogy az öreg halász végleg elbukott, végleg elveszett, teljesen megtört, vége van az életének.

Ezt a mondatot maga Santiago mondja, mikor még küzd, nem az író. A halász mondja a saját biztatására. Hemingwaynek teljesen más véleménye volt. *A Búcsú a fegyverektől* is egyes szám első személyben íródott, bár ebben nem úgy ír, mintha önmagáról írna, még ha tele is van önéletrajzi elemekkel, hanem a főhős nevében ír egyes szám első személyben. Itt olvashatjuk: „Ha valaki annyi bátorságot visz bele az életbe, hogy a világ nem is tudja megtörni, csak úgy töri meg, ha megöli, akkor bizony meg is öli. Mert az a mi sorsunk, hogy az élet megtörjön minket. De néha éppen azon a ponton leszünk erősek, ahol legjobban megtört az élet. De, akit megtörni nem bír, azt megöli a világ. Részrehajlás nélkül öli meg őket. A jókat és nemes lelkűeket és bátrakat egyformán. Aki pedig se nem ilyen, se nem olyan, az is biztos lehet benne, hogy az élet megöli.”

Azért ez egészen más, mint amit Santiago mond, amikor még nem adta fel a küzdelmet teljesen. Ez Hemingway saját bejáratú különvéleménye. Szóval nem arról van szó, hogy az embert el lehet pusztítani, de legyőzni nem lehet. Hanem az élet mindenkit megtör, kivétel nélkül. Az ölés mindenkire vonatkozik. Aki nem másokat öl meg, azt az élet öli meg. Az élet azért van, hogy mindenkit megtörjön. Ezt nem lehet túlélni. Szembe kell nézni a teljes semmivel, a borzalommal, a rettenettel. Nincs más lehetőségünk, az élet mindenképpen megtör. Ez az ő igazi véleménye. Szeretnénk, ha nem ez lenne, milyen jó lenne, ha nem így gondolná. Ezért mesésre fordítjuk a címet, *Az öreg halász és a tenger*, mintha ez csak egy andalító, szép mese lenne, amelyben ott van ez a sokat jelentő jó kis biztató mondat, hogy nem lehet

legyőzni az embert. Dehogynem! Az egész élet másról sem szól, mint hogy lépésről lépésre megtörjön minden élet. Na, hát ez az az igazság, amit nem hiszünk el neki. Nagyon szeretnénk, hogy ez ne így legyen. Itt van előttünk egy író, aki végig arról beszél minden művében, hogy nincs semmi, hogy csak a semmi van, nincs sem Isten, sem jószág, közvetlenül szemtől szembe állunk a borzalommal és a rettenettel. Egyetlen esélyünk van, hogy a borzalmat és a rettenetet nagyszerűnek lássuk. Valami nagyságnak, győzelmes szépségnek, hősiességnek.

Hemingway lehet akármennyire is nyers, brutális, embertelen, egyben nem hibázik: nem hazudik. Nem szépít. Éppenséggel lehet benne ez is vonzó, túl a bulvárszerű borzongásvágyon. Hemingway nem hamisít. Neki ez az álláspontja, lehet ez igaz, vagy nem igaz, gondolhatjuk így, vagy nem így, vitatkozhatunk vele, vagy nem, de itt van egy ember, aki ezt mondja, hogy szüntelenül, életünk minden pillanatában szemtől szembe állunk a semmivel. Nincs semmi, ahonnan jövünk, és nem haladunk sehova. Tehát nem elég, hogy ez az író egy gyilkos, de ráadásul még olyan dolgokat is mond, melyek egyáltalán nincsenek ínyűnkre.

Hemingway az irodalomtörténetben azok közé az írók közé tartozik, akikről több mű szól, mint amennyit ők maguk írtak.

Milyen nyelven lehet beszélni egyáltalán róla? Kétféle beszédmód kínálkozik. Az egyik a bulvár nyelve. Sok film és regény szól az életéről mint kalandok sorozatáról, viharos, botrányos szerelmi afférajairól. Önpusztító alkoholizmusáról, politikai botrányairól, ahogy német tengeralattjárókra lövöldözött Kuba partjainál. Élete tehát felforgató, ellentmondásos fordulatokban gazdag élet volt, szeretik filmekben, róla szóló regényekben feldolgozni magánéletének különböző epizódjait. Tehát az egyik nyelvezet, ahogy beszélni lehet róla, Hollywood nyelve, bár ez az életéről szól, kevésbé teszi érthetővé a művészetét. De az ebből a szempontból nem számít: nagy író volt és kész.

A másik nyelv, amivel beszélni szoktak róla, az a patológiáé, hogy alapvetően nem volt normális. Végül is egy őrült volt. Vagy hát idegbeteg. Vagy hát elmebeteg. Ennek a beszédmódnak is van hagyománya a kultúránkban, hogy nagy művészek, nagy tudósok életművét a személyes kórtörténetük részeként értelmezzék. Hemingway unokája is írt egy könyvet *Hemingway-átok* címmel, melyben kifejti, hogy az egész családon átok ül, mert mindenki alkoholista volt, elmebeteg vagy őrült. És hogy nehéz megszabadulni a Hemingway család átkától. És ennek a kórtörténeti szempontnak egyik ékes bizonyítéka épp a család több tagját is érintő öngyilkosság.

Hemingway egészen kicsi gyerek volt, amikor az iskolából azzal hívták haza, hogy az apja egy revolverrel főbe lőtte magát. Sajat szemével látta az

apját, aki azzal a fegyverrel végzett magával, amely apai nagyapjáé volt. Ez a trauma egész életét meghatározta. Az *Akiért a harang szól* című regényében ír erről. Ő a nagyapját csodálatos férfinek látta, aki vadászik, aki részt vett az amerikai polgárháborúban. Kemény, igazi férfi volt, aki tudott bánni a fegyverrel. Az apja pedig a nagyapához képest gyenge. Az ő szemében, aki öngyilkosságot követ el, az gyenge, nem férfi. Megvetette az apját az öngyilkosságáért. Az igazi férfi a számára a nagyapa volt, igyekezett is a nagyapja nyomdokaiban járni, és igyekezett jól bánni a fegyverrel, és ölni, amennyit csak tud, legalábbis állatokat. Ha férfi akart lenni, az apja ellen kellett tennie, a nagyapa útját követni. Ez a számára élet-halál kérdése lett. Aki nem akar meghalni, aki nem akarja, hogy elméje legyőzze, az másokat öl. Az férfi. Innen nézve végképp nem érthető, hogy akkor ő miért lövi főbe magát épp egy vadászpuskával, egy olyanal, amellyel ő maga vadászott. Csak az örület marad magyarázatként, a patológia nyelvezete, a családi és személyes kórtörténet mint lehetséges narratíva.

A kórtörténeti látásmód és a bulvárnyelvezet több ponton is összeér. Hemingwaynek sok balesete volt, köztük olyan súlyos sérülésekkel, koponyatöréssel járó balesetek, melyeket nem volt biztos, hogy túlél, és amelyekről szenzációs hírként számolt be a korabeli sajtó. Többször lezuhant repülőgéppel, ép csontja alig maradt. A koponyasérülések önmagukban elegendőek lennének egy súlyos elmezavarhoz, és akkor még ehhez hozzávehetjük önpusztító életmódját, az alkoholizmusát, és a családi átkot, a hajlamot a depresszióra. Nem kell sokat keresgélni, hogy egyszerűen le lehessen vezetni az öngyilkosságát a betegségeiből. Elitta az esztét, súlyos máj- és vesekárosodásai voltak, és amikor nem lett volna szabad innia, akkor is ivott, nem tudott leszokni róla. Remegett a keze, már írni is alig tudott, az agya sem forgott, nem csak a keze. A diagnózis szerint is mániás depressziója volt. Azok az elemzők, akik megértőbben igyekeznek hozzáállni, és nem akarják elverni rajta a port, hogy önpusztító életével maga kereste a bajt, azok felderítik, hogy félrekezeltek. Túladagolták az antidepresszáns gyógyszereit, és több elektrosokkot is kapott. Az egyik elektrosokkolás után volt az első öngyilkossági kísérlete. Üldözési mániája is volt, előfordult, hogy hirtelen fölállt egy étteremben, és azt mondta, hogy az FBI üldözi, és el kellett rohannia. Egyébként később, amikor az FBI-aktákat kinyitották, kiderült, hogy ez nem volt egészen téveszme, mert valóban megfigyelték, de ez most mindegy, attól még lehet, hogy tényleg megbolondult. Tehát minden alapja megvan annak, aki Hemingway érthetetlen öngyilkosságát egyszerűen az ő elmebajából szeretné levezetni.

Az irodalmi élet is kissé cinikus ezzel kapcsolatban. Merthogy arról beszélnek, hogy a nagy öreg író, Hemingway már nem tudott írni. Az *öreg halász és a tenger* csodálatos történetét nem tudta túlszárnyalni. Megkapta a Nobel-díjat, és nem tudott még nagyobbat dobni. Ráadásul megöregedett,

keze is remegett, meg elitta az eszét, hát szóval, nem csoda, hogy erre a dics-
telen végre jutott. Ebből a nézőpontból azért ölte meg magát – annak elle-
nére, hogy apját éppen ezért vetette meg egész életében –, mert nem akart
vesztes lenni. A csúcson akarta abbahagyni. És ha nem tud már jobbat
írni, mint a Nobel-díjas regénye, akkor ne is éljen tovább. Főleg úgy 45
ne, hogy már nincs több nő, több ital, több vadászkaland.

Nem elégedtem meg ezekkel a nézőpontokkal. Sem a bulvárjellegű fel-
dolgozással, sem a körtörténeti magyarázatokkal. Elhatároztam, hogy elol-
vasom az összes művét, hátha találok egy másik nézőpontot, egy olyat, ami
nem az életéből, hanem a műveiből következik. Valamilyen másik ma-
gyarázatot arra, hogy miért lett így vége az életének? Mit ír erről ő
maga? Mi derül ki az életművéből? Végül is egy író életének az élete
csak a felszíne. Az élete az írásaiban van.

Van egy Hemingway-titok, amit meg kéne fejteni, gondoltam.
Ha divatosan mondanám, Hemingway-kód.

Olyan dologra bukkantam, ami elképesztően evidens.

Körülbelül az élete felén írta *A Kilimandzsáró hava* című novelláját.
Ez egy íróról szól, aki elitta az életét, sok szerelmi kalandja volt, gaz-
dag nők tartották ki, szóval elpocsékolta a tehetségét. Egy sebe el-
fertőződik, haldoklik, a felesége ápolja, és tudja, hogy már csak órái
vannak hátra az életéből. Persze whiskyt kér, a felesége nem ad, ebből
durva vita kerekedik, elküldi a francba a nőt, szóval megint megmutat
magából valamit. Hogy ő egy faragatlan tuskó, közben meg egy író is,
aki azon gondolkodik, hogy miért pocsékolta el a tehetségét. Miért
nem írt többet? Arra jut, hogy egyetlenegy könyvet kellett volna meg-
írnia. Egy nagyon fontos könyvet. A legfontosabbat. A főművét. És ezt
nem írta meg. Ez a könyv a húszas évek Párizsáról szólt volna, ahol ő
maga, Hemingway élt fiatalon, pályakezdő író korában. Az akkori világról kel-
lett volna írnia, az akkori művészvilágról, akikkel akkor találkozott. Ezra
Pound, Gertrude Stein, Picasso – róluk kellett volna írnia a nagy regényét,
azokról, akikkel akkor egy művésztársaságba tartozott. Meg Fitzgeraldról,
szintén Párizsban élt akkoriban. Fitzgerald Hemingway egyik legjobb barátja
volt ezekben az években, épp *A nagy Gatsby*-t írta, amikor Hemingway a sikeres
novellái után szintén éppen az első regényén dolgozott, a *Fiestán*. Mellesleg
a *Fiestának* van egy alcíme: *The Sun Also Rises*. És persze pontos a fordítás,
A nap is felkel, de ha az ember a könyvet elolvassa, rájön, hogy sajnos ma-
gyarul ez nem pontos, bár lehetetlen visszaadni azt a jelentést, amit az ere-
deti cím rejt. Mert magyarul, hogy a nap is felkel, azt jelenti, hogy ahogy a
nap is felkel, az ember is felkel. Aki legyőzetett, az talpra állhat. De a regényt
olvasva ez valójában azt jelenti, hogy a nap *felkel is*. Fel is kel, le is megy.

Szóval *A Kilimandzsáró havában* haldokló író szembenéz azzal, hogy eltékozolta a tehetségét, és nem írta meg a nagy regényét pályakezdő éveinek Párizsáról. Ez lett volna az egyetlen fontos könyv, amit nem írt meg.

46 És szembesül azzal, hogy elitta az eszét, meg elvadáspuskázta az életét, meg elnőzte, ahelyett, hogy megírta volna ezt a regényt, élete főművét. De már nem képes rá, meg fog halni. Nagyon hasonló állapotban van ez az író *A Kilimandzsáró havában*, mint amilyenben Hemingway lehetett élete végén. De ezt még élete közepén írta. A novellában hosszú, kurzívval szedett részletek olvashatók ebből a meg nem írt regényből. A meg nem írt, befejezetlen párizsi regény lapjai szövik át a novellát, miközben az író haldoklik.

Azután a novellában meghal az író, de nem tudjuk, pontosan hogyan hal meg. Amikor Hemingway főbe lőtte magát, ehhez képest alig valamivel harminc év múlva, maradt néhány befejezetlen mű az íróasztalában. Az íróasztalban maradt az *Édenkert* című regénye, ami egy hosszú, kidolgozatlan, meghúzatlan könyv, nincs befejezve, félbemaradt a történet, ez egyértelmű. Ezt ő már jóval korábban kezdte el írni, de nyilván elégedetlen volt vele, félbehagyta és félretette. Valóban nem olyan jó, én azért ezt is elolvastam. Van benne egy-két érdekes részlet, de nem csoda, hogy félretette.

Amit még találtak halála után a hagyatékban, az a *Szigetek az áramlatban* című regénye, amit szintén nem élete végén kezdett el írni, hanem *A folyón át a fák közé* és *Az öreg halász és a tenger* között. *A folyón át a fák közé* című regénye – ami szintén az öregedő ember képtelen szerelmi hatyúdáláról szól, aki épp kacsavadászatra indul – nem volt nagy siker, szeretett volna egy igazán nagy regényt írni, és akkor kezdte el a *Szigetek az áramlatban*. Ebben van egy rész, amelyben az apa a fiával elindul egy nagy halra horgászni. Ez egy hosszú, kidolgozott szakasz a regényen belül. Azután abbahagyta a regényt, félretette, és megírta *Az öreg halász és a tengert*. Tehát a *Szigetek az áramlatban* című könyvét sem szánta kiadásra, hanem kivette belőle azt a részt, amit jónak talált, és azt később megírta híressé vált regényében. Tehát sem az *Édenkert*, sem a *Szigetek az áramlatban* című regényét, melyek befejezetlenül a fiókjában voltak, nem szánta kiadásra. De találtak ezeken kívül egy teljesen kész regényt, a *Vándorünnepet*. Az utolsó fejezetéből egyértelmű, hogy ezt lezárta, befejezte, kiadásra szánta. És a *Vándorünnep* a húszas évek Párizsáról szól.

Ez pontosan az a regény, amit nem írt meg *A Kilimandzsáró havában* szereplő író. Hemingway viszont megírta. És utána főbe lőtte magát.

Egyébként ez egy vékony könyvecske. Tulajdonképpen csak néhány kis anekdota, néhány rövid irodalmi történet van benne. De ő megírta. Készre.

A Kilimandzsáró havában megírta, hogy milyen az, amikor valaki nem viszi véghez, amire hivatott, és milyen, amikor valaki úgy hal meg, hogy nem

végezte el, amire született. Aztán megírta azt, ami befejezte és egészszé tette az életművét, pontosabban az életét mint művet. Így fejezte be az életét. A maga keze által. Főbe lőtte magát úgy, ahogy pontot tett az addig még hiányzó főműve végére.

Eztől függetlenül nem szép, amit tett, nem helyeslendő, de hát 47
nem ez az első dolog, ami nem szép az életében. De innen nézve egészen más tárul föl az életművén belül. Az, hogy kerek egészre alkotta az életét, mintha maga az élete egy megalkotott mű lenne. Ő akarta megalkotni azt a művet, ami az élete, ő akarta befejezni, nem bízta másra. Az élete ugyanolyan teljes egész, mint egy regény. Az élete maga a műalkotás tárgya. Úgy alkotta meg az életét, mintha műalkotás lenne.

Úgy érthető, hogy miért volt muszáj hitetlennek lennie. Mert ha az életet Isten adja, akkor Isten elveszi akkor, amikor akarja. De ő akarta elvenni a saját életét, mert ő akarta megalkotni teljes egészre. Amúgy is egy nárcisztikus, egoista ember volt egész életében. De azt vallotta, hogy az élete az övé, és úgy gondolta, megalkotja belőle azt a teljességet, amit csak ő tud kihozni belőle, egy kerek egész alkotást hoz létre saját életéből. És ehhez megírja azt a művet, amit egész életében a legfontosabbnak tartott, amelyben összegzi, lezárja az életét, amelyben kerek egészre fogalmazza mindazt, amit addig nem írt meg, pontot tesz a végére, és azzal befejezi az életét is. Ez az a titkos kód, amit folyamatosan érzünk Hemingway minden mondatából. Minden borzalom ellenére minden sorából ez a vágy árad: kerek egészre, befejezett teljességre alkotni az életet. És ez teljesen világos, még ha sehol nem is kimondott. És a *Vándorünnep* című, hagyatékban hagyott utolsó befejezett regényben nyoma sincs örületnek. Vagy depressziónak, mániának, skizofréniának, üldözési mániának. Sem félelemnek, hogy nem fog menni az írás. Tiszta és világos, egyszerű történetekből álló regény, koherens belső összefüggésekkel, amelynek szintén van egy kimondott tárgya, amelyről valóban nem sokat írt odáig. A könyv – persze nem kimondva – a boldogságról szól. És tényleg régóta és tudatosan készült rá, hogy megírja ezt a könyvet, de ahhoz, hogy tényleg megírja, világossá kellett válnia annak, hogy a boldogságról kell szólnia, hogy arról nem írt még, hogy az hiányzik az életmű teljességéhez. Tudni lehetett, hogy készült rá, mert már egy jóval korábbi regényében, *A folyón át a fák közé* címűben van egy mondat, ami erre utal. Egy mondat, amely ott még nem utal semmire, és nem vonatkozik semmire. A főszereplő azt mondja: „A boldogság vándorünnep.”

Hemingway első regényének *Fiesta* a címe. Az is ünnepet jelent. Az utolsó pedig a *Vándorünnep* címet kapta. Két ünnep keretezi regényírói munkásságát.

Hemingway neve is beszédes, mint bármelyik regényének címe. Az angol „hem” szó szegélyt jelent. Keretet. Szerette is, ha Hemnek hívják. Nem szerette, ha valaki Ernestnek nevezi. A barátoknak Hem volt, később meg Papa. Őt, akinek nem volt apja, sok barátja Papának hívta.

48 A Hemingway név szó szerint egy út, ami bekerít. Egy szegélyező út, egy keret, egy szegély, ami lezár, ami befoglal, ami keretbe foglal. Hemingway lezárt keretet alkot mindenből.

A *Vándorünnep* valójában jelentéktelen kis történetecskékből álló, egymáshoz csak lazán kapcsolódó történetfűzér. Ez lenne a főmű? Ráadásul egy olyan bevezetővel kezdődik, amelyben azt írja le, hogy mi maradt ki belőle. Hogy mi mindenről nem írt, amiről írhatott volna. Pontosan tudja, hogy minden művéhez hozzátartozik az is, ami kimaradt belőle. Írt egy vastag könyvet *Halál délután* címmel a bikaviadalokról, egy részletes, tanulmány-szerű kötetet, majd a végén, az utolsó fejezetben leírta, hogy mi mindenről nem írt, és hogy éppen a leglényegesebb dolgok maradtak ki. Nem is olyan jó ez a könyv – írja –, de akkor ő be is fejezi.

Miután elolvasott az ember hatszáz oldalt, a végén az író maga jelenti ki, hogy mi minden hiányzik a művéből, és hogy az nem is olyan jó. A felismert és megnevezett hiánnyal együtt lesz teljes a mű. Mindazzal, amit az ember kihagyott az életéből, azzal lesz teljes az élet. Pontos leltározást kell végezni a hiányzó dolgokról ahhoz, hogy ami viszont megvan, az teljes legyen.

A *Vándorünnep* jelenleg nehezen beszerezhető könyv, épp a fiamtól kaptam meg karácsonyra. Ahol Hemingway felbukkan, ott felbukkan az apa és a fiú kapcsolata is. Sokat kerestem ezt a könyvet itt-ott-amott. Elvetődtem még Veszprémbe is a híres Utas és holdvilág antikváriumba. – *Vándorünnep, Vándorünnep* – ízlelgette a címet az országszerte közismert antikvárius. – A minap itt volt Révbíró Tamás, pont ezt kereste – mondta –, és vitatkoztunk is, hogy milyen rossz fordítás a cím. Göncz Árpád fordította egyébként, hát ő se senki. Mert hogy *A Moveable Feast* az eredeti cím, az nem vándorünnepet jelen, az mozgó ünnep.

Akkor mozog vagy vándorol az ünnep? Nagyon nem mindegy, ha értjük, hogy valójában a boldogságot értette alatta. Mozgó ünnepnek például a húsvétot nevezzük, vagy a pünkösdöt, azokat a keresztény ünnepeket, melyek minden évben más napra esnek, mert ezek az ünnepek a Hold szerint mozognak. A vándorünnep nem szent, vallásos esemény, amely égi történésekhez van rendelve. Vándorünnep az olyan, mint a vándorcirkusz, vagy a búcsú, amikor faluról falura mennek, és pár napig helyben rendeznek egy vándorünnepet, egy adott napon vagy héten, és utána továbbállnak. A vándorünnep heti ünnep. Vagy hétvégi vásár. Mulandó örömmünnep. Lehet, hogy van körülötte egy egyházi esemény, de a vándorünnep része a profán örömök ünnepeinek, amelyek jönnek, mennek, visszatérnek és elmúlnak. Első regénye, a *Fiesta* is

egy vándorünnep körül játszódik, a pamplonai bikafuttatási ünnep körül. Ami Hemingwaynek éppen azokban a fiatal éveiben játszódik és íródik, amikor Párizsban élt. Vagyis azokban az években játszódik, amiről utolsó regényét, a *Vándorünnepet* írta. Mert akkor boldog volt. De a boldogság vándorünnep. Ünnep volt az első regénye címe, és az ünnep címet viseli a befejező regénye is. Keret, keret. 49

Az *Akiért a harang szól* egy vaskos könyv, sok minden történik benne, de szinte ugyanazzal a mondattal kezdődik, mint amivel végződik. Ez a regénye is három nap eseménye. Mint a keresztrefeszítéstől feltámadásig eltelt idő. Ahogy majd *Az öreg halász és a tengerben* is utal erre a három napra.

Az *Akiért harang szól* főhősének, Jordannak az a feladata, hogy fölrobbantson egy hidat. Ez sem egy nemes küldetés, de hát háború van, azon belül az ő oldalán áll az igazság. A regény első mondataiban az erdő barna, tűlevélzöldnyeggel borított földjén hasal Jordan, állát összefont karjain támasztva. A regény utolsó mondataiban, amikor meghal, a szíve hangosan dobog az erdő tűlevelekkel fedett földjén. Ugyanaz is, meg nem is ugyanaz. De valójában pont ott végződik a regény, ahol elkezdődött, a tűleveles földön, ahol a főhős, Jordan hasal, csak az elején egy feladattal a szívében-lelkében, a végén éppen meghalva vagy halni készülve.

Íme, megint a keret, ahogy kezdődik, úgy végződik. Vagy majd nem úgy.

A *Búcsú a fegyverektől* című regényéhez Hemingway negyvenhét befejezést írt. A hagyatékában megtalálták ezeket a befejezésvariációkat, és kiadták külön ezeket egy könyvben. A regény végén a főszereplő szerelme, aki közös gyermeküket szüli, belehal a szülésbe. És belehal a gyermek is. A főszereplőnk meglátogatja a feleségét a kórházban, és látja, hogy meghal. Elbúcsúzik tőle, és arról beszél, hogy mintha már csak egy szobor lenne a teste. És akkor, ez után a megrendítő jelenet után lezárásként olyan utolsó mondatokat írt Hemingway, mint például „az életben csak az élet meg a halál a fontos, semmi más”. Vagy: „Nem tudok mást elmondani az életről, csak a halálról tudok beszélni.” Szóval ilyen öszszegző, szép mondatokat írt, amelyekben látszólag lezárja, beteljesíti, egybe foglalja az egész regényt. De végül egyik befejezést sem választja. Az az egy mondat maradt utolsóinak, hogy „zuhogó esőben mentem haza”. És ezzel volt megelégedve. Nincsenek nagy szavak, örökérvényű igazság, végső lezárás. Csak egy mondat az esőről. Persze, aki figyelmesen olvasta a regényt, az érti, hogy az eső többet jelent hangulati aláfestésnél, hiszen a regényben sokszor esik, például akkor is, amikor a szenvedélyes szerelmükből megfogam az a gyermek, aki a regény végén meghal. De mégis: Hemingway lemond egy

hangzatos és okos befejezésről, és azt a lezárást választja, ami a regény történetének belső koherenciájából következik. Még ha nem is mond ezzel nagyot és okosat.

50 Micsoda művészi bátorság ez! Tehát nem csak oroszlánra vadászni volt bátorsága, hanem regényt befejezni is. Mert itt tulajdonképpen bízni kellett az olvasóban, hogy ez erősebb befejezés minden hangzatos lezárásnál. Bíznia kellett a saját addig megírt történetének erejében. Fel kellett építeni ezt a befejezést. Vajon a végén rájött, hogy az a jó befejezés, hogy esik, és visszafelé beleírta mindenhova, hogy essen, hogy a vége jelentsen önmagánál többet, vagy előre felépítette, hogy értelme lehessen egy ilyen önmagában banális utolsó mondatnak? Nem tudhatjuk. Valószínűleg tudatosan építette fel, hogy esőben foganjon a gyermek, aki a végén meghal. De a befejező mondat ettől még nem volt előre eltervezve. Nem ehhez a mondathoz akart kiérkezni, nem ez a vég húzta magához a történetet. Bátor író volt, mert rábízta magát a történetre, rábízta magát, hogy aki olvassa, az értse, hogy ez a mondat valóban teljes lezárás. Teljesebb, mint egy kinyilatkoztatás.

De most a számunkra, hogy a Hemingway-titkot megértsük, nem ez a lényeg, hanem az, hogy ha egy író negyvenhét különböző befejezést ír egy regénye végére, ha neki ennyire fontos a vég, a lezárás, a keret, ha ennyire fontos, hogy hogyan végződik valami, akkor nem lehet, hogy ne legyen fontos, hogy az ő saját élete hogyan végződik. Hogy az ő életében mi az utolsó tett, mondat, ami élete történetének belső koherenciájából ered, és ami valóban tökéletes befejezés. Aki ennyit dolgozik a tökéletes záró mondaton, arról hogy hihetjük, hogy hirtelen ötletből, rosszkedvből, depresszióból, örületből fejezi be az életét. Az a saját életének lezárásán is ennyit dolgozik. Világos, tiszta tudattal megszerkeszti a halálát, mint egy utolsó mondatot. Miután tiszta és világos tudattal megírta azt a könyvet, ami nélkül nem akart úgy meghalni, mint az ő író hőse az egykori novellájában.

Szóval teljesen világos, hogy ahogy egy regényt kell befejezni, úgy kell befejezni az életet is.

Ez persze nem cáfolja azokat a koncepciókat, amelyek szerint ő valóban megőrült, hogy sokkolták, hogy valóban nem tudott már írni, hogy önkifejezési válsága volt. Mindezeket nem akarom cáfolni, ez mind igaz, csak nem érdekes. Tehát a róla való beszédnek a kórtani nézőpontja vagy a bulvár nézőpontja nem annyira érdekes, mint az életművén belülről meglátni, hogy mitől volt zseniális, annak ellenére, hogy elképesztően egy ócska alak volt.

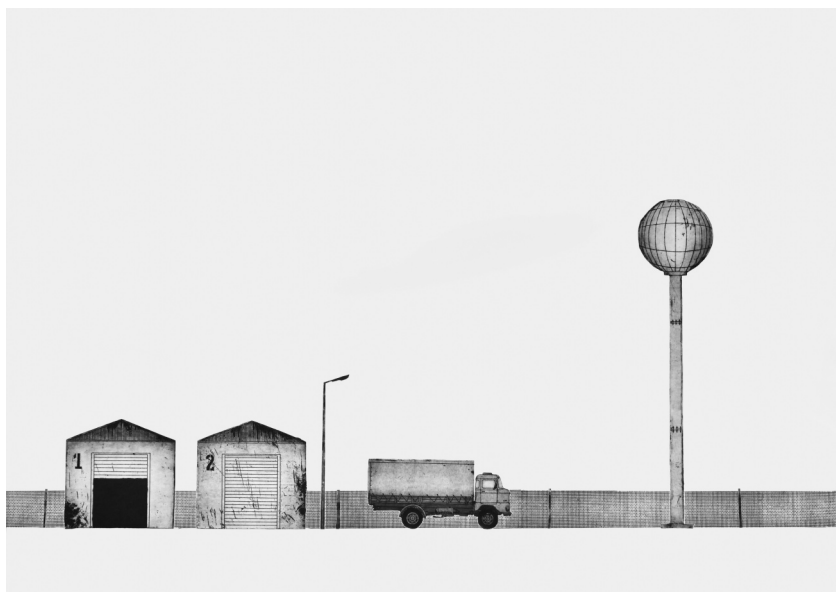
Mert a művészetben mégiscsak attól lesz valaki zseniális, hogy valamit kerek egészre alkot, ráadásul úgy alkot kerek egészre, hogy hiányzik is belőle valami. Hogy a hiány része lesz a teljességnek.

Szóval, valahol ebben van a Hemingway-titok, ebben a kerek, teljességre való törekvésben, amelyben a lezárás, a keretet alkotás maga a „hemség”. Az ő neve, védjegye. Az, hogy ő egy „hem”, valaki, aki szegély, aki egy keretet alkotó ember, aki bekeretez, teljes egészet alkot. És ez a keretet adó, teljessé tevő „hemség” ott van minden egyes leírt mondatában, vagyis minden általa írt szöveg sejtjének szintjén. Mindig jelen van ez az önmagában teljesség, minden mondata ilyen, nem adja alább. Hiába olvassuk a borzadályokat, közben a formából, a mondatok megformálásából, anélkül, hogy tudnánk róla, átvesszük az életnek ezt a kerek egész teljességét. Azt a hitet, hogy valamit az ember mégiscsak tehet, hogy egészsé formálja magát.

51

(Az írás az *Egy évem Hemingwayjel* című online előadás szerkesztett változata. Az előadás elhangzott 2021. május 10-én.)

Új Forrás 2022/8 – Bóna László: A Hemingway-titok
1. rész

TERMÉSIDŐ

Azt mondd, mielőtt visszavonja
magát, már meg is történt minden.

Vasárnap elnapolod a napokat,
a megfáradt ujjak az előtűnő tárgyakon
kórusban dobolnak, és te hallgatod
türelmesen, hisz ezért a majd,
hogy benned voltta legyen,
a most pedig az egyetlen kötelék
ebben a ki-betakarózó rendben.

Szombaton végig járod a kertet,
amiben birtokba vett testek köröznek,
és most belőled ömlik rájuk a szó, zuhog,
csak árad a megnevező száj, és szárad,
van kibe szétszórni, felosztani magad.

Pénteken kitisztítod az eget,
és felmelegíted a hűvös vizeket,
ne repedjen uszony, ne törjön szárny.

A csütörtök nehézkedés, csak forgolódsz
tehetetlen, lüktet, hullámzik, ami porlad,
mire összeáll bolygó, felfénylik csillag.

Szerdán a földek talajjá lesznek,
és az erdők örök zuhatagban
ígérik el maguk a tündöklő tűznek.

Kedden megállíthatatlanul tolja el
magától önmagát a jó, beburkol az ég.

Hétfőn a fényből árnyék kóborol elő.

Azt mondd, anyám, mielőtt visszavonja magát, már meg is történt minden.

Hétfőn a fényből árnyék kóborol elő.

Kedden megállíthatatlanul tolja el magától önmagát a jó, beburkol az ég.

Szerdán a földek talajjá lesznek,
és az erdők örök zuhatagban
ígérik el maguk a tündöklő tűznek.

A csütörtök nehézkedés, csak forgolódsz
tehetetlen, lüktet, hullámszik, ami porlad,
mire összeáll bolygó, felfénylik csillag.

Pénteken kitisztítod az eget,
és felmelegíted a hűvös vizeket,
ne repedjen uszony, ne törjön szárny.

Szombaton végig járod a kertet,
amiben birtokba vett testek köröznek,
és most belőled ömlik rájuk a szó, zuhog,
csak árad a megnevező száj, és szárad,
van kibe szétszórni, felosztani magad.

Vasárnap elnapolod a napokat,
a megfáradt ujjak az előtűnő tárgyakon
kórusban dobolnak, és te hallgatod
türelmesen, hisz ezért a majd,
hogy benned voltta legyen,
a most pedig az egyetlen kötelék
ebben a ki-betakarózó rendben.

Azt mondd, mielőtt visszavonja magát, már meg is történt minden.

54 Hegedűs Gyöngyi

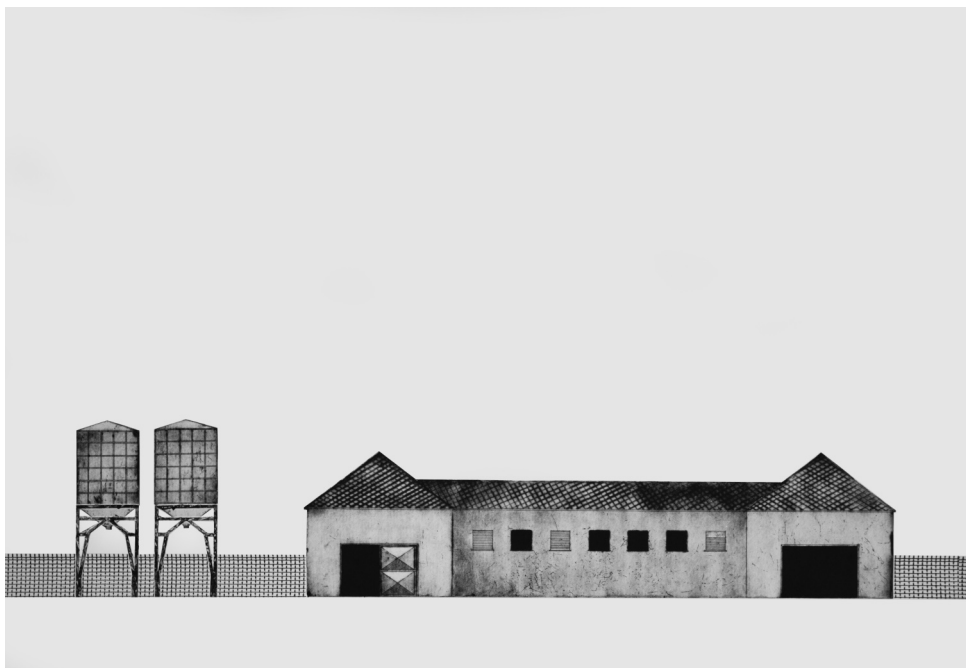
highlands

(Andreának és Attilának)

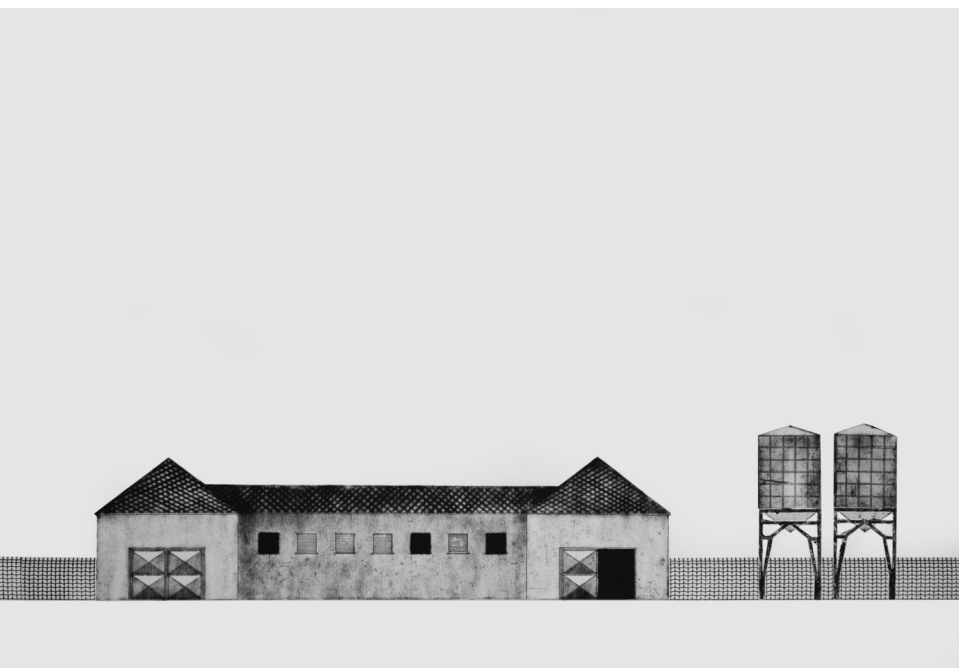
az északi nyarak napja mintha
csak a napnak is, túl hosszúra
nyúlna maradni,

mint völgyben várfo

oly pazarló, pedig este tíz,
nem lehet mindig üres az árok,
van, hogy csak ezért sírsz.

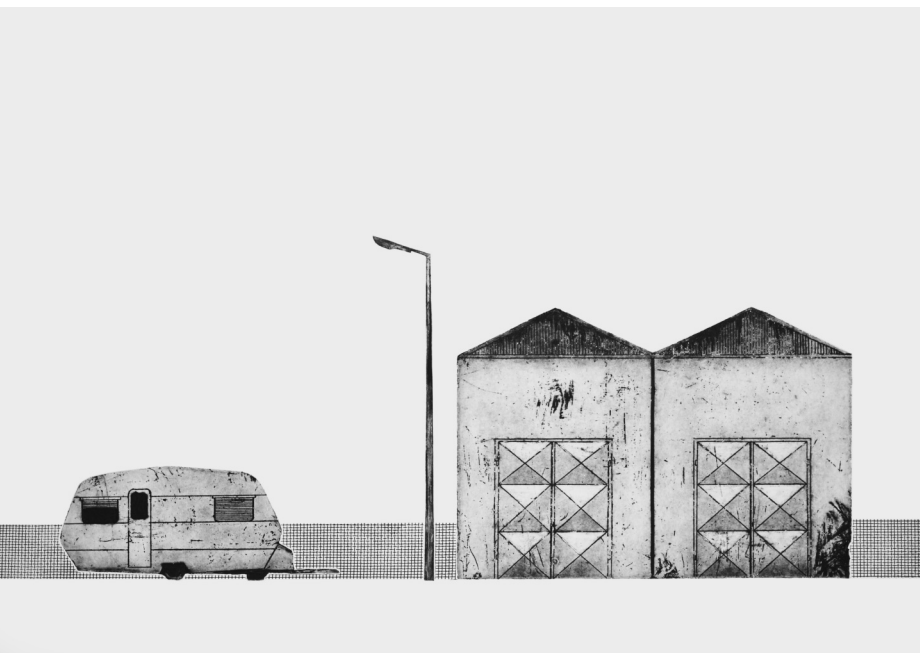

nem imádkozni mentem. a beruházás visszásságairól beszéltem volna. fogtam a kezemben a megírt papírokat. de azt mondták, ezt nem olvassuk. hisz az imát sem, különben egyszerre csukódik be minden arc. a kezem dadogni kezdett. ugyanaz a hullám ért bennem szüntelen partot. és akkor bevezettek. a templom egy udvar volt. két falusi ház közötti első kert. fedetlen. voltak virágok, színük rejtve. tudtam, az egyik házban felnőttem, akkor is, ha nem hasonlított semmiben a ténylegesre. a bal kéz felé eső ház külső falán, egy rézszínű plasztika volt. a trónon ülő krisztus felemelt bal mutató ujjáról vett minták nagyítva-kicsinyítve, és ez a tíz ujj orgonasíp-szerűen egymás mellé helyezve, ahogy nőtt vele születésétől kezdve. a trónon ült, de nem a pantokrátor mutatóujja volt, csak mintha egy példázatban önkéntelenül a figyelmet irányította volna. bár csak az agónia testbeszéde maradt fenn, valakinek a látása a kortárs sokaságból álmomig emelkedett. a plasztika alatt latin felirat. csak az *omnes*-re emlékeztem ébredés után belőle. de az úgy hullámozott bennem, mint holdtól visszavett tenger.

56 Intarzia

Álmában különös eget lát. Mintha egy bérház udvarából tekintene fel, de festetlen kupolák vannak felette. A kupolák fölött újabb kupolák, végtelenített rendben. Nem lefedik, egyre jobban megnyitják az eget. Egyre beljebb a feljebb. Nem tudás, mégis bizonyosság, ez az ég maga, teljes valójában. Mikor kinyitja a szemét, úgy marad meg benne a kép, ahogy napba nézés után láthatóak még a dolgok csukott szemmel, inverz káprázatként. Csak éppen ez nem tűnik el. Látja most is. Ahogy az a báb sem, aki a tegnapi álmában volt. Naposholdas arcát az üres nézőtér felé fordította, felemelte fektében sárga fonalakból szőkére alkotott fejét, és a szívére mutatva révülten azt hajtogatta: intarzia, intarzia. Álmában tudta, ez azt jelenti, hogy meg kell halnia. Azért hajtogatja ennyiszor, hogy ne felejtse el ébredés után sem. Úgy helyezték belé, hogy épp azért legyen kivehető a mintázat, mert kivehetetlen belőle. Ez a szív látja így a kupolákkal elnyílt eget.

„Hogyan kezdjem el?”¹ Ha elkezdem, az nem jelenti-e egyúttal azt, hogy már be is fejeztem; ha belekezek, nem tűnik-e föl máris a vég; a kezdés nem teremti-e meg önmaga célját, teloszat, s nem rendelődik-e alá annak ahelyett, hogy a kezdet ötletgazdagságában, ebben a diffúz és fölszabadító állapotban fürdőzne, és akkor kétségbe esne: még bármi lehet belőle? A kezdet fontolgatás, haszon- és tárgyaltalan elidőzés a gondolatok és ötletek kavargásában.

Bethlenfalvy Gergely 57

„MEG KELL BONTANI A TORTÁT”

Kezdet-figurációk

Hazai Attila írásaiban

A kezdetnek ugyanakkor sajátos retorikája, poétikája, dramaturgiája van, amely ellentétesnek tűnik a prózairodalom megszokott eljárásaival, szerkezetével. Hazai Attila alább idézett szövegei arra tesznek kísérletet, hogy a célratartottság, azaz a szokott prózairodalmi szervezőelv, és a széttartó, inkonzisztens, megszakadó és elágazó kezdetmozzanat feszültségében működjenek. A kérdés az, a kezdet írható-e, s hogy az írás ott képes-e maradni saját kezdeténél anélkül, hogy elkezdődne vagy máris véget érne. A kérdés azért is látszik lényegesnek a Hazai-művek esetén, mert az elkezdés, a tervezés, az ötletek ezen szövegek tanúsága szerint egyszerre teszik lehetővé az írást, de mivel folytonos átalakulásuk és instabil szerkezetük okán állandóan fölszámolják magukat és keletkeztetik másukat, egyúttal az írás legfőbb akadályaként jelennek meg. Lehetőségként, amennyiben ezek a szövegek – például a *Zebrák és éttermek*, *Az ötlet*, a *Stílus* és a *Gondolatok* – olyan performatívumokként is érthetők, amelyekben a pusztá potencialitás, a folytathatóságok és újramezdések, azaz a kezdés végtelen sora és ideje mutatkozik meg, és akadályként, amennyiben bármiféle továbbalakulás vagy -írás (*elkezdés*) végzetes hatással lenne arra az inkonzisztens, diffúz állapotra, amelyből e szövegek intenzitásukat nyerik. Az ötletek egymásutánja által keletkeztetett bifurkáció, az egyre-másra megszakadó történetek vagy gondolatmenetek ekként a nevezett írások sajátos működésmódját állítják elő, ami alkalmasnak látszik arra is, hogy a kezdet kitégítésének, a kezdetnél való elidőzés poétikai következményeit megfigyelhessük.

Arról, hogy a *Zebrák és éttermek*, *Az ötlet*, a *Stílus* és a *Gondolatok* a kezdet írásának, az íráskezdetnek a kísérletei, árulkodik az is, hogy (még?) sem összefoglalni nem lehet őket, sem tételmondatot, afféle reprezentatív csomópontot nem lehetséges kiemelni és idézni – anélkül legalábbis, hogy máris értelmezési erőszakot követnénk el a nevezett szövegeken, anélkül

tehát, hogy elkezdenék és be is fejeznék azokat, ami épp hogy szembenáll a szándékukkal. A jellemzően kijelentő és kérdő modalitású mondatok váltakozását kihasználó, valamint a fabulát, a történetmesélést naivan elkezdő, majd el is feledő, vagy a tetszőleges tárgyat választó, s azt el is hagyó
58 gondolatmenet-törédekekből építkező szövegek centruma és íve, témája és motívuma egyszerűen hiányzik, *vagyis* áttekinthetetlenül, zűfólásig felítve vannak ezekkel.

Az *ötlet* című szöveg össze nem kapcsolódó mikroszüzsék egymásutánja, amelyet példatárként éppúgy érthetünk, mint magának az *Ötletnek* néhány alakváltozatát, noha ezen variációk tökéletesen egyenértékűek. „Három pár együtt nyaral, aztán két nap múlva az egyik pár lelép. A szomszédom vesz egy puskát, hazaviszi, megkér, hogy segítsék neki belőni, leülök és gondolkozom. Egy fiatal lány bevásárol délután, este lecsót főz, kétszer elvágja az ujját, megjön közben a barátnője, leülnek a konyhában és beszélgetnek.”² A szöveg a cselekmény ötletként való fölmutatásával próbál megállapodni a kezdet mezsgyéjén. Az „ötlet” azért is tekinthető egyfajta fogalmi invenciónak Hazai egyes szövegeiben, mert az az elsőre cselekménytörédeknek, fragmentumoknak mutatkozó egységeket nem mint valamely egészről származó részletet, hanem mint zárt, kibontatlan és kibonthatatlan szüzsét képes fölmutatni, s az ehhez viszonyított egész képzetét valamelyest érvényteleníteni. Így volna előállítható az abszolút kezdet mozzanata. Az *ötlet* megmagyarázhatatlan módon két egységre bomlik, két bekezdésből áll. A bekezdések konvencionálisan a szövegegységeket hivatottak tagolni, még hozzá valamilyen megfontolás, azaz értelem diktálta szempont szerint. Csakhogy a nevezett szövegben ez pusztán tipográfiai jelzés, amely olyan különbséget, választóvonalat, szakaszhatárt állít, amelynek két oldalán, előtte és utána, egymással fölcserélhető elemek helyezkednek el. Mintha az első néhány ötletet, egymondatos cselekményt követően valami elkezdődne – ezt mímeli, ezt játssza el az új bekezdés, és annak elején a sorbehúzás.

A kezdet-mozzanatot ilyesféle törésekben gondoljuk kell, legalábbis Hegel *A logika tudományában* a kezdetet egyesülések és megszakadások, közvetettség és közvetlenség, lét és nemlét feszültségében írja le. A kezdet – egyébként nem is biztos, hogy temporális, éppúgy lehet, hogy térbeli vagy területi – státuszát mintha egy paradox természetű cezúraként érthetnénk meg: „lét és nemlét a kezdetben mint *megkülönböztettek* vannak meg [...] Az ellentétek tehát, lét és nemlét, közvetlen egyesülésben vannak meg benne; vagyis a kezdet az ő megkülönböz[tet]etlen egységük.”³ Ugyanakkor a kezdet mintha a *kezdet előtti* és a *kezdet utáni* közti határként konstituálódna; azt is mondhatnánk, a kezdet a pre-historikus és a historikus választja el. Ennyiben a kezdet megint csak határvonal, amely előtt a negativitás, a hiány, utána pedig a pozitivitás, a vizsgálható tárgy, a történő esemény, a valami áll –

a valami, amihez immár a szintén „elkezdett”, tehát létező szubjektum bármiféle viszonyt képes kialakítani. A kezdet ennyiben tehát maga a teremtés mozzanata – „semmi, s valamivé kell lennie”, így Hegel –, a pillanat, amiktől már csak „folytat(ó)ni” kell. Folytatni – de mit? A kezdet mégsem folytatható; a kezdet pontualitását követi valami, de nem folytatódik, csak elkövetkezik; a kezdet után a következmény áll, de ez nem lehet a kezdet következménye; csak annyiban következmény, amennyiben a szóalak erre utal minket, hogy ami „követi” a kezdetet, az egyúttal következik, és ami következő, az következménnyé *képezhető*.

De akkor honnan szól a „hogyan kezdjem el”? Milyen kéz írhatja e szavakat, miféle tudatban merülhet föl e kérdés, ha még nem történt meg a kezdet, ha még nem kezdte el, nem kezdődött el?⁴ A kérdést nem lehet föltenni, de a helyen, ezen az üres helyen, ahonnan a kérdés szól, még el lehet időzni. A „kezdetnek [...] egészen formának kell lennie minden tartalom nélkül” – írja Hegel,⁵ s ha a kvázi üres jelölőként megjelenő bekezdést és sorbehúzást – tartalom híján – aligha tarthatjuk másnak, mint szintén üres formának, úgy a *Zebrák és éttermek* vagy a *Gondolatok* dekontextualizált „kérdései” és „állításai” (azért az idézőjel, mert a kérdő és kijelentő modalitások sem lehetnek egyebek a nevezett írásokban, mint puszta formák, esetleg imitációk, utalások „a” kérdésre, „a” kijelentésre) szintén az üres kezdetnél való elidőzésnek tekinthetők: formáknak, amelyek épp a kezdetnek adnak formát, amelyben a kezdet nem lehet tartalom.

„Hogyan kezdjem el? Mit tegyek elsőként? Mondjam azt, hogy átment a zebrán? Mondjam azt, hogy átmentél a zebrán vagy hogy imádom, megőrülök érte? Persze olyan értelemben, hogy nem őrülök meg, hanem nagyon szeretem. Elég ennyi. Egy nagy frászt. Ebben a pillanatban azt sem tudni, hogy te miféle, s én miféle vagyok” – olvashatjuk a *Zebrák és éttermek*ben.⁶ A cím maga sem más, mint üres forma: két üres jelölő, puszta szó-*alakok*, amelyeket a cím alá írt főszöveg voltaképpen deszemiotizál, amennyiben további számtalan ötletével egyenértékűként, tetszőlegesen kiválasztott ötletekként rendezi el azokat: „Merre lépkedjen álmaim hölgye? Legyen egy zebra közepén, vagy üljön az étteremben?”⁸ És közvetlenül utána azt olvassuk: „Jöjjön szembe veled egy másik asszony, vagy beszéljen hozzá egy ismerőse?” A megelőző szövegrészek – például „Ha lenne egy fából készült vagy vasból készült dobogó vagy állvány, vajon felállnál oda?”⁹ –, ahogy az elkövetkezők szintén, akár azt is megengednék, hogy a szöveg az *Asszony és az ismerős*, esetleg az *Álmaim hölgye* vagy az *Állványok felosztása*¹⁰ címet viselje, egyik sem bírna magyarázó vagy értelemadó képességgel, hiszen még nem tartunk ott, még nem kezdtük el. A zebrás-éttermes latolgatás a kezdetmozzanat bizonytalanságára és bőségére,

azaz a tanácstalanság és a lehetőségek jelenlétére utal: „Itt a centrumban még nem tudom, még nem lehet tudni, mi fog következni. Kevés lesz az önvallomás és sokkal több a kitekintés.”¹¹ Az első mondat látványosan tanúskodik arról, amiről már eddig is esett szó: a kezdetmozzanat fönntartásáról, kitágításáról, és az abba való beírást garantáló retorikai eljárásról. A második mondat az első által vázlatolt kontextust (amely az olvasói jóslat és reflexek szerint akár egy önreflexív vagy metapoétikus gondolatmenet is lehetne) kiüriti, ellentételezi, lebontja; az idézet második mondata az elsőt dekontextualizálja, így még mindig a kezdet üres terében mozoghat a szöveg. A zárlatnál azt olvassuk: „Esetleg a vonaton is utazhatna a férfi.”¹² Az „esetleg” kulcsszó: az eseti és az esetleges alakokat konnotálva újfent az ötletszerűség és a kezdetmozzanat kitarásának szoros kapcsolata, sőt egymásra utaltságára hívja föl a figyelmet.

A *Gondolat* című írásban a kezdet-figura több alakváltozatát is megtaláljuk. „Meg kell bontani a tortát, és ízletes pillanat lehet, amikor a számba kerül a sütemény, gondolta Panni az asztal körül sétálgatva, ám ekkor elkerült egy olyan történet területére, melynek nem látta tisztán a körvonalait. A terv, vagyis a leírás és az elkészítés részletei és részletessége nem teljesen feleltek meg annak az elvárásnak, amely kialakult a lehetőségek előtti pillanatban.”¹³ Különböző szerkezetű, különböző előfeltevések szerint megalkotott kezdetfogalmak íródnak egy előkészületi-tervezési-ötletszerű mozzanatba. A „meg kell bontani” imperatívusza alighanem a kezdésre vonatkozó parancsként érthető, csak hogy a következő tagmondat a kezdést transzfigurálja, s már nem a torta „megbontása” – azaz megszegése: az egészségesség metaforájaként működő zárt kör-alak megszakítása –, hanem az első falat, a megízlelés pillanata azonosítható ugyanazon torta, ámde más természetű (meg)kezdésével. A kezdet ilyen való latolgatása a kognitív szubjektum produkciója, amelyre a heideggeri körbenjárás, „körözés” motívuma következik – „mindenhol egyfajta *körözés*”, írja Heidegger, amely „a közönséges értelem ellenére van”.¹⁴ Az asztal és a torta köríve, a körbenjárás és a latolgatás egyazon kezdetmozzanat körüli körözésként is érthető, azaz egyazon kezdet kognitív, fizikai és metaforikus színre viteléről beszélhetünk. Heidegger a fentieket követően hozzáteszi: „Körben járni – ez nem vezet sehova. Mindenekelőtt azonban elszedít, és a szédülés félelmetes. Az ember úgy tűnik fel önmaga előtt, mintha a semmiben lógna.”¹⁵ A Hazai-szöveg körbenjáró alakja, Panni, mintha hasonló állapotba szorulna: egy „történet területére, melynek nem látta tisztán a körvonalait”. Újabb körmotívum, egy történet *körvonalának*, azaz kontúrjának metaforája. Panni szédületét, az érzést, „mintha a semmiben lógna”, egy logikai, méghozzá a kezdet logikai apóriája okozza. A terv, az elvárás és a lehetőségfeltételek idővonatkozása (szukceszív rendje) zavarossá válik. Mintha bizonyos elvárások már megelőznék a

kezdetre vonatkozó megfigyelései kapcsán.¹⁹ „A kérdés mindig együtt jár a kérdésre vonatkozó kérdés megválaszolásával” – tehetjük hozzá Bartók Imrét idézve.²⁰ A *Feri: Cukor Kékség* idevágó passzusa *ad absurdum* a Menón-dialógus anamnézis-logikájához, atemporalitásához is hasonlítható: „A hiba
62 oka rejtett, egyetlen lehetőség a megoldás megtalálására maga a megoldás megtalálása, és majd az abból való visszakövetkeztetés a hibára vonatkozólag. Az így feltárt vázlat alapján jöhet az újraértékelés, majd az ebből adódó, a jövőre vonatkozó aktív tanulás.”²¹ Az atemporalításban – melyben nincs értelme a kauzalitásnak – kezdet és vég is együvé kerülhet, amint azt korábban már a *Stílus* és a *Gondolatok* nyitánya kapcsán is érintettük. A „nincs már mit mondani” kezdeti rögzítése olyan szövegteret nyit, amelyben a folytonos szakadások és törések mentén induló újrakezdések vég nélkül létesíthetők, ekképp a kezdet atemporális ismétlése válik lehetségessé. Egy végtelen kezdet örök ismétlése. „[A] kezdet kérdését magát is vagy rögtön konstrukciónak, »als ob«-problémának tekintjük, vagy pedig teljességgel kivonjuk a temporalitás fogalmainak köréből. A kezdet gondolatában ekkor egybeesne a legteljesebb önkény (a voluntarizmus) és az abszolút kontingencia (fatalizmus). Többé nem volna értelme különbséget tenni kezdet és befejezés között.”²² Mintha ezt látnánk a *Stílus* – „Mit is mondhatnék még? // Itt befejeztem. Vagy csak most kezdem el a szöveget, a szövegelést?”²³ – vagy a *Gondolatok kezdetén*, amelyben a *véget* olvassuk, az írás és a szöveg(elés) végét, amikor már nincs mit mondani: „Ja, ja. Úgy bizony. Mert hát mit is mondhatnék önöknek.”²⁴ (A pont a kérdő modalitású mondat végén azért is figyelemre méltó, mert a szóban forgó novellát, de a kötet számos írását is alapvetően határozzák meg a kérdőjelezések, az egymás sarkára lépő banális-metafizikai kérdések, szinte mindig kérdőjellel végződve, csakhogy a kérdőjel, bár egy mondat vége, mégis nyitottnak mutatkozik, ennyiben tehát egy kezdet, méghozzá a válasz kezdeteként is érthető.)

*

A kezdetet, s az arra vonatkozó kérdést (amely kérdés, mint minden már adott tárgyra irányuló reflexiós aktus, egyébként nem lehet más, csak a posteriori...) a prioriként gondoljuk el, azonban ez az irodalmi mű esetében az elleplezés, a szelekció, egyfajta cenzúra²⁵ tárgyaként írható le, amennyiben egy olyan olvasási és írási, azaz irodalmi konvenciót tételezünk, amely nem ereszti magába önnön „kezdetét”, s létrejöttének archivációját, jegyzőkönyvezését egy szelekciós mechanizmus (szerkesztés) során eltünteti, elleplezi, kitörli. Az irodalom ekként olyan fenoménként képes megjelenni, amely saját kezdetét és létrejöttét mintegy kikerülve vagy egyenesen megelőzve létesül,

s a kezdet és megképződés gondjait átlépve máris a közlés (történet, cselekmény, mese, fabula) kommunikációs vagy diszkurzív terébe lép, majd a tanulság kihirdetésével zárul. Mindez a *mondanivaló* struktúrája, az *irodalom mint mondanivaló* szerkezeti törvényszerűsége – de mi még a mondanivaló előtt vagyunk, még nincs semmiféle mondandónk, nincs mit 63 mondanunk, s amit mondunk, sem biztos, hogy *való*. Csak föltesszük, hogy az irodalom mint mondanivaló egyfelől a kanonizáció affirmatív gesztusaként is érthető, azaz az irodalom mint olyan korpusz elgondolását teszi lehetővé, amely a mondásra való, arra érdemes, és nem mellesleg való mint az esztétikai normatíva viszonyában illő, illendő mondások halmaza. Másfelől pedig utal az említett szelektív aktusra, amennyiben a mondanivaló azt implikálja, hogy van mondani-nem-való, illetve nem-mondani-való is, tehát föltételezi a minket is foglalkoztató határhelyzetet, cezúrát, a kezdet keskeny sávját vagy időmozzanatát, ahol vagy amikor elválnak, mi való a mondásra, és mi nem, azaz mit érint a cenzúra, a kitörlés, a leplezés, a szerkesztés, a szelekció tevékenysége.²⁶ Nyilvánvaló, hogy ami az irodalom előtt van, tehát az „irodalom a priorija”, az maga (még) nem (lehet) irodalom. Ebben a résben, hézagban, szakadékban, a még és a már között sejthető cezúrában, mezsgyén *kezdődik és végződik* Hazai Attila kísérlete,²⁷ amely azonban nem alapoz meg új irodalmat. Ezen írásmód felfüggesztő jellege, a kezdet kimerítése csak bizonyos értelemben nevezhető epokhénak, mivel azt nem egy új kezdet reménye lengi be, s nem is egy korábbi mondanivaló megszakításaként létesül. A kezdet sztázisa dinamikus, intenzív: éppen a kezdet, a (meg)kezdés statikussá tételéből – amely poétikai fortély; nem az írás témája vagy tárgya, s pláne nem teoréma – nyert intenzitás, melynek találó metaforája a helybenúszás. „Hazai itt olyasmivel *kísérletezik*, amit ahhoz a helybenúszás-versenyhez tudnék hasonlítani, amelyet kamaszkorunkban találtunk ki valamelyik uszodában. A tét az volt, hogy *teljes intenzitással* mozgassuk kezünket-lábunkat, s közben *lehetőleg egy centiméternyit se haladjunk* előre.”²⁸ Angyalosi Gergely e megfigyelése, s az általt egymáshoz kapcsolt kísérlet-intenzitás-nem-haladás kifejezések vagy fogalmak nemcsak, sőt talán elsősorban nem is a *Budapesti Skizo*, de voltaképpen Hazai Attila írástechnikája megértésében is kiindulópontként, a megértés kezdetéül is szolgálhatnak.

A kezdet ilyenén való kitágítását, dagasztását – gondoljunk csak az egy helyben „úszó” mozdulataira, a kezek és a lábak préselő, taposó, dagasztó mozgására – vagy duzzasztását talán nevezhetnénk halogatásnak, elhalasztásnak, akár egyenesen a kezdet, a megkezdés elhalasztásának is. De Hazai Attila szövegeinek esetében nem a kezdet-mozzanaton (legyen ez akár tér-, akár időbeli) kívüli, ahhoz képest külsődleges, arra kívülről ható erőről

vagy befolyásról van szó, hanem a kezdet-mozzanaton belül-maradásról, a kezdet-mozzanat belülről történő tágitásáról.

Már említettük, hogy Hazai idézett írásaiban a kezdet tetten érésének vagy elgondolhatóságának sajátos retorikai eszköze a törés, a hasadás. A kezdet (illetve a folytonos újakezdés) ekként a megelőzőtől kontextuálisan eltérőként, vagy abszolút dekontextualizáltként adódik, s így a kezdetet mint esztétikai tapasztalatot képes a befogadásban előállítani. A kezdet maga kontextualizálhatatlan, de az álkontextus szöveg általi megteremtése a valamitől való eltérés, szakadás, azaz a differencia révén előállítja a nem-kontextust mint kontextust, hogy a kezdet(ek)et legyen hová beírni. „Az ötlet című írás olyan banális, érdektelen szituációk pármondatos lejegyzéseinek sorozata, amelyek egymással sem hozhatók szemantikai összefüggésbe” – írja Szabó Gábor,²⁹ majd „az irodalmiság határvonalára vonatkozó kérdésként”³⁰ érti a nevezett szöveget. Az ötletek szemantikai széttartása ugyanakkor folytonos hasadások és szakadások terében megy végbe, s nemcsak a kezdések radikális, mert kontextuálisan értelmezhetetlen aktusát viszi színre, hanem annyiban is egy (a?) kezdet-mozzanatot kísérel meg (re)kontextualizálni, amennyiben a bizonytalanság és a szétszórtság erőterébe írja be magát mint ötletsorozatot. Szabó konklúziója, amely az irodalmon „kívültre” és „belültre” irányul, esztétikai problémaként érthető. Kezdet és esztétikum összefüggéséről Bartók Imre így ír: „A kezdet, »az archaikus« esztétikailag is »a rút« kategóriája alatt jelenik meg, amely mintha művészetfilozófiailag igazolná a filozófia erre vonatkozó balsejtelmeit. A művészet az, ami túllépett az archaikus, »nyers« formákon, amely saját »szépségről« alkotott fogalmát az archaikussal (amely tiszta kifejezésként, tiszta tartalomként még nem bírt valódi »formával«) szemben alkotja meg. A kőkorszaki leletek egyedül a jelen ínségében válhatnak ismét »széppé« és »műtárgyakká«. A rút persze itt kategóriailag nem feltétlenül (vagy nem csak) a széppel, hanem inkább a formával és a fogalommal áll szemben: a kezdet »rútsága« alaktalanságot és elgondolhatatlanságot jelent. A fogalom a forma. A fogalmi gondolkodás számára nem egyszerűen nincs út a kezdet »nyersége« felé, de még a probléma sem vethető fel értelmesen.”³¹ Az idézetből Hazait illetően az válhat érthetőbbé, hogy a „formátlanság” – amely a recepcióban az „irodalmiatlanság” és „anti-intellektualizmus” ítéleteként jelent meg (és amelyet a deszemiotizált, pusztá formával hoztunk fentebb összefüggésbe) – és a „nyersség” egyfelől a kezdetre vonatkozó poétikai kérdésfeltevést teheti lehetővé, másfelől pedig, ahogyan Szabó fogalmaz, a Hazai-szöveg így „a mű [tehát önmaga – B. G.] születésének [illetve elvetélésének – B. G.] pillanatát [pillanatait – B. G.] próbálja kitapintani.”³² Fontos azonban, hogy az említett Hazai-szövegek nemcsak tematikusan idézik meg a kezdet problémáját, hanem maguk is – performatívumként

– mintegy „elbábozzák” a kezdet(eik)et, a kezdet kezdetében időznek. A már említett *Gondolat* című szöveg miszlikbe aprított (anti-)struktúrájában tipográfiai jelölt szakadásokkal, (sor)törésekkel elválasztva követik egymást a Hannibálra, az avarokra, a hájra, Frankfurtra, a kávéra, Kázmér úrra, a tópartra stb. vonatkozó „megfigyelések”, pontosabban egy 65 Hannibál-, egy avarokról szóló, egy hájról stb. szóló történet kezdetei, amely kezdetek közé a kezdetről magáról szóló pseudo-filozófiai traktátusok ékelődnek, mintegy maguk is létrehozva azokat a szakadásokat, amelyek révén a kezdetről való beszéd és a kezdet-mozzanat bizonytalanságának esztétikai tapasztalata, ez a formátlannak és üresnek tetsző forma előállítható.

A megtisztítás és kiürítés ambíciója a kezdet előállítására mutat. A szöveg önaffekciójában, önjelölésében rekonstruálható egy kezdet, amelyet a szöveg ezen önjelölés során létesít, nevez meg, tesz használhatóvá, méghozzá azáltal, hogy a kezdetet önnön kezdete-ként, kezdetében gondolja el. Az erre tett kísérletet rögtön az életmű kezdetén ott találjuk. Az első sorok így szólnak: „Hátradőlök az ágyon. A csajom seggét fogom. Piros az ágyterítő, piros a szája is. Égnek állnak a lábai, úgy értem a vádlijai, be vannak hajlítva és himbálóznak, ide-oda himbálóznak, mert himbálóztatja őket, közben letekeri a kupakot, és tölt.”³³ Elsőként az iteráció tűnik föl, az ismétléses szerkezet redundanciája, és a redundancia hordaléka, a fölösleg. Ez azonban nem morális vagy etikai értékminőség, hanem a derridai értelemben értett írás tulajdonsága. Az ismétlés a szemantikai mátrixok rendezésének lehetőségfeltétele, ekként pedig az értelem- és jelentésképzés dinamikus gyakorlata. Az idézett sorok ezt az eljárást túljelölik, s az egész kötetre, sőt az egész életműre jellemző hiperreflexiós retorikát vezetik be. Az ismétlés és túljelölés óhatatlanul megidézi a irodalmi nyelv ökonómiára vonatkozó követelményrendszerét, melynek értelmében a hétköznapi nyelv üresnek gondolt járatait az irodalmi szöveg egy *előzetes* szelekció során, amit nevezhetünk akár szerkesztésnek is, *utólag* eltünteti, elleplezi, mintha sosem lettek volna. A Hazai-citátum, amelyről ne gondoljuk, hogy nem szelektál, szerkeszt, töröl és titkol, leplez és vesz részt az irodalmi mimikri nagyszabású színjátékában, lenyomatolja a jelentésképzés fölöslegtermelő folyamatát. Nyomokat hagy saját szelekciós mechanizmusáról, jegyzőkönyvezi, dokumentálja önnön létrejöttét. Így a tökéletesen transzparens, közvetlenül jelenlévő, *tiszta* jelentés (csak forma?) illúzióját keltik az idézettek, hogy aztán a később szövegbe kerülő trópusok és refigurációk ismét a nyelv metaforikusságával, tehát a közvetlenség eredendő származtatottságával szembesítsenek. A lábhimbálózás leírásának ha tetszik természetes, közvetlen, az írásbeli közlés jelenlétén alapuló jellege abból

fakad, hogy a szöveg poétikája a jelölőfolyamat fázisait mutatja meg, illetve eljártssza, úgy tesz, mintha megmutatná, mintha meg tudná mutatni.

„A paplant lerúgtuk a földre, bele a kolbászba, a hamutartóba és a lábvéba, meztelen a segge, én fogom a seggét, ráncolom a bőrt a seggén,
66 a markomban szorongatom a seggét. Nézem a plafont. Olyan, mint egy üres képeslap, csakhogy állandóan behimbáloznak a képbe a lábai.” Az eljárás nagyon hasonló az iméntihez. Látszólag tökéletesen indifferens tényközlés, valamint egy ismétléses szerkezetben a megfelelőnek, pontosnak tartott jelölő keresése. A fogdosás szemantikai tartományában szétszórt nyelvi szimbólumok ezúttal, az előbb idézett sorokkal ellentétben, nem egyazon jelölő – a himbálózás – lehető legpontosabb leírására szolgálnak. Itt szinonímia és poliszémia kérdései merülnek föl, s a megfogás gesztusa mint jelölt provokálja a megfelelő jelölő utáni kutatást. Az apró jelentésbeli eltérések a variációk pazarló próbálgatását kényszerítik ki. A megfogás és megragadás megfogásáról, megragadásáról van tehát itt szó. A vonatkozó sor abban érdekelt, hogy kísérleteket tegyen: kielégítően, pontosan megragadni, megfogni a *megfog* és *megragad* kielégítő és pontos jelölőt.

A következő sorok mintha arra utalnának, hogy az úgynevezett „tisztalap”, egy üres felület³⁴ – mint kezdet – lehetne alkalmas arra, hogy először beírjuk, beleírjuk a totális és természetes jelentőt, a közvetlen jelet, amely egyfelől a kezdet-mozzanat totalitását, totális expanzióját teremthetné meg, másfelől pedig sikerrel és ökonomikusan jelöl, azaz nem termel felesleget. *Csakhogy* – ahogyan az idézett szöveg maga is fogalmaz, hangsúlyozva az ellentételező retorikát – az írás, Derridával szólva, a természetes jelenlét eltűnése, eltüntetése. A kiürítettnek, megtisztítottnak, előzetes kontextusai alól felszabadítottnak gondolt felületet, a plafont, az „üres képeslapot” a láb – mint idézet – újra és újra, ahogyan himbálozódik, bepíszkítja, otthagyja rajta a nyomát. Sőt, a megelőző szövegrészek nyomáról is szó van, amelyek az addig megképződött jelentésekkel és kontextusokkal mintegy megterhelik és kontaminálják a következő szövegrész lehetséges jelentéseit, kontextusait. A kezdet ekként csupán a megelőzőttség tapasztalatával való szembe-sülésként válhat írássá; a kezdet kérdése korábbi, az íráskezdetet már mindig is kontamináló kontextusokhoz utal minket. A kérdés továbbra is fennáll, s nem tehetünk mást, mint hogy azzal fejezzük be, amivel elkezdjük: „hogyan kezdjem el?”

- ¹ HAZAI Attila, *Zebrák és éttermek* = H. A., *Szex a nappaliban*, Bp., Balassi, 2000, 102. (A továbbiakban: SZAN.)
- ² HAZAI Attila, *Az ötlet* = SZAN, 97.
- ³ Georg Wilhelm Friedrich HEGEL, *A logika tudománya: Első rész*, ford. SZEMERE Samu, Bp., Akadémiai, 1957, 49. (Kiemelések az eredetiben.)
- ⁴ A kezdet előkészítéséhez intézett kérdéseket – több közt a hegeli passzusokat is megfontoló részleteket („a minél tovább kitértett előkészítés és el-nem-kezdés a kezdet”) – illetően lásd SZABÓ Marcell, *Preparált líra = Hatástörténetek: Tanulmányok Kulcsár Szabó Ernő 70. születésnapjára*, szerk. BÓNUS Tibor et al., Bp., Ráció, 2020, 271–275.
- ⁵ HEGEL, *i. m.*, 49.
- ⁶ HAZAI, *Zebrák és éttermek, i. m.*, 102.
- ⁷ Szabó Gábor a zebrát jelentéstelített figuraként, illetve metapoétikus gesztusként értelmezi: „Az átkelőhely [...] annak az alkotói kísérletnek a jele, ami a valóság és a fikció, a művészet és a nem-művészet, poétika és antipoétika, dilettáns és művész stb. közötti kapcsolódások lehetőségét firtatva, ezek metszéspontján próbálja bemérni magát. [...] Ennek a lehetőségnek a fényében válhat metapoétikai értelemben is jelentéssé a szöveg »annyi minden történik a zebrán« kezdetű, a Hazai-történetek metaforikus összefoglalásaként, ön-modellezésként is érthető mondata.” SZABÓ Gábor, *Jelenlét nyomokban: Hazai Attila-olvasó*, Bp., Kalligram, 2007, 62.
- ⁸ HAZAI, *Zebrák és éttermek*, 103.
- ⁹ *Uo.*, 102.
- ¹⁰ *A logika tudománya* fejezeteinek némelyike (*A logika általános felosztása, A lét általános felosztása*) Hazai Attila fejezetcímadásaira is inspirálón hatott, lásd a *Szex a nappaliban* kötetet, abban is *A mosoly felosztása, A logika felosztása, Az élet felosztása* címekeket.
- ¹¹ HAZAI, *Zebrák és éttermek*, 103.
- ¹² *Uo.*, 104.
- ¹³ HAZAI Attila, *Gondolatok* = SZAN, 123.
- ¹⁴ Martin HEIDEGGER, *A metafizika alapfogalmai: Világ – végesség – magány*, ford. ARADI László, OLYAI Csaba, Bp., Osiris, 2004, 235. (Kiemelés az eredetiben.)
- ¹⁵ *Uo.*
- ¹⁶ BARTÓK Imre, *A hamis Alef: Kezdet és a temporalitás*, Bp., L’Harmattan – Magyar Daseinanalitikai Egyesület, 2014, 12.
- ¹⁷ HAZAI, *Gondolatok, i. m.*, 118–119.
- ¹⁸ HEGEL, *i. m.*, 70. (Kiemelés az eredetiben.)
- ¹⁹ SZABÓ Marcell, *i. m.*, 271.
- ²⁰ BARTÓK, *i. m.*, 16.
- ²¹ HAZAI Attila, *Feri: Cukor Kékség*, Bp., Magvető, 2017, 52.
- ²² BARTÓK, *i. m.*, 14.
- ²³ HAZAI Attila, *Stílus* = SZAN, 105. A *Stílus* továbbá mintegy a kezdettel, egy kezdeti kérdéssel végződik, azaz a végén kezdődik: „Érdemes ezt elolvasni, vagy nem érdemes?” A kérdés a szöveg végén nyilván okafogyott... *Uo.*, 106. Ezt vö.: „a telosztalan preparáció engedelme torz, szörnyszerű időképzet, fejetlenséget szül, felcseréli a fejet és a lábakat – mint Baudelaire kígyója, amelynek mindene egyszerre fej és fark – vagyis: nem a kezdettel kezd.” SZABÓ Marcell, *i. m.*, 272.
- ²⁴ HAZAI, *Gondolatok, i. m.*, 116.
- ²⁵ Szelekció és cenzúra mintha egyaránt egy rekurzív temporalitásba kergetnék a kezdet (íráskezdet, megszólalás-lehetőség stb.) problémáját: „Minden írás válogatás; a pontosság, a leírásban történő továbbhaladás az elbeszélői-gazdaságossági funkcionálitáson felül egyazon időben valami olyasmit jelent, mint a perspektíva visszafordulása, az elő- és a háttéré.” Thomas STANGL, *Találó szavak, végtelen: Néhány kísérlet a poétikai pontosságról, időterekről és téridőkről*, ford. BENKŐ Gitta, Alföld, 2020/7, 55. „Ha [...] a cenzúrát úgy tekintjük, mint ami létrehozza a beszédet, ez az időbeli viszony

a visszájára fordul: a cenzúra időben megelőzi a szöveget (amin „beszédet” és egyéb kulturális kifejezőmódokat is értek), és valamilyen értelemben felelős a létrehozásért.” Judith BUTLER, *Burkolt cenzúra és diszkurzív ágencia*, ford. REICHMANN Angelika = *Performatív fordulatok*, szerk. ANTAL Éva, KICSÁK Lóránt, SZÉPLAKY Gerda, Eger, Líceum, 2015, 112.

68 ²⁶ Vö.: „Arra vonatkozóan, hogy mit mondhatunk, jobb megfigyelők vagyunk ugyanis, mint arra vonatkozóan, hogy mit nem mondhatunk. Pedig elég gyakori, hogy az utóbbi a tanulságosabb.” John L. AUSTIN, *A mentségek védelme = Felelősség*, szerk. KROKOVAY Zsolt, Bp., L’Harmattan, 2006, 23.

²⁷ A *Feri: Cukor Kékség*, Hazai Attila kisregénye kapcsán korábban már fölvettem, hogy az sok esetben „önmagát is mint még nem kész, nem befejezett, hanem éppen kialakuló megszólalás mutaja föl”. Ezt a *Feri: Cukor Kékség* ál-szüzséje, a nyomozás, illetve annak rendre ellehetetlenülő megkezdése, pontosabban a kezdet egyre és egyre inkább telített, duzzadtabb, ha teszik: teleírt jellemvonása kapcsán érintettem: „A [nyomozás] kezdőpont[ja] a narrátor szerint is bizonytalan. Ezt látjuk minden alkalommal, amikor Feri nekirugaszkodik, hogy lezárja a nyomozást – noha azt sem tudjuk, elkezdődött-e már. »Ekkor, a bolt előtt kezdődött a nyomozás, de erre csak később jöttem rá« (13.) Majd két héttel később Feriben feltámad a vágy, hogy »megkezdhessem, teljes erőbedobással megkezdhessem a nyomozást.« (34.) A nyomozás azonban »végteljesen« csak később »kezdődik el« (89.)” BETHLENFALVY Gergely, *A túltermelés eufóriája: A Feri: Cukor Kékség kísérletei*, Alföld, 2022/5, 89, 92.

²⁸ ANGYALOSI Gergely, *Hazai Attila: Budapesti skizo*, Kritika, 1999/5. (Kiemelések tőlem – B. G.)

²⁹ SZABÓ Gábor, *i. m.*, 63.

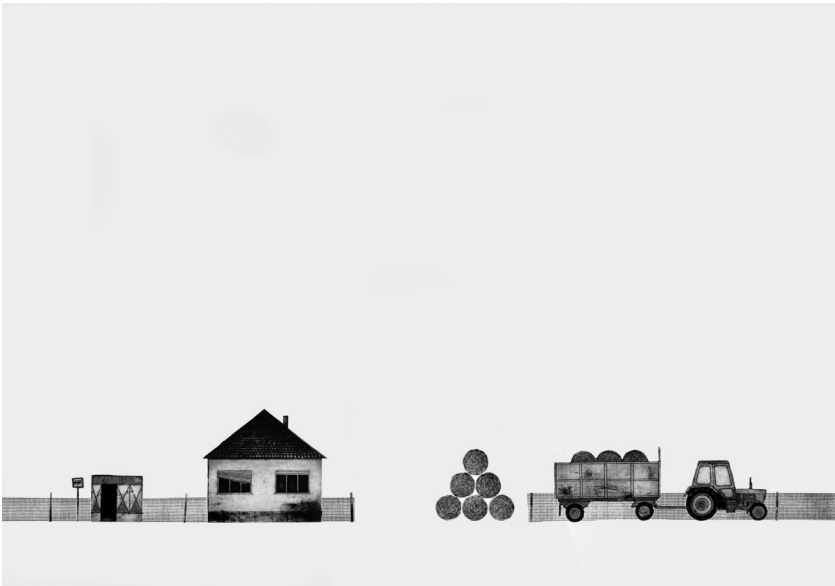
³⁰ *Uo.*

³¹ BARTÓK, *i. m.*, 13.

³² SZABÓ Gábor, *i. m.*, 62.

³³ HAZAI, *Feri: Cukor Kékség*, *i. m.*, 9.

³⁴ Vö. Nagy Gabriella meglátásával: Hazai egy „olyan lerombolt szöveg- és történetér” megteremtésében érdekelt, mely „alkalmas (*elég tiszta*) ahhoz, hogy egy új vagy más nézőpontot hozzon létre”. NAGY Gabriella, *Az élet értelmetlenségébe vetett hit: Hazai Attila: Szex a nappaliban*, Alföld, 2000/12, 98. (Kiemelés tőlem – B. G.)

Fehér Renátó idén megjelent, *Torkolatcsönd* című kötete az utóbbi idők egyik legizgalmasabb versnyelvével, a szubjektum és a nyelv viszonyának újszerű tárgyalásmódjával hívja fel magára a figyelmet. A *Torkolatcsönd* a költő életművének eddigi legmerészebb vállalkozásának tűnik, hiszen a debütáló, hagyományosabb nyelvezetű *Garázsmenethez*, de még a hagyományokat már több ponton megtörő *Holtidényhez* képest is merőben eltérő megszólalásmódokkal találkozhatunk a nyelvi korlátolt-

Hocza-Szabó Marcell 69

MEGSZÓLALÁS- ALAKZATOK A MONDÁS- NÉLKÜLISÉGRE

Fehér Renátó: *Torkolatcsönd*

ság bemutatása közben. Előre kijelenthető azonban, hogy a könyv nem az imitáció perfekcionizmusával, vagy a nyelvi nehézségek önkényes működéssel foglalkozik, hanem annál sokkal többel: a nyelvi diverzitásokon keresztül bemutatható létértelmezési zsákutcákkal. E vállalat eredménye a rendkívül komoly hangvétel, amelyhez a nyitóvers esetében patetikusság is társul, miáltal létrejön – a mottóban megjelenő mészölyi idézet szavaival élve – a „tölcserzsivaj”, vagyis a hangnélküliek hangosságára való rámutatás. A nyitóvers és a kötet egésze javarészt az ehhez hasonló oximoronok mentén rendeződik, viszont a hangnélküliség itt nem feltétlen az elhallgatásra, a némaságra mint a csenddel összefüggő tényezőre utal, hanem a mondásnélküliségre, vagyis a nyelv alapvető, közlésfunkcióját nem ellátó mechanizmusára.

A kötet nyitóverse az elhívás és a megszólítás jelenségével hozza létre a narratíva alapját, miközben kihangsúlyozza, hogy a figyelem megvonása az érintettektől most megszűnik. Mindenki rájuk figyel, akár a kiválasztottakra: „jöjjenek el mind / nekik lesz igazuk”. Igazuk pedig többek között a „sokatmondóan hallgatagoknak” és az „afáziás hadaróknak” lesz, így azoknak, akiknek a megszólalása ritkaságszámba megy valamilyen lelki okból adódóan, valamint akiknek a hasonló kifejezésbeli problémája valamilyen idegrendszeri betegségből eredhet. E két csoport kiemelésével, és főképp egymás mellé helyezésével a kötet tétje már a legelején elemelkedik a pusztá bemutatás sokszínűségétől. Ennek okán a legfontosabb nem a nyelvi nehézségek működésének feltérképezése, hanem az erre épülő kulcsalakzatokra, legfőképp az említett „igazra”, vagyis a nyelven keresztül történő valóság értelmezésére tett javaslatok.

Az „igaz” mint metafizikai tényező és a valóság mint nyelvi leképződés összegegyeztetésének feloldására, illetve annak lehetőségére figyelmeztet a

nyitóvers zárószóiban idézett gondolat is: ha csak azoknak van „igazuk”, akik nem képesek azt kifejezni, miért figyeljünk rájuk? A kötet logikájának megértésében a magyar irodalmi hagyományból leginkább Mihályi Ödön

70 *Ander* című verse segíthet, ahol ugyan nem a nyelvi, hanem a mentális zavar léte van kimondva Anderről, ennek ellenére a versbeszélő értelmezésében iránymutató *Ander* gondolata: „Innen el kell menni, / *Ander* is mondta, / a hegyeken túl kezdődik a város: / oda kell menni.” Miért hallgassunk *Anderre*, ha ő a „falu bolondja”? E logikát követve, mindazonáltal szorososan a *Torkolatcsönd* problémájára rávetítve a kérdés ezáltal többé nem csak az, hogy miért kellene meghallanunk a nyelvi zavarral rendelkező egyének beszédét, hanem az is, hogy hogyan értelmezzük azok gondolatait, akik a valóság nyelvileg lecsupaszított mását képesek a kezünkbe adni?

A metafizika a kötetben a köré a gondolat köré szerveződik, miszerint vannak beavatottak, akik úgy látják a valóságot, ahogy mások nem képesek. A *Fülkebontás* című ciklus ennek érdekében kezdődik egy verspárral. A versek egymás mellé állítanak két világot, érzékeltetve, hogy melyik az a leírás, amely képes közelebb vinni a dolgok esszenciális értelméhez. A ciklus két első verse, a *(leggyakrabban tárcsázott szám)* és a *(fülkebontás)* néhány sora hozható példaként:

<i>(leggyakrabban tárcsázott szám)</i>	<i>(fülkebontás)</i>
Parfümöt fúj magára, mielőtt belép,	parfümöz belép
mintha érezné bárki a vonal túlsó végén.	vonalan valaki van?
Elképelem, hogy folyton a lányát hívja,	hívja egy lányt afáziának

A sorról sorra ugyanazt leíró versek jól érzékelhetően nemcsak nyelvileg, hanem gondolatilag is érdemi különbségeket hordoznak. A nyelvileg minden sallangot nélkülöző és teljesen leegyszerűsödő *(fülkebontás)* a várt gondolathiánnyal szemben éppen a gondolati bőséget hozza létre, ugyanis a mondat olyan korlátaira mutat rá, ahol a szó kiteljesedése lehetetlen, mivel a mondat szerkezet mesterkéltége gátat szab a szó mögötti tényleges tartalomnak, emellett pedig dinamikusságot is kölcsönöz a versnek. Bizonyos értelemben a futurista és/vagy a dadaista szóművészet rokona is lehetne, azzal a különbséggel, hogy a futuristák a nominális kifejezést tartották célravezetőnek, az igéket emiatt száműzték, a dadaisták pedig a szó plaszticitását igyekeztek a végletekig fokozni. Ez esetben azonban nem ezen tendenciák figyelhetők meg, hanem a korábban említett kiválasztottság- vagy beavatottságérzet éri el tetőpontját, amikor a *(fülkebontás)* egy sora („hívja egy lányt afáziának”) az egész vers mondanivalóját e pár szóba sűríti, miképp egyszerre megtalálható benne a versbeszélő (én), az öreg mint a történet főszereplője (ő), a lány, akit – a versbeszélő képzelete szerint telefonon –

próbál elérni („egy lányt”), illetve az ok, ami miatt az öreg reggeltől estig a telefonfülkében áll „(afáziának”). A két vers ezáltal akár a kötet programadó kompozíciójának is beillik, ami a valósághoz való viszonyunkat igyekszik új alapokra helyezni azáltal, hogy a mondatszerkezet teljes feladásával és a szó kiemelésével sallangmentes versnyelvet eredményez, és mint 71
ilyet, le is leplez, mondván, nem a technika a lényeg, hanem maga az eredmény.

A továbbiakban a ciklus koherenciáját szem előtt tartva láncba szerveződő metaforák jelennek meg, egyre inkább kiegészítve egymást. A metaforalánc legfőbb pontjai a telefonfülkén („Egy telefonfülkébe menekülök az eső előtt.”), a gyóntatófülkén („Gyónnám a mindenható Istennek” – kiemelés az eredetiben) és a koporsón keresztül („koporsódra évszámok nem kerültek”), végül a torkolatcsöndbe mint metaforikusan létező fülkébe vezetnek („Csak a torkolatcsönd – akár egy vesztőhely, / ahol már csak ez a fülke állna”). A fülke ennek alapján az artikuláció lehetősége és az abba feltétlenül kódolt „bukás” közötti betájolhatatlan hely lehet, amely nem szolgál mondással, csak annak igényével, és mint olyan, a legigazabb. A mondás igazi vetülete ezáltal az a fajta misztikum, amely ezen nem-mondásba betüremkedik, és amelynek megjelenései nem konkrét nyelviségben jelennek meg, hanem valamilyen nem-nyelvi cselekvésben, mint például a zihálásban („És ki hiszi magáról, hogy beszédet / kölcsönözhet a zihálásnak?”). A titok így továbbra is az effajta, kellően precíz gondolati oximoronokban rejlik, amelyeknek kevésbé sikeres leképeződései az olyan túlírányzott kifejezések, mint a „hallgatást hangosítjuk fülsüketítővé”, vagy a következő, *Logopédia* című ciklus első versének egyes fogalom-párjai („inszomnia és aluszékonyság”). Az első és a második ciklus közötti átmenet ezáltal gördülékennyé válik, miközben a kötet további súlypontja a lelki dimenziók felé veszi az irányt, az eddigi metafizikai helyett.

A *Logopédia* feladja a koherens szerkezet intencióját annak érdekében, hogy ambivalenciájával a nyelvi megképződés határvonalait néhol tragédiákba ágyazza, néhol pedig a nyelvi játékok által kifejezett mély gondolati struktúráknak adjon teret. Ennek eredményeképp a ciklus különössége, hogy egyszerre jár két úton: a tragédiák okozta mélységet nyelvi leleményesség általi részleges felüdülés váltja. A két pólus csúcspontjai a *Vers* és a [*ki-be-tűz-he-tet-len*] című alkotások. A *Verset* – ahogy a cím után elhelyezett Tandori-idézet is mutatja – a nyelviség kiemelése általi poétikai hatásmechanizmus irányítja, ugyanakkor a kötet hasonló verseitől eltérően, ahol leginkább a Tandori-féle elírások vagy nyelvi normák kijátszása követhető le, ezúttal saját nyelvére is reflektál: „Ha kírom, összetett szó, nincs. / Csak, ami nincs, annak jut név. / *Legyek*: névtelen. / Az igyekezet oka halál félelem.”

A versszak József Attila-i vonatkozása mellett a kötet mondás-nélküliségének problémájaként értelmezi magát a nyelvtani funkciót. Az összetett szó, mint nem létező, absztrakt fogalom, mégis leíró és értelmezhető kifejezés, pontosan ugyanúgy működik, ahogyan a nyelvben bekövetkező esetleges
72 „elbukás alakzatok” formái, hiszen megmutatja a szavak mögötti konvenciót, amely azáltal, hogy konvenció, már nem lehet elég kifejező, mert nem eléggé egyedi. E működés alóli kivételek a kötet azon versei, amelyek valamilyen nyelvi deficitnek a megmutatói voltak és ugyanezen mechanizmus transzparens kifejezése a [*ki-be-tűz-he-tet-len*] című vers is.

A [*ki-be-tűz-he-tet-len*] annak a tatárszentgyörgyi gyilkosságnak a tragédiáján alapul, amelynek során három férfi felgyújtotta egy cigány család házát, majd az apát és annak ötéves fiát lelőtték. A vers hat változatban mondja el a történetet, és minden részben egy-egy alapvető elbeszélhetőségi problémát emel ki. Az első változatban leginkább a 20. század eleji szimultaneista vers átértelmezett verziója figyelhető meg, miáltal a tragédia leíró jellegű beszámolásába a tatárszentgyörgyi táj földrajzi és néprajzi megjelenítése is belekerül, amivel indirekt módon valamiféle kozmikus sorsszerűség magjait ülteti el az olvasóban. E változat folytatása a második verzió, amelyben ugyanezen paradigma örök ismétlődésbe ültetve, egymásba folyó gondolatokká simulva még tovább erősíti azt az érzést, miszerint valamilyen metafizikai töltettel rendelkező tragédiával van dolgunk. Ebből kilépve a harmadik és negyedik verzió a jegyzőkönyvszerű, elidegenítő gesztusokkal teli írásmóddal járja körül a gyilkosságot, miképpen nem a sorsszerűség, hanem az események linearitása és pontossága egy olyan művi szöveganyagba adaptálódik, ahol a rendelkezésre álló adatok folyamatos javítás alatt vannak, miközben reflektálnak a tények nyilvánosságbeli szerepére is. Túl azon, hogy a javítások azt a kettőséget járják körül, amelyben a rendőrség a kezdeti, idegenkezűséget kizáró, valamint a későbbi, gyilkosság tényét nyilvánosságra hozó attitűdje sejlik fel, a jogszerű megfogalmazás inkompetens (mű)nyelvére is rávilágít.

A vers két záró része e versnyelvi módokat diszkreditálja és kapcsolja hozzá a verset a kötet legfontosabb tétjeként funkcionáló kifejezésbeli problémák általi valóságlátásra. Az ötödik rész a kifejezhetetlenség nyelvi megjelenését a szavak leírásnak való többszöri nekifutásokkal érzékelteti: „A vávávávávávávávávávávát szerint az egyik vádlott több célzott löllöllöllöllölvést adott le”. A vers szövege viszont nem egy családtag szájából hangzik el, hanem követi a jegyzőkönyvszerű megfogalmazást, vagyis nem maga a tragédia súlyának bemutatása a fontos, hanem az, hogy ezt miképp lehetetlen bemutatni még egy olyan nyelven is, amelyben megjelenik valamifajta egyediség. A hatodik rész ezt az egyediségre való törekvést viszi el a létrehozható legszélsőségesebb szintre, vagyis a hallgatásra, hiszen „amiről nem

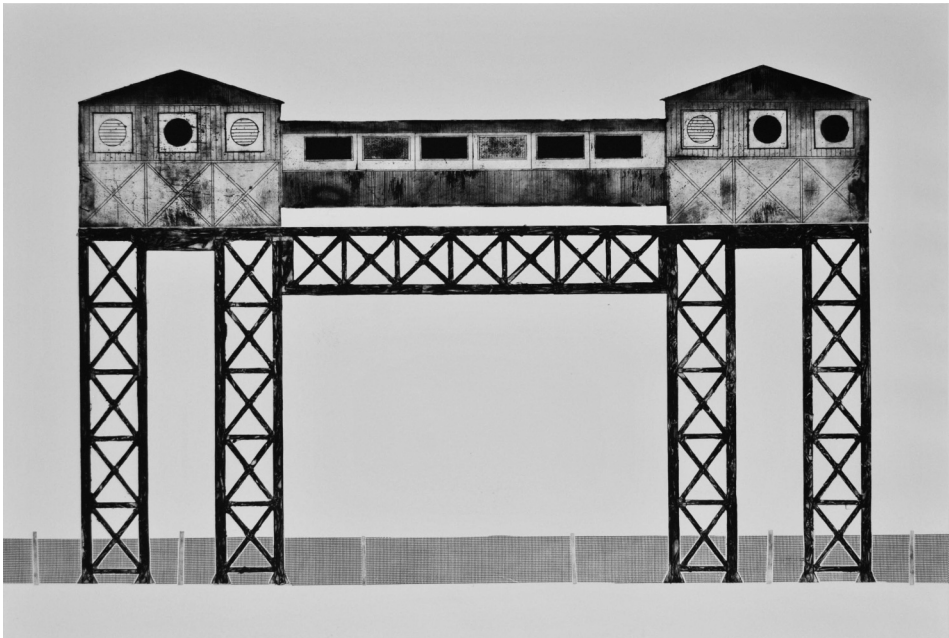
lehet beszélni, arról hallgatni kell” (Wittgenstein), e tekintetben pedig ismét kapcsolódik a „nekik lesz igazuk” kapcsán kifejtett gondolatmenethez, mivel a versből éppen azok a részletek hiányoznak, amelyek a konkrétumokat jelentenék: „Az apa és az ötéves kislány, [kibetűzhetetlen] azonnal [kibetűzhetetlen].” Amellett, hogy ez a gyakorlat hasonlít Tandori 73 versnyelvéhez (a szerző hivatkozik is rá), a tragédia által másra szolgál. A hiány a jelenségre mutat rá, vagyis arra, hogy valami alapjában nincs meg a nyelvben, ami, mivel csak nyelv által lehetne ezt kifejezni, eleve zsákutcába ütközik. A lényeg kimondhatatlan, kibetűzhetetlen, nem mondhat el semmit arról, amiről szólni kíván, és ezt legkönnyebben egy tragédia elmondása közben tudja bárki megtapasztalni.

A harmadik, *Philtrum* című ciklus ezen alapvetést megkerülve a születés és a halál viszonyát vizsgálja, ami a létezés és a nemlétezés határán áll, ezáltal eredendően nem rendelkezik nyelviséggel. A nyelviség nélküli korról pedig csak olyan költői képek tanúskodhatnak, amelyek a létezés határáról szólnak: „Mondanám, de elcsitít. / Ujja nyoma a szám fölött. / Így képzelem – aztán fölsírok.” A versek ezáltal ugyanazt az érzetet keltik, mint a kötet korábbi darabjai, miszerint nem arra kell figyelniük, hogy mit jelentenek a szavak, hanem arra, hogy a képek „elbukása” maga a közlés tartalmisága, amely mondás nélkül jön létre, ezáltal valójában nincs. Amire figyelniük kell, az a hiány, a szóköz, ami jelen van, de csak azért, hogy megmutassa a hiányt, amit a szó igyekszik sikertelenül elfedni. Mindazonáltal a harmadik ciklus versnyelve visszatér az elsőéhez, hiszen újra a képiség és nem a grammatika (vagy inkább agrammatika) dominál, kiegészítve a hallgatásba burkolózás okaival: a katonás szigor („A kiképzés szigorát váltotta a kúra rutinja”), a magány („Így játszom esténként magunkat újra.”), a kérdőre vonás („hogyan ütötted meg így magad”), vagy a média manipulációja („átdübörgő dezinformációs hadviselés”). Minden vers igyekszik egy-egy okot kiragadni, aminek következtében kevésbé kapcsolódnak egymáshoz, mégis egyvalami összeköti őket: a csalódottság. A verssorok már-már lecsapódnak a valóságból, önjárók és ezzel együtt önkényesek is lesznek, miáltal ugyan megfogalmazzák azt az egyetemes elkecseregettséget, amely a jelenkor emberének legfőbb tulajdonsága, viszont hasztalanságba süllyed. Ennek bizonyítéka a külön ciklust érdemlő *Írott kö* című vers, amelyben a szülő és gyerek kapcsolatának leggyakoribb nyelvi mozzanatai a halál érzetében és végső mondás-nélküliségében futnak ki.

A kötet narratívája a megoldatlanság érzetét keltő történésbe rejti a megoldást. A kezdetekben kifejezett metafizikai értelmű kiválasztottság, amely a későbbiekben önmagát felőrölve lép át a tragédiák által megvilágított nyelvi „elbukásba”, végül kiútként az élet kezdete előtti és az élet utáni

korszakot jelöli meg, ami innen, az életből nézve, mindkét esetben a halált jelenti. A megszólalás – így maga az írás is, mint ennek egyik lehetséges reprezentációja – viszont, amely a nyelv halálának bizonyítéka volt, a záró versben nem hiábavaló: „ennyi maradjon utánunk a nyom-----”.

74 Példás magatartásnak bizonyul, mégis kevésbé látszik sikeresnek, hiszen a kötet eredeti céljának az tűnt, hogy a nyelv meghatározottsága elől nincs menekülés, még a kiválasztottaknak sem. Miért maradjon utánunk nyom, ha az nem fejezheti ki az „igazat”? Miért fejezzük ki folyton az „örökös csontsovány tátogást” még ezek után is? Miért van szükség olyan művekre, mint a *Torkolatcsönd*, vagy annak kritikájára, ha az sohasem juthat el a mondas szintjére? (*Magvető, Bp., 2022*)

Múlt és jelen egybefolyik a Duna-delta hullámmzó víztükrében. Makáry Sebestyén *Deltája*, akár a Duna elágazó torkolata, a költőt különböző partszakaszok felé sodorja, ahonnan, az élményfossziliákat összegyűjtve és megőrizve, a tudat közös tengerébe folyik – az emlékezés tengerébe.

Pop Lara 75

A *Delta* verseinek magját az emlékezés, vagy pontosabban, az emlékezés *folytonossága* adja.

A kötet első versciklusában felidéződnek az első

TÖREDÉKEK A MÚLTBÓL A JELEN DUNÁJÁBAN

Makáry Sebestyén: *Delta*

Duna-menti gyerekkori árvizek a Nagymaros és Visegrád közti szakaszon, az iszapos-törmelékes parton való csatangolások utáni bizsergés érzete a talpon, és a partba ágyazódott rajzoscsiga mintázatának folytonossága: „egymásba tükröződő cikkcakk/-és hullámvonala[i]”. Mikroszkopikus részletességgel jelennek meg a múlt hullámvonalai, olykor már biologikus részletességgel – de személyességükből mit sem veszve őrzik meg lenyomatukat a rajzoscsiga önmagába visszatérő vonalai. Elmosódik az időérzetünk, ahogy bejárjuk a tízmillió éves Duna első medreit és a költő barangolását a Ma partszakaszain, ahogy rábukkan egy korallra, ami az ósóceánból emelkedhetett ki: „Ebben a korallban összeér minden, ami soha nem érhetett össze”. Makáry biztosít arról, hogy bár a Duna folyása jelölhet áthidalhatatlan távolságokat térben és időben, múlt és jelen találkozhat és egyesülhet egy-egy partra sodort fossziliában.

Egy zártabb világ folytonossága tárul elénk *A Börzsöny szerzetesei* ciklusban. Egy ma már romokban álló, 15. századi kolostor történetét, vagy inkább *utótörténetét* ismerhetjük meg. A kolostor maga egy évszázadig állt egy teljesen ismeretlen település apró dombocskáján. Makáry nem a kolostor egykori létezésének tényét helyezi előtérbe, hanem annak a romjaiból fennmaradt tárgyakét, amelyek őrzik a kolostor emlékét és továbbviszik a jelenbe: egy szög, amelyet háromszáz évvel a kolostor lerombolása után egy falu harangjába öntöttek, vagy egy kút, amely a feltárásakor is hozott pár csepp ivóvizet. Makáry a részletekre, a helyszín mikrovilágára fókuszál; azokra a tárgyakra és élőlényekre, amelyek az ember figyelmét könnyen elkerülhetik: „Ma a pirosló hunyor virágzását kevesen figyelik. / Pedig mintha / a szerzetesek munkája folytatódna bennük”. A ciklus a természet körforgásában nyeri el folytonosságát; hiába avatkozik bele a természet rendjébe az ember és pusztítja el annak értékeit, „a pirosló hunyor minden évben kihajt”.

A Szamos felső folyásánál című ciklus az emlékezésnek egy személyesebb változatát tárja elénk. Makáry a Kolozsváron töltött fél évének lelkiállapotát idézi föl pillanatképekben. Ez a kötet leginkább prózára hajzó ciklusa

– és itt érezhető a legerősebben a költői én jelenléte. Próza keretbe foglalt töredékes élményleírások ezek, színes képekkel tarkítva, amelyek mind az emlékek személyes jellegét, mind az élmények vizualitását kiemelik. Az egyik kép a Szamos-parti sétányt ábrázolja, naplementekor. A lemenő napot 76 félig eltakarja egy szomorúfűz, a part túloldalán dombok magasodnak a távolban. A kép kissé ferde; a kamera megdőlve rögzítette a képet. Ez a „kettős, felszabadító megdőlés” jellemzi Makáry kolozsvári hónapjait; egyszerre érzi magát otthon az egyetemi városban, ahol „csincs Zorro[t]” rendel a helyi kocsmában a barátaival és átszellemülve hallgat egy románt, aki verset szaval a kocsmá teraszán reggel négykor – és közben biztonsággal tölti el, hogy egy másik kocsmában a három pultos közül kettő magyar.

Ez a kettős érzet végigkíséri az egész kötetet. A múlt, ahogy jelenthet egy biztos átmenetet, kapaszkodót a jelenbe, ugyanúgy lehet áthidalhatatlan teher. „A tükröződések [...] / már sokkal kevésbé / a hétköznapi világ tükröképei, / mintsem a megkapaszkodni képtelen / tudat lenyomatai”. Makáry szeme a részletekhez olykor „kompenzáció” egy fel nem dolgozott trauma kezelésére: „Apámmal nehéz beszélgetnem. / A kép elemzésével próbálom kompenzálni”. A teljesség hiánya és annak keresése átszővi a második, *A folytonosság verseiből* című ciklus verseit. A verseknek van ugyan egy sajátos sodrásuk, de a tér és idő folytonossága folytonos hiányérzettel társul. Rögtön az első vers (*Bicska*) kimozdít a komfortzónánkból tényszerű, töredezett stílusával: „Kinyitva hagytam az ágyon, / testmeleg. A pengéjére markolok”. *A csonkaságról* című vers befejezetlennek hat, a folytonos várakozás, a katarzis hiánya a vers végén – „a lélekdarabokból kibomló / [...] rózsa illatát várom” – a harmónia lehetetlenségét fagyasztja belénk.

Az egység felbomlását a verseken *belüli* törések is jelölik. *A Kert és benne az erdőben* kert és erdő, kint és bent, múlt és jelen összemosódik („a százéves fákkal borított hegyoldal is / kertté változik, csak kívül az erdő, / csak a folytonos avar idebenn, egy halott / lépteit”). De ez az összemosódás vészjósló: a tördelésben szándékosan üresen hagyott egyetlen sor olyan, mint egy törés a harmónia látszatában: „állatok lenyúzott teste” és „fák kiszivárgó füstje” követik, majd zárják le baljós hangon a verset.

Talán a favágós tematikájú versek állnak a legközelebb a teljességhez, de még épp nem lépnek be a kapuján. *A Fatelepb*ben Makáry a favágó és környezetének harmóniáját festi le. A jelenet a természet illataival és hangjaival teli; csak egyszer-e egyszer hasít bele egy fejszecsapás, aminek ismétlődő visszatérése beleolvad az erdő békés folytonosságába. A monoton munka szinte álomszerűvé válik Makáry világában, de az idill egy fejszesuhintással újra betör a göcsörtös fakéregbe: „Mikor beragad a fejsze / vagy visszapattan a görcsről, / lassan észreveszed magad”.

Az ember észreveszi magát a valóságban. A Duna sodrásában felcsillan egy-egy emléktárgy, ami őrzi az idő múlását: egy konzervdoboz, petpalack, lehullott ágak, levelek, kavics, törmelék. Töredékek a múltból a jelen Dunájában. Makáry világa is töredékeiben teljes. A vízparton állva láthatjuk is életének – életünknek – partszakaszait a távoli hullámok tükrében. 77
(FISZ, Bp., 2021)

Új Forrás 2022/8 – Pop Lara: Töredékek a múltból a jelen Dunájában
Makáry Sebestyén: Delta

MÁSİK ALEXANDRIA

És könyvtár áll majd ott, a szürkületben
kiélesedő másik Alexandria.

Üresen maradt polcain égbe
kiáltás és szorongás végtelen folyó-
métérei sorakoznak.

Anyák olvashatatlan szeretetnyelve,
egy elnémított bal kéz összes verse.

<De kihez érkezik majd, ami nem megosztható?>

<Adatolni az áramlást archívummá, ki fogja?>

<Kié a szerverpark, és ki tartja karban?>

<Amit kutatni tilos, ki tagadja meg?>

A diszlexiás írástudónak mozog a szája,
ahogy araszol, termést gyűjt, nyomkeres.
Megőrölt szavak morzsáin találna majd vissza,
de a hosszú árnyékok egyiránya nem rendeződik
szabályos sorokba. Az ösvényen múlandóbb
a talp, mint bármilyen betűtípusé a papíron.

Csak az létezik, akit katalogizálnak,
mondta gőgösen, mielőtt világgá indult:
mint a gyerekkor zsíros mutatóujja
csiga vagy mondatvégi írásjel nyomában[]

VII. etűd – amelyben ismét fény derül arra, hogy az Úr, a fölibénk rendelt égi hatalom milyen rafinált csapásokkal sanyargatja kiválasztott és szeretett teremtményeit.

Süli István 79

LÁBUNK NYOMÁT

Írják, hogy a legnagyobb nemzetségek és birodalmak sem éltek túl három tölgyet, és tölgyek nemzetségei sem éltek túl egy közönséges, zöldes árnyalattal fölfénylő apró kavicsot. Az ember pedig az örökkévalóságot nem időben méri, hanem emlékezésben.

Nemlineáris etűdök,
avagy a megnevezés.

(Részlet: Jelek a világban;

VII. etűd)

Az üstökös az Úr jeleinek olvasásában járatos, avatott mesterek följegyzései szerint legfőképpen arra szolgál, hogy az őselemeket és a bennük szunnyadó delejes erőket, akárha azok az üstökös távoli vonzerejének engedelmessé válnának, már hetekkel a fölbukkanása előtt vitustáncszerű zabolátlanságra bírja, amit aztán gyakran tovább járat velük, jóval az eltűnése után is. Ekképpen az aszályok, sáskajárások, éhínségek, háborúk, tűzvészek, földrengések, jégverések, továbbá a hagymáz, a pestis és más egyéb dögletes járványok laza keretben fogják közre az üstökös megjelenése körüli időket, és mivel 1680–84 között minden esztendőben föltűnt legalább egy kométa az égen, ilyen töménységben már nehezen volt meghatározható, hogy éppenséggel mi számít valamelyik jelenés előzményének, mi pedig folytatásának.

Semmi sem tudta megakadályozni, hogy a rettenetes tűzvész, amelyet a hirtelen föltámadó szél ide-oda terelgetett előbb a háztetőkön, majd a házak közötti szűk utcákon, eleméssze a konstantinápolyi főkincstartó palotáját, benne sok ezer kötet könyvét és messze földön híres kéziratgyűjteményét, köztük az Omajjádok idejéből megőrzött, lehelet vékonyságú bőrökre rótt hadísz lapokat, valamint az Al-Manszúr kalifa bagdadi palotájának tetejéről származó, eredetinek mondott bronz lovas szobrot, továbbá mind az öt fényűzően berendezett lakosztályát, az ott rekedt családtagjaival és szolgálóikkal egyetemben. A szomorú eset 1683 januárjában történt, egy különösen

hideg napon, az Aswad Qalaa negyedben. A zord időjárás dacára a hőség egy pillanat alatt akkora lett, hogy megolvasztotta II. Bajazid szultán közelben álló mecsetjének ólomlemezekkel borított tetejét is. Az összecsődült emberek tehetetlenül nézték, ahogy a lángok kékes villódzással futkároznak a
80 falak tetején, majd hirtelen vörösre váltva, dühödtt, morgó hangok kíséretében alámerülnek a házakba. Az égen esőfelhők gyülekeztek, amelyekből mindössze néhány kormos csepp hullott a földre, majd a felhők váratlanul eltűnván a nyomukban támadt viharos erejű szél, az izzó zsarát-nokot fölkapva, szétterítette a tüzet a szomszédos városrészeire. Háromszáz épület hamvadt el pillanatok alatt, a bennük lakók jelentős részével együtt. Följegyezték, hogy a lángok ropogása és az összeroskadva aláomló gerendák recsegése rettentő gúnykacajként nyomta el az emberek sírását és jajveszékését.

A következő évben Hamburg Elba-parti városrésze vált a lángok martalékává. Az összecsődült helybeliek tehetetlenül nézték, ahogy a lángok kékes villódzással futkároznak a falak tetején, majd hirtelen vörösre váltva, erős morgó hangok kíséretében alámerülnek a házakba. Az égen esőfelhők gyülekeztek, amelyekből mindössze néhány kormos csepp hullott a földre, majd a felhők váratlanul eltűnván a nyomukban támadt viharos erejű szél tovább terelte a tüzet a szomszédos épületekre. A lángokat megigézetten bámulók között ácsorgott egy bizonyos Winfried Georg Seibart vagy Seifert, aki egy évvel azelőtt, egy posztószállítmány kísérőjeként éppen Konstantinápolyban tartózkodott az ottani tűzvész idején. Seibart a teljes döbbenettől lúdbőrzőve nézte újra az egyszer már pontosan ugyanígy átélt jeleneteket, csak most saját otthonának és minden földi javának pusztulását látta, majd másnap este, az üszkös, füstölgő romokat végleg maga mögött hagyva elindult egyetlen élő rokonához, az unokatestvéréhez, a közeli Brandenburg tartományba. Sorsának további alakulásáról nincsen adatunk. Annyi bizonyos, hogy még abban az évben, 1684-ben fia született, aki a keresztségben a Wilhelm nevet kapta, és akinek az életéről szinte semmit nem tudunk, mindössze annyit, hogy festősegédként, 1726-ban a csongrádi Szent Rókus-templom hársfából osztrák mesterek faragta oltárán a Szent Mihály arkangyal által éppen agyondöfött ördög arcát ő festette vörösre.

Az Úr akkoriban számtalan és változatos módon jelezte, nyájának szigorú pásztoraként, a földi világgal szembeni rosszsallását és nemtetszését. Az 1680 óta eltelt mindegyik esztendőben, figyelmeztetéseképpen, üstökös jelent meg az égen, így az emberek a tapasztalat és a megszokás alapján már jó előre számítottak a háborúkra, éhínségekre, aszályokra, földrengésekre, vagy éppen a pestisre, de semmiképp sem a pusztulás olyan váratlan, hétköznapi, egyben rettenetes formájára, mint a tűzhalál.

A konstantinápolyi tűzvész évében más egyéb furcsaságok is történtek a nagyvilágban. Írták, hogy az Adriai-tenger fiemei részén, Svetirok falu alatt, a Recsina torkolatának közelében, három halász sellőt fogott, majd miután a zsákmányt nagy nehezen becibálták a csónakjukba, a túlsúlytól véresen imbolygó járművel partra eveztek, és a szenzációs fogást a kikötő 81 melletti halpiacon jó pénzért mutogatni kezdték. A sellő egy idő után, a legnagyobb megdöbbenést és riadalmat okozva, nem csak, hogy szóba elegyedett az őt bámuló, kikötőbéli tarka sereglettel, hanem mindenkivel annak anyanyelvén kezdett társalogni. A gyengébb idegzetűek a nyilvánvalóan az ördögtől való beszéd hallatán menten kereket oldottak, és a maradékat is inkább csak a rémület tartotta ott. A halászok, fölismervén, hogy mutatványukkal könnyen kutyaszorítóba kerülhetnek, próbálták visszaszuszkolni az addigra teljesen fölélnkült, és az ott ragadt ácsorgókat a legkülönfélébb, bizalmasnak mondható dolgaikról kérdező sellőt a haltartó bárkába, amiben idáig fuvarozták a kikötőben kölcsönként kordén, amikor is a csődületet arrébb terelve, megjelent Fiume püspöke, és azonmód véget vetett a kétes mulatságnak. A sellőt mint a bűn önmagát leleplező, nyilvánvaló és ledér fészket, lefogalta, és a közeli klastromba vitette további vizsgálatra, amelynek felügyeletét az éppen nála vendégeskedő Matteo San Croce és Alvaro Cárdenas inkvizítorokra szándékozott bízni, a három halászt pedig ötven-ötven botütésre ítélte, nyereszkesedés és istenkáromlás vétsége miatt, amit a kíséretében lévő fegyveres testőrök ott helyben végre is hajtottak.

A sellő balul végződött közszemlére tételével szinte teljesen azonos időben, még kora délelőtt, Párizsban, a Szajna-part vadszőlővel és borostyánnal befuttatott, rossz hírű, düledező öreg házában, melynek a homlokzatára festett szőrcsuhás, kutyás szent mellé, talán a közeli folyó által ihletve, egy-egy lefelé és fölfelé úszó halat is pingált az ismeretlen mester, egy Rozalie nevű, mindössze tizenöt éves hajadonnak, aki egyéb megélhetés híján szülei halála óta a szajhamesterséget űzte immáron negyedik éve, leánygyermeké született. A fiatal anya nem sokkal a szülés megindulása után rövid, de borzalmas kínszenvedést követően, váratlan szívelégtelenségben meghalt. A baba azon nyomban átszaladt a szomszédban lakó felcser házába, Krisztus nevében kérve őt, hogy bár fizetséget adni nem tud, legalább kármentésképpen metssze ki az anya hasából a talán még életben lévő magzatot. A felcser a kármentés szó hallatán mélységesen megdöbbenve éppen az öregasszony leteremtésére készült, ám hirtelenjében meggondolta magát, és felszerelését magához véve átszaladt a baba által mutatott házba, ahol is a halott anyából kiemelt egy kétfejű, négykezű, kétlábú újszülöttet, akinek széles mellkasában, legnagyobb megdöbbenésére, két szív dobogott. A baba

a halott lány és a kétfejű, négykező lény látványának hatása alatt, az Úr nevének gyakori emlegetése közepette, hanyatt homlok kimenekült a házból, hátrahagyva minden holmiját, valamint az újszülöttel a kezében elképedve álldogáló felcsert, aki időközben, pusztá szakmai megszokásból, meg-

82 tapintotta a gyermek pulzusát, és úgy találta, hogy az annak mindegyik kezén más és más. A két fej ekkor váratlanul, gyenge macskahangon fölsírt. A meglepődött felcser becsavarta az újszülöttet egy, a bába által hátrahagyott fehér gyolcsba, majd elindult keresni a házban valakit, akinek a gondjaira bízhatja a vélhetőleg nem túl sokáig élő síró csomagot, ő maga pedig átmehet bejelenteni a különös esetet a hatóságoknak, valamint a közeli ispotályos kolostor hullaszállítóinak. Miután a sokadik átnézett szobában talált végre egy hideg pulykasültet és meggyes pitét majszoló, sört kortyolgató, álmos pillantású, csapzott hajú asszonyt, aki Isabel Huebnerként mutatkozott be, és a ház gondnokának mondta magát, átadta az ügyetlenül bepólyált csecsemőt, ő maga pedig elindult a halálesettel járó hivatalos teendőit intézni. A hatósági ügymenetről egyéb információnk nincsen, azon túl, hogy a kiküldött hivatalsegédek, teendőiket elvégezve, némi hümmögés után, a gyermek látványától alaposan feldúltan otthagyták a helyszínt, anélkül, hogy a gondnoknőnek a továbbiakra vonatkozóan bármiféle utasítást is adtak volna. A nő az estefelé hazaszállingózó lányok egyikét, akinek magának is volt egy három hónapos kislánya, hosszás gyözködés után, mely során elhangzott az Úrnak tetsző cselekedetekért járó jutalom, a jótettekért várható bünbocsánat, továbbá egy havi lakbér elengedése is, nagy nehezen rá tudta venni, hogy legalább letakarva megszoptassa a rájuk maradt csecsemőt. A lány végül a bal oldali fej szoptatását vállalta, mondván, fejük ugyan kettő, de hasuk csak egy van. Két nap múlva a gondnoknő, elunva a szoptató dajkával folytatott végeláthatatlan alkudozásokat, a még mindig életben lévő újszülöttet, mindnyájuk megnyugvására és örömére, jó pénzért továbbadta a közelben sátrazó vándormutatványos társulat hasbeszélőjének.

Ugyanezen a napon, déltájt, Antwerpenben, a Scheldén hosszan fölúszott bálna tartotta izgalomban a helybélieket. A bálna hossza, amint azt a parton vele párhuzamosan lépegetve lemérték, legalább tizenhat méter volt. A súlyát megbecsülni sem tudták. Az állat kékes gyöngyházfényű, sima, púpos háta hol itt, hol ott bukkant elő a piszkosszürke vízből, leginkább akkor, amikor komótos haladását megszakítva, röffenő, szörcsögő hangok kíséretében hatalmas vízugarakat fúj a levegőbe, amit a közönség lelkes ovációval fogadott. Rövid idő múlva, ugyancsak a part széli csődület kiabálása és biztatása közepette, a közeli halpiac mólói mögül előbukkanó, vészesen imbolygó ladikban három kaptos halász evezett a bálna mellé, és egyikük, afféle férfias tettvagytól hajtván, de minden különösebb látható ok, elképzelés és terv

nélkül hosszú szárú, szakállas bálnavadász szigonyt vágott az éppen víz fölé emelkedő cet oldalába. A megdöfött állat nagyot dobott magán, fölborítva és maga alá gyűrve a közelében lévő ladikat a halászokkal együtt. A parton állók közül többen hallani vélték, amint az egyik halász, az evezőjébe kapaszkodva, hangos „Krisztus, irgalmazz!” kiáltással fordult bele a vízbe, és tűnt el a mélyben. A váratlan tragédia láttán elcsendesedő tömegben futótűzként terjedt a hír, hogy a Scheldén idáig fölúszó fenevad maga a keresztények ellen harcba küldött Leviatán, mely az Úr megátalkodott, örök ellenségei, a szaracénok ügyeskedése folytán jutott a folyón idáig, hogy aztán a Schwarzburg utcai kikötőnél keresztbe fekvé, az elrekesztett és földuzzasztott vízzel elárassza a várost. A napnál is világosabban látható, mondták ugyanezek a hangok, hogy ennek az ördögi mesterkedésnek esett máris áldozatul, az igazi nagy katasztrófát megelőzve és annak hírnökeként, a három derék, keresztény halászember. A szigonnyal az oldalában vergődő bálna időközben megfeneklett a folyó közeli homokpadján, és hatalmasra tátott szájából véres, habos nyálat eregetett a vízbe. A fenyegető, óriási száj láttán több sem kellett a feldühödött tömegnek, az összes, közeli mólóknál elérhető csónakkal, dereglyével, ladikkal és más egyéb vízi alkalmatossággal a közelébe evezve szigonyokkal, csákyákkal, botokkal dobálták, szurkálták, kaszabolták a hatalmas testet. A betolakodóval vívott véres harc közel három órán át tartott. Hat óra tájban az elfáradt és lecsendesedett tömeg a parton ácsorogva nézte, ahogy a bálna szétvagdosott tetemét lágy hullámokat vetve folyja körül a mögötte vérhabossá váló víz, itt-ott kiálló csontjairól pedig éktelen ricsajjal érkező sirályok és varjak csapatai csipegetik a maradék húst. A bestia megsemmisítése és föl-szabdalása olyan alapos volt, hogy a folyó közeli szakaszán még három héttel később is bálnabél darabokat mosott partra a hullámozás.

A Scheldébe fölküldött gyilkos bálna kapcsán följegyezték még, hogy a nap mártírjainak kinevezett három halász holtteste sohasem került elő. Ugyanott megemlíti a korabeli szerző azt is, talán az alapvetően békés helyi közösség véres tobzódásának mentségeképpen, hogy a bálna segítségével, gonoszul kitervelt árvíz lidércként szétfutó hírének hallatán nem véletlenül esett pánikba a kikötő népe. Egy évvel korábban, 1682 januárjában emberemlékezet óta nem látott szörnyűséges vihar csapott le a németalföldi partvidékre. A tomboló szél olyannyira fölkorbácsolta a tengert, hogy jéghideg vize helyenként nyolc méteres hullámokkal szakította át több ponton is a védőgátakat, és öt tartományt teljesen elárasztott. Antwerpen utcáin és a messze földön híres Onze-Lieve-Vrouwekathedraalban, azaz a Miaszonyunk-székesegyházban embermagasságban állt a víz, az épülő Szent Sebestyén-templom pedig félkészen összeomlott. A városra annyira váratlanul zúdult

rá a jeges ár, hogy a lakosság java része a menekülés leghalványabb esélye nélkül veszett oda. Oostende piacterét és minden utcáját elborította a tenger. A hullámverés megtépázta a kikötőt, romba döntötte az erődítményt, elsö-
84 porpte útjából a hidakat és kimosta a kereskedők termény-, élelem- és
posztóraktárait. Az egész tartományt védő Szent Donát szobrát, min-
tegy az Úr és híveinek megcsúfolásaképpen, egészen egy pöcegödörig
sodorta. A csapás utáni gyors összeírások szerint, amelyek nagyrészt inkább
csak becslések voltak, egyedül Zeeland tartományban tizenhatezer áldozatot
követelt a tenger. Az áradat olyan gyorsan nyelt el mindent, hogy a víz betö-
rése után két órával a vllissingeni gazdák istállóiban, jó néhány kilométernyire
a tengerparttól, már a lovak fejéig ért a víz, a homokdűnék között, mélyebben
fekvő települések némelyikéből pedig csak a templom tornya látszott ki, te-
tején a kereszttel, melynek megnyúlt árnyéka a lemenő nap beeső, éles, ferde
fényében groteszk táncot járt a lassan elcsendesülő vízen.

Följegyezték, hogy 1682 júniusában, ami a korábban érvényben lévő naptár
szerint még májusra esett, egy üstökös vonulásának nyomában a tél elejji
könnyű hóeséshez hasonló, a léghen csillogó, sárgásbarnán szitáló por lepte
be a Moszkva környéki földeket. A szállongó por kibékíthetetlen viszályt szí-
tott a III. Fjodor cár halála miatt egyébként is egymásnak feszülő bojárok kö-
zött, aminek eredményeképpen egyszerre két gyermeket is cárrá koronáztak.
A kiválasztott és fölkent ifjak mindketten a Romanov-házhoz tartoztak, egyi-
kük a gyenge és beteg Iván, azaz Ivan Alekszejevics Romanov, a másik fél-
testvére, Péter, vagyis Pjotr Alekszejevics Romanov volt. Iván V. Ivánként
valójában soha nem cárkodott, öccse később I. Péter néven foglalta el a trónt,
és Nagy Péterként vonult be a történelembe, ami nem volt váratlan fejlemény,
hiszen útját üstökös készítette elő, a patrónusa pedig köztudottan nem más,
mint maga Szent Péter apostol volt.

Az üstökös, ahogyan az csóvájának állása szerint várható volt, az 1682-es
évben Bécsre már októberben fagyot hozott. A rettenetes hideg, a hó és a
jég kitartott egészen a következő év márciusáig. A bajor választófejedelemnek
küldött diplomáciai jelentésekben megemlítik, hogy 1683 januárjának végén
a zajló jég elsodorta a császárváros Dunán átívelő hídját, és recsegve-ropogva
ragadta magával a rajta éppen átkelő megrakott szekereket lovastól, hajtós-
tól, mindenestül. Ugyanebben az időben a németalföldi Brielle partjainál a
halászhajók egyetlen éjszaka alatt befagytak a vízbe, és néhány nap múlva
sorban összeroppantak a szinte szemlátomást hízó jég elviselhetetlen nyo-
mása alatt. Koppenhága és a svédországi Schonen között a polgárok földíszít-
ett szánokkal közlekedtek a tükörsimára dermedt tenger hátán. A Sjølland
szigetén, Koppenhága fölött fekvő Hellerupban az öregtemető melletti

katonai istálló teteje beszakadt a rajta megülő két és fél méteres hóréteg súlya alatt, a hirtelenjében talált átmeneti szálláson pedig a kimentett állatok közül tizenhat sokat próbált, erős bajor ló csonttá fagyott a következő éjszakán.

A lassan beköszöntő tavasz Európa szerte mindössze néhány napig tartott, de az hihetetlenül forró volt, az ezt követő nyár pedig aszályos és termés nélküli. Nehéz idők jártak akkoriban az üstökösök nyomában. 85

A következő évben, bár itt az adatok bizonytalanná válnak, így talán még ugyanarról az évről van szó, tehát a szóban forgó évben, még az eddiginél is aszályosabb nyár első napján, Franciaországban egymást követően többször megmozdult a föld. A rengések, amelyek komoly károkat okoztak Burgund és Champagne tartományokban, unokatestvére Reims melletti házában érték az antwerpeni Anton Suzbah Seibald posztókereskedőt, ahová is kimerült idegeit rendbe szedni érkezett. Két évvel korábban ugyanis, miközben ő Antwerpenből a közeli Geelbe utazott egy kupechez, az ott tenyésztett, messze földön híres erejű és munkabírású lovak vásárlása végett, a szörnyűséges németalföldi tengeri árvíz elvitte az egész családját, apját, anyját, öccsét, apósát, feleségét, két fiát és három leányát. Sohasem találták meg őket, így Seibald azóta minden nap azt érezte, hogy még a gyászát sem tudja leróni nekik. Néhány nap múlva arról kapott hírt, hogy posztóraktárát, amely Oostende kereskedőnegyedében működött már évek óta, szinte nyom nélkül elmosta ugyanaz a pusztító, jeges ár, a benne fölhalmozott teljes árukészlettel. Seibald hosszú napokon át öngyilkosságon gondolkodott, de életének olyan mélypontját járta, hogy még a saját elmúlásában is csak a teljes értelmetlenséget látta, így aztán nemcsak a neveltetésével belepalántált tiltakozás, hanem maradék józansága sem tudott mit kezdeni a halál önkéntes választásával. Jobb híján a házuk mellé valahonnan odakeveredett, a környékükön teljesen ismeretlen, girhes ecetfa tövéhez ült le, vastag pokrócokba bugyoláltan, és vég nélküli imádságokba feledkezve próbálta megtalálni újból az élethez szükséges egyensúlyt. Imái, fohászaik és kérései válasz nélkül maradtak, hiába kereste a jeleket mindenben, az Úr figyelme egyetlen pillanatra sem fordult feléje. Az égen kóbor felhők hosszú sorai úsztak monoton egymásutánban, időnként aláhintve némi esőt, ami ott lebegett ködként a feje körül a levegőben, és elillant, mielőtt elérte volna a földet. Az árvízből, emlékeztetőül, már csak a sárral borított, mostanra a szárazságtól kirepedezett pusztaság maradt, sűrű üresség, néhol a kiégett fű lelapult, sárga csomóival tarkítva, mocsárszag, meg egy halászhajó egészen a házukig sodort, roskatag váza. A Schelde felől ácsok kopácsolása hallatszott naphosszat, amint próbálták

Új Forrás 2022/8 – Süli István: Labunk nyomát – Nemlineáris etüdök, avagy a megnevezés. (Részlet: Jelek a világban; VII. etüd)

helyreállítani a folyó részben elsodort, a Schwarzburg utcai kikötőhöz közeli hídját. Egyik ima utáni, koraesti révületében, a beeső éles, ferde fényben a folyón fölúszó hatalmas halat látott, valami bálnafélét, sárgás vaspikkelyein víz csillogott, fölünkörödő, hatalmas bajszai kétfelől a partot érték, 86 hátán az apokalipszis egyik lovasa várakozott sötét szórú paripáján ülve, teljes fegyverzetben, fölfelé tartott lándzsáján baljósan csillant a fény. A hal kifejezéstelen, apró malacszemeivel a part menti házakat méricskélte, farkának könnyed csapásaival időnként vizet spriccelve rájuk. Seibald intett a jelenés lovasának, mire az elfordította a fejét, és a túlpartot kezdte fürkészni, mintha csak azt üzenné, nincsen dolgom veled. Az üzenet mélységes közönye annyira megdöbbenette, hogy utána napokig nem imádkozott. A világból teljesen, az Úrból nagyjából kiábrándulva, az imák helyett most már inkább a titkos tudományok segítségével igyekezett valami reményt adó, a jövőből átderengő képet találni. Mindenekelőtt tanulmányozni kezdte a teremtés kezdete óta vigyázón fölübénk boruló égbolt rejtelseit, amihez Johannes Regiomontanus *Csízio* című könyve, majd Abdin Fermána *Fényes Üstökös Csillaga* és Izrael Hübner *Nattur Kalandara* szolgált útmutatóul. A csillagokba rejtett bonyolult üzenetek egyikének, másikának megfejtése révén már éppen kezdte kissé összeszedni magát, amikor 1683 januárjában a konstantinápolyi Aswad Qalaa negyedben hamuvá vált a megmentett utolsó posztókészlete az egész városrészt elemészítő tűzben, és kis híján odaveszett az áruval utazó barátja és segédje, Winfried Seifert is. Seibald ekkor magához vette a maradék pénzt, házat bezárta, és Reims mellett élő unokatestvéréhez utazott.

A szinte elviselhetetlenül meleg tavaszt követő nyár első napján, a Reimset is megrázó földrengés pillanatában, miközben a ház minden illesztékében recsegett-ropogott, és a falakból könnyű barnás por szitált alá, Anton Seibaldnak megvilágosodása támadt. Az őt mindenhonnan elűző és mindenhová követő csapások sorozata nem más, mint maga az üzenet, mégpedig az Úr üzenete, amely elől nincsen menekvése, jóllehet, ez idáig sem ezt, sem az üzenet értelmét nem tudta fölfogni. Azt is teljes bizonyossággal látta immár, hogy a halál az ő számára is kiíratott, az időpontja pedig csak azért késik, mert valamit még el kell végeznie. A földrengés elhozta ismét a békét a szívébe.

Úgy tűnt, hogy sem Reims, sem az unokatestvére háza nem szenvedett komolyabb károkat. A levegőben, különös jelenségként, egész nap könnyű, sárgásbarna por szitált csillogva a beeső éles, ferde fényben, amin néhol átvillantak az udvart körbevevő hársfák rideg, szürke törzsei. Seibald, miközben körüljárta a házat, a kerítés mellől induló nyílegyenes, tenyérynyi széles repedést talált a földön, amit egészen a fészker faláig követett. A vakolat az ablak alatt, térdmagasságban kis darabon leesett, alatta egy gondosan kibélelt üregben vaspántokkal átkötött faládikát talált, amiből az egyszerű,

lapos tolórigli elhúzása után bőrbbe kötött, vékony könyvecske került elő. A színes ábrákkal bőségesen illusztrált, díszes kézirat latin szövegű volt, ahogyan azt Seibald hamarosan fölismerzte, de a cikornyás betűkkel írott címéből csak a *Vita* szót és talán a szerző, Egenhard nevét tudta kisilabizálni. Unokatestvérének fogalma sem volt arról, hogyan és mikor kerülhetett a ládika az üregbe, a vakolat alá, de emlékeztében halványan földeregett, hogy a ház valamikor talán egy Aachenből származó egyházi méltóságé volt. Azt javasolta, induljanak és vigyék be most a kéziratot a barátjához, Nicasius püspökhöz a Szent Remigius-bazilikába, úgylis készült hozzá, mert tudni akarta, hogyan vészelték át a rengést.

A püspök, miután kölcsönösen megnyugtatták egymást az egészségüket illetően, és végighallgatta a repedés és az üreg különös történetét, olyan óvatosan vette át a dobozt, mintha magát a Szent Grált adták volna a kezébe, majd mielőtt fölnyitotta volna, hogy végre Krisztus vérének is lássa, a biztonság kedvéért még gyorsan elmondott egy imát.

A kézirat bőr kötésének elején egy megkopott, furcsa, hatszögű ábra elmosódott körvonalú, vörös nyomai látszottak fölismerhetetlen betűk kusza töredékei között, hátlapját pedig egy rettentő zöld sárkány díszítette. Nagy, kerek, kopasz homlokából három hosszú szőrszál meredezett fölfelé és kunkorodott vissza, alatta tömpe orr, melynek szélesre tágult lyukaiból füst és lángcsóvák törtek elő, fülei rövidek, vastagok és elállóak, sötétvörösén izzó szemei szigorúan összehúzóztak, hatalmasra tátott szájába opálokat, gyöngyöket és két lefegyverzett vitézt lapátolt befelé mohón a bal első, oroslánkarmos mancsával, feje tetejéből vízszög spriccelt meredeken az égre. Hátán egy állig fölfegyverzett, leeresztett sisakrostélyú, feketébe öltözött lovast hordozott, aki páncélkesztyűs jobb kezét intón emelte a vízszög, vagy talán a fölöttük elsűvítő kométa irányába, melynek dermedt csóvája a Hold és a Nap között feszült ki. A sárkány farka szegélyként futott végig a borítón, és a két mellső lába elé kanyarodott vissza, helyenként folyókat, hegyeket, és talán országokat tartott rajta, ebben Nicasiusék nem értettek teljesen egyet. Annyi bizonyosnak tűnt, hogy a sárkány a földi világot zárja körbe, és rajta túl nincsen kutakodni való.

A kézirat, amint azt már Seibald is sejtette, latin nyelvű volt, a címe *Vita Caroli Magni*, a szerzője pedig nem más, mint a híres Majna-völgyi, mások szerint seligenstadti krónikás, Einhard. Nicasius találomra fölütötte, és hogy a szövegről, valamint saját megbízható tudásáról is bizonyosságot adjon vendégeinek, fölolvasta a huszonkettedik fejezetet.

Károly hatalmas volt és erős, büszke természetű, de nem volt aránytalanul magas. Magassága köztudottan hétszerese volt a lábfeje hosszának. Fejének felső része gömbölyű volt, szemei nagyok és életteli telik, orra kicsit hosszú, haja

világos, arca mosolygós, kedves és vidám. Megjelenése mindig tiszteletet parancsoló és méltóságteljes volt, függetlenül attól, hogy állt, vagy ült. Nyaka ugyan vastag volt és kicsit rövid, hasa pedig meglehetősen kiemelkedő, ám ezen hiányosságait ellensúlyozta teste szimmetriája. Tartása magabiztos volt,

88 *járása határozott, egész külleme férfias. Hangja tiszta, de nem oly erős, mint amilyenre megjelenése alapján következtetni lehetett volna. Egészsége kiváló volt, kivéve a halálát megelőző négy évben, amikor is gyakori láz-rohamoktól szenvedett, végül pedig egyik lábával már kissé bicegett is. Még ezekben az években is inkább saját hajlamait követte, mint az orvosok tanácsait, akik utálatosak voltak szemében, mert azt akarták, hogy ne sültet egyen, amit annyira kedvelt, hanem inkább főtt húsokat. Népének szokása szerint rendszeresen gyakorolta a lovaglást és a vadászatot, a frankokra jellemző oly tökéletességgel, hogy aligha van másik népe a földnek, aki vetélkedni tudna ebben velük. Szerette a meleg források gőzét és rendszeresen gyakorolta az úszást, amiben igen járatos volt, még idős korában sem tudta fölülmúlni senki. Miután fölpítette palotáját Aquasgranumban, ott élt utolsó éveiben haláláig. Nemcsak fiait hívta meg fürdőjébe, hanem nemeseit és barátait is, és időnként kíséretének vagy testőrségének tagjait is, tehát néha száz vagy még több ember fürdőzött vele. Tekintélye pedig olyan óriási volt, hogy a környező népek nyelveiben a király szó az ő Károly nevének megfelelő alakjából ered.*

Miközben Nicasius fölolvasta Nagy Károly császár Einhard általi, hitelesnek tűnő bemutatását, amit Seibald érdeklődve hallgatott, tagjait váratlanul az átélt izgalomnak tulajdonított ólmos fáradtság szállta meg, ezért leült a bazilika bejáratához közeli egyik padosor szélső helyére, fejét a kezére hajtva. Unokatestvére és Nicasius kedélyesen elvitatkoztak még egy másik fölolvast, rövid részletről, majd mindketten áldották a Gondviselést, hogy a falba rejtett kézirat kiváló állapotban maradt fenn ilyen hosszú idő után is, valamint megtalálásának különös módja okán, amely csakis az Úr kifürkészhetetlen szándéka szerint történhetett így. A bazilika előtt ekkor ijedt kiabálás támadt az ott összegyűlt, a földrengés óta a szabadban tartózkodó emberek között, aminek Nicasius, püspöki feladatának érezve, rögtön utána is nézett. A megmozduló föld okozta rémületből éppen magához térő tömeg egy emberként, hátrabicsaklott nyakkal meredt az égre, ahol is zavaros összevissza kiáltozásuk szerint az imént hullócsillag haladt át napnyugati irányba tartva, és tűnt el a horizontot rojtos szegélyként záró csenevész eperfasor mögött, maga után szitáló sárgás port hagyva. Nicasius igyekezett megnyugtatni a jelenésben újabb csapást sejtő embereket, de mivel az azóta a levegőben terjengő, a tömeg által ördöginek mondott erős kénközszagot ő is érezte, jobb belátása ellenére visszament a szenteltvízért, és meghintette vele a csillag távoli égbolton sejtett aláhullásának nyomát. A püspök köré gyűlő emberek, látván, hogy az Anyaszentegyház fölként képviselője komolyan veszi félelmüket, és

hathatósan tesz is annak megszüntetéséért, lassan megnyugodtak. Nicasius a gonosz elűzése után, mint rendre hasonló esetekben, mardosó éhséget érzett, és közeli házába invitálta barátait az előző esti vacsorából maradt áfonyás malacsült és néhány kupa jóféle burgundi bor elfogyasztására. Mivel Seibald többszöri unszólásra sem adta az érdeklődés leghalványabb jelét 89 sem, unokatestvére, gondolván, hogy a gyaloglással járó fáradtságtól megszunnyadt a bazilika hűvösében, gyöngéden megrázta a vállát, amire ő csak kidőlt a padból és elpuffant a földön, akár egy zsák.

Sírhelyét Nicasius a bazilika kertjében, a hátsó fal előtt álló öreg tiszafa tövénél jelölte ki, a temetésén pedig maga celebrálta a misét. Unokatestvére a fejfa hátsó oldalára egy vésnökkel fölfaragtatta a megtalált faládika és a hullócsillag képét, ezekből azonban már néhány évvel később sem tudta senki kitalálni sem életének, sem halálának különös körülményeit.

Míg az 1682-es év már októberben fagyot hozott, az ezt megelőzőben a szokatlanul meleg januári szél és az eső nyomán hirtelen megolvadt hó duzzasztotta föl a francia és németföldi folyókat, így azok számtalan helyen kiléptek a medrükből. Strasbourgnál a Rajna alámosta a város sáncait, megrongálta a Citadellát és a hidat, egy részén elöntötte az óvárost. A Majna olyannyira elárasztotta Frankfurtot és környékét, hogy a várost csónakon járták be a kárvallottak, kétségbeesetten mentve értékeiket a házaikból, a póruljárt kereskedők pedig készleteiket a posztóraktárból és a félig víz alá került gabonapiacról. A korábban Visugrisként ismert Weser zabolátlanul dühöngő árja a partján fekvő Bréma újvárosát teljesen körbezárta, a szárazon maradt részek polgárai tutajokon és egyéb vízi alkalmatosságokon juttattak élelmeszt a bent rekedt lakosoknak. Még a felső szakaszán csendesnek és szelídnek ismert Duna is parttalanul hömpölygött Regensburgban, zavaros, sárgán tajtékzó áradatával kőhidakat és házakat döntött a medrébe, nem is szólva ausztriai és magyarországi pusztításáról, amelyet Hain Gáspár és Cserei Mihály is megörökített krónikájában. Sopronról azt írták ez idő tájt, hogy a kicsiny Ikva patak, hatalmasra duzzadván kilépett medréből, elöntötte a város utcáit, pincéit és piacterét, a közeli Újtelek legelőjén pedig magával sodorta a kint lévő barmokat, gazdáikat és minden egyéb mozdíthatót.

1683 júliusában Csongrád város egykori földesurának, Zohai Matthiasnak egyik tanult atyafija, Zohai Károl, akiket más forrásokban Szuhay Mátyásként és Károlyként említenek, azt a különös eseményt jegyezte a naptárába, mindjárt a napi kiadások és bevételek alá, hogy *a rekkenő nyári hévségben tartó szárazság után hirtelen való sebes záporosó lévén, annak váratlan nagy*

gyorsasággal való leszaladási között, reménytelen nagy sokasággal apró, fekete, tarka békák hulltak alá az égből a földre a bokrosi pusztán és a vele szomszédos csongrádi meg bökényi határokon. Az Úr jelekben beszél, írja Zohai, talán a félkegyelműek és az írástudatlanok végett, intelme azonban mindenkit érint, és így rögtön bibliai léptékűvé válik.

90

Ez után nem sokkal, talán a következő év augusztusában, bár a pontos évszám itt hiányzik Zohai naptárából, megemlíti, hogy szerteszét a parlagokon, földeken és öntések utáni száraz partokon, ahol előzőleg kicsiny tojásokat a földbe bocsátották, iszonyatos nagy szaporasággal sáskák kezdtek a földből kikelni és előbújni Pünkösöd havának közepe táján, hogy azután sebes zivatar módjára elborítsák a zöldellő gabonaföldeket, és emberemlékezet óta nem látott hadukkal ellepjék Ug, Ujfalú, Győ, Böld, Illés, Csan és Mára vidékét. Amerre repültek tömött felhőkben, írja Zohai, sűrű fekete árnyékot vetettek a földre, és elsötétült alattuk minden. A végtelen kiterjedésű rajok négyszárnyú, ezüstszerű, zöld, sárga és aranyvörös egyedei közül a nagyobbak verébméretűek voltak, míg a többségük emberhüvelyknyi. Letarolták a vetéseket, a szőlőket, az erdőket, a mezőket és kaszálókat, fölfalták még a nádasokat is. Vonulásuk után nem maradt hátra semmi más, csak ezernyi sáska elpusztult teteme a fekete, pusztá földön. A nép pedig, híriket hallván, kitódult mindenütt a mezőkre és a határba, ahol is lármát csapott a legkülönbözőbb eszközökkel, lödözéssel, durrogatással, dobolással, és ütötte őket lécből eszkábált csapókkal, de semmi kárt nem tudott tenni a gyilkos tömegben. Isten büntetését végül a debreceni eklézsia már bevált példájára próbálták elhárítani, heti egy nap szigorú böjttel és napi háromszori templomba járással, valamint a közöttük lévő bűnösök felkutatásával és kiűzésével.

A sáskák pedig, amelyek mintegy az Úr intő jeleként, az Oszmán Birodalom felől érkeztek, Erdélyen, Magyarországon, az osztrák örökös tartományokon és németföldön áthaladva a következő években megállás nélkül végigfalták egész Európát. A szász hercegségben Gotha, Sziléziában pedig a Boroszlóként is ismert Breslau, másképpen Wroclaw polgárai veretett bronzérméken örökítették meg a sáskahad errefelé soha nem látott mértékű pusztítását, hogy az utánuk maradt nyomorúságra és az Úr mindenhatóságára emlékeztessék a könnyen felejtő utókort.

Az akkoriban látott égi jelek közül kétséget kizáróan a legdermesztőbb hatást az 1682-ben fölbukkant üstökös gyakorolta az emberek képzeletére. A nagyvárosokba már rendszeresen érkező hetilapok és kalendáriumok az igényeknek megfelelő, rémisztő hírekkel árasztották el a kíváncsi népet. Közöttük is első helyen állt a rettenetes, gyilkos hírű kométa, és a körülötte kavargó sok baljóslat, szerencsétlenség, csapás, háborúság.

Abban az évben a félelem tartotta életben a lelkeket.

A HÁTTÉRZAJBÓL

(részlet)

Medúzák lebegnek a folyómeder homokdűnéin az arasznyi vízben.
Mint a *Campanula* csengőcskéi,
fényátrak, melyek egy pillanat alatt
eltűnnek, amikor
elpattan fölöttük a kupola,
a vízből és levegőből épült dóm.
A buborék falán átbukva
vízben lebegő haranggá alakul,
amit a folyó szeme lát,
ahogy a fény kivetül. Erdő,
templomtorony, hegyszoros,
ember – egy pillanatig még látszódik a gyűrű
a szétpattanó boltozat alatt.
*Akkor egy négy méter mély kanyarulaton át
beüszünk egy hatalmas csarnokba, tele volt
cseppkövekkel. Ott előttünk
ember még nem járt.
A bűváruhánkon nem volt sisak, megtelt vízzel,
nem bírtam felállni, úgy rázták ki belőlem
a lábamnál fogva.*

*

Tizennégy éves lehettem. A nagybátyámnak volt egy motorkerékpárja. Az udvaron megmutatta, hogyan működik a váltó, aztán elküldött Kecskemétre tejért. Az Nagykőrösről tizenöt kilométer a makadámúton. A lábnyomom a két kerék egy-egy apró ellipszise, ami a talajt éri. Alattam változott át, a sáros utakon. Ahogy belülré került a sár, az üreges, muffolt vázba. Onnan rozsdásodik kifelé.

Így mondja a bicikliszerelőm. A hegesztésekbe. A '70-es, '80-as években építhették. Hogy a muffolás fog elengedni, alattad fog megnyílni a váz. A legnagyobb terhelés ott van rajta.

*

Ahogy húzódott vissza a fatelep, a fejsze nyeléből a joystickra, úgy emelték a fizetésünket. Jobbra: rönköt behúz, lefelé: levág, felfelé: hasít. Négy-hat-tizenkét hasáb. Hogy én lennék a favágó költő csersavtól megfeketedett tenyérrel, a Fodor Éva fia, kétszer ugyanazon a fatelepen, huszonnégy évesen, izzadságban kitisztulva másnaposságomból, az előző este költségét visszakeresve. *Kérdezte, hogy irodában dolgoznánk-e, vagy pénzt akarunk keresni. Mondtam, pénzt akarunk keresni. Víttek le a csillével. Belevágtam a szívlapátot a jó, vizes, letypus bauxitba. Ahogy dobtam, röppültem utána. Mondtam, én vagyok a Fodor Béla, a Várhágó Ilona fia.*

*

*Mi robbantottuk fel a szolnoki vasútállomást.
 Betettük a tölteteket... volt egy nagypofájú
 beosztottam. Na – mondtam –, megszivatlak.
 Adtam neki gyújtózsínórt, az egy perc alatt leég.
 Kint voltunk a gyakorlótéren. Háromszor
 elejtette a gyufát. Mikor meggyújtotta,
 el akart futni.
 Elszavalja a Talpra magyart!
 Aztán csak futott,
 futott, én meg csak sétáltam
 zsebre tett kézzel – én meg csak futottam,
 futottam, anyám meg a szurkolók közül
 kiabált, az én fiam, az én fiam.
 Kiegyenesedtem, mikor a barátok
 talpig díszegyenruhában
 elénekelték a bányászhimnuszt.
 Utolsó jószerencsét!*

*

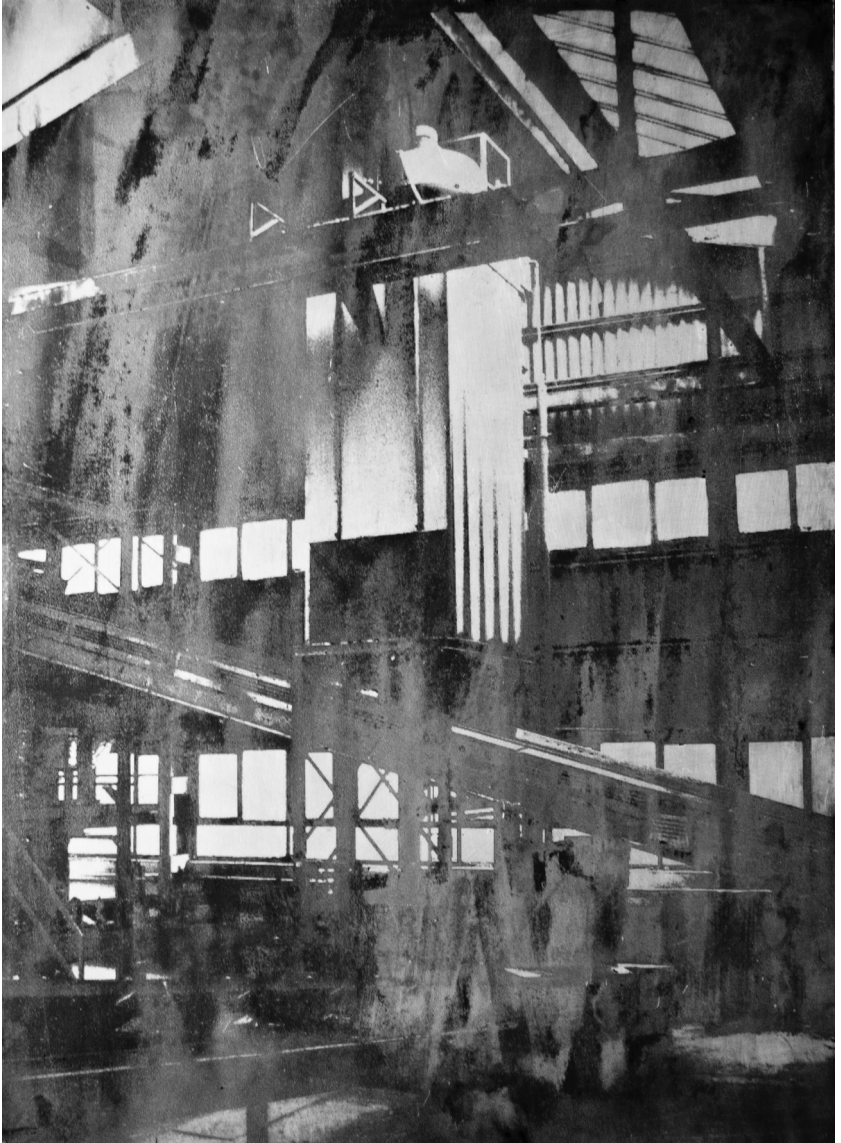
*Én a mészkövet tartanám a legszebbnek.
 De a bazalt is nagyon jó. Az való is ide,
 meg az időjárásnak is ellenáll.
 De a karmancsi bányában homokkő van,
 azt nem javaslom. Bár lábazatkőnek
 nem rossz. Úgy hívják,
 hogy kártyás homokkő.
 Mint a kártyalapok,
 esik szét.*

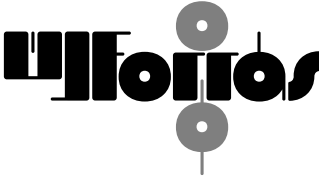
*

Fölevezünk Borival Vác fölé. A Bukinál
 – a sóderrakodó után – átkeltünk
 a túloldalra. Későn indultunk,
 ránsötétedett. Gyalogos, biciklis,
 kajajos útjaimon mindig
 megragadott ez a sóderes part, és fölötte
 a legeltetett, ártéri liget.
 Kenu köt ki. Mögötte a Naszály.
 Valahogy még sohasem hallottam,
 de most, a nyáresti nyugalomban
 – a szűnyoginvázió sem nyomja el –
 erős zúgás. A Dunai Mész- és Cementművekből
 felszálló vékony füstcsík az utolsó fényekben.
 Zúzzák a mészkövet.
 A hegy hangja.
 Ha az elnyújtott zúgást egy másodperccé sűrítlenék,
 a hegyvonulattá gyűrődő hanghullámok alatt,
 akár az özönvíz, ismétlődne meg az ősrobbanás.

*

Van egy fényképem: műszak után
 szénfekete arccal cigarettázol.
 Hiszek a fekete munka örömében. A rugalmas
 időbeosztásban. Ahogy az eocén-kori
 tengeri csigák is épségben előkerültek
 a tatabányai szénből.
 Mióta elárasztották a bányát,
 újra lebegnek. *A mennyek országa*
hasonlatos a bányászhoz, mondta a tiszteletes.
A bányász a Keleti-Mecsekre néz,
ott egy hatalmas völgy van,
odáig sétáltam. Sokat jártam kirándulni a Mecsekbe,
azt szerettem. Általában egyedül.
A Dömörkapuhoz.
Szerettem a Mecseket.

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM és az EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT. és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő)
PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, zene online rovat)
REICHERT GÁBOR (főszerkesztő-helyettes, kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)
SZÉNÁSI ZOLTÁN (próza rovat: szenazol@gmail.com)

Lapterv és műszaki szerkesztés
SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

HEGEDŰS GYÖNGYI, KAKUK TAMÁS, MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR,
SOPOTNIK ZOLTÁN, SZILÁGYI MIHÁLY

Online

PAPP MÁTÉ (felelős szerkesztő), SZŰCS BALÁZS PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BARI KÁROLY, BUJI FERENC, CSEKE ÁKOS, DUKAY BARNABÁS, GERLÓCZY GÁBOR,
KELÉNYI BÉLA, KRULIK ZOLTÁN, MONOSTORI IMRE (1945–2021), MUZSNAY ÁKOS,
TOLNAI OTTÓ, URI ASAF

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI ÉS VÁROSI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben

Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2836 Baj-Szőlőhegy 2722/4

E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu

Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.

ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.

Készült a BD Sollers nyomdájában Tatán.